

450 Ft

LEVÉLTÁRI SZEMLE

67. évfolyam 2017. évi 1. szám

A TARTALOMBÓL

SOMORJAI ÁDÁM OSB:
Agostino Casaroli bíboros levéltári hagyatéka

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

LAKATOS ANDOR: Az anyakönyvek kutatásának
tapasztalatai és lehetőségei az egyházi levéltárakban

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: Iratajándékozás a MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg
Megyei Levéltárában 1950–2016 között

MŰHELYMUNKÁK

PÁL ISTVÁN: Egy felesleges tiszteletkör.
A hírszerzés célszemélye: Kelen Imre karikaturista

SZÁLKAI TAMÁS: „...ennek utána executor commissariusok nem lesznek”
Korrupció Biharban, avagy a megszüntetett végrehajtó biztosi tisztség

67.
évfolyam

2 0 1 7
1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

67. évfolyam
2017. év 1. szám

Levéltári Szemle

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR,
a MAGYAR LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE és a
MEGYEI ÉS VÁROSI LEVÉLTÁRAK TANÁCSA folyóirata

E számunk megjelenését támogatta a

Szerkesztők:

HORVÁTH J. ANDRÁS (főszerkesztő),
ÓLMOSI ZOLTÁN (felelős szerkesztő),
ERDÉSZ ÁDÁM (szerkesztő),
NÉMETH ÁGNES (szerkesztő)
SASFI CSABA (szerkesztő),
BORBÉLY JÁNOS (tördelőszerkesztő)

[HTTP://ARCHIVPORTAL.ARCANUM.HU/LEVSZEM](http://ARCHIVPORTAL.ARCANUM.HU/LEVSZEM)

http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html
www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/folyoiratok/leveltari_szemle/leveltari_szemle.html

A szerkesztőség címe:

1139 Budapest, Teve utca 3-5.

E-mail: leveltar.sz@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó:

A Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója,
a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöke és a
Megyei és Városi Levéltárak Tanácsának elnöke

Nyomdai munkák:

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr

Felelős vezető: RADEK JÓZSEF ügyvezető igazgató

TARTALOM

SOMORJAI ÁDÁM OSB: Agostino Casaroli bíboros levéltári hagyatéka	5
---	---

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

LAKATOS ANDOR: Az anyakönyvek kutatásának tapasztalatai és lehetőségei az egyházi levéltárakban	16
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: Iratajándékozás a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában 1950 és 2016 között.....	23

KILÁTÓ

MARIE-ODILE MERGNAC: A populáris családfakutatás fejlődése Franciaországban Fordította: <i>Szerényi Ildikó</i>	39
---	----

MŰHELYMUNKÁK

PÁL ISTVÁN: Egy felesleges tiszteletkör. A hírszerzés célszemélye: Kelen Imre karikaturista	47
SZÁLKAI TAMÁS: „...ennek utána executor commissariusok nem lesznek”. Korrupció Biharban, avagy a megszüntetett végrehajtó biztosi tisztség	64

MÉRLEG

BARACSKAI ANDRÁS–SOMOGYI MÁTYÁS–VARGA ZSUZSANNA: A Derghi és Karcsai Somogyi család története (<i>Csik Tamás</i>)	76
--	----

HÍREK

Átadták az <i>Év Levéltári Kiadványa</i> díjakat 2016 (<i>Horváth J. András</i>).....	79
--	----

*

Magyarországi levéltárak kiadványainak 2015. és 2016. évi bibliográfiája (<i>Konrád Aranka</i>).....	82
---	----

IN MEMORIAM

Varga László 1948–2016 (<i>Sipos András</i>).....	97
---	----

INHALT	102
--------------	-----

CONTENT	103
---------------	-----

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

CSIK TAMÁS, levéltáros, doktorandusz, ELTE BTK

HORVÁTH J. ANDRÁS, főlevéltáros, BFL

KONRÁD ARANKA, könyvtárvezető, MNL OL

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA, igazgató, MNL SZSZML

LAKATOS ANDOR, levéltáros, levéltárvezető, KFL

MERGNAC, MARIE-ODILE, történész, újságíró, genealógus, Párizs

PÁL ISTVÁN, adjunktus, ELTE BTK

SIPOS ANDRÁS, főlevéltáros, főosztályvezető, BFL

SOMORJAI ÁDÁM OSB, egyháztörténész, pannonhalmi bencés szerzetes

SZÁLKAI TAMÁS, levéltáros, MNL HBML

SZERÉNYI ILDIKÓ, főlevéltáros, MNL OL

Szerk.= szerkesztőség, BFL = Budapest Főváros Levéltára. ELTE BTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. KFL = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdu-Bihar Megyei Levéltára, MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL SZSZML = Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs Szatmár Megyei Levéltára, MNL Gy-M-S = MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára.
--

ELŐFIZETÉSBEN TERJESZTI A MAGYAR POSTA ZRT. Postacím: 1900 Budapest Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítők-nél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767 -8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj: 1600 Ft

SOMORJAI ÁDÁM OSB

AGOSTINO CASAROLI BÍBOROS LEVÉLTÁRI HAGYATÉKA

Életrajzi elemek

*Agostino Casaroli*t a szakirodalom általában bíborosként említi. Nem alap nélkül, mert élete végén bíborosi rangot élvezett. Ugyanakkor nem helyes őt bíborosnak tartani pl. 1963-ban, amikor életében először járt szocialista országban, így Magyarországon és Csehszlovákiában, mert ekkor az egyházi ranglétrán ugyan fontos, de még mindig nem püspöki, érseki címmel rendelkezett, hanem a Vatikáni Államtitkárság vezető funkcionáriusai közé kerülve, *monsignore*, azaz pápai káplán, majd pápai prelátus volt.

Agostino Casaroli 1979-től Őszentsége államtitkári tisztségét töltötte be, ami a pápa után a második hivatali munkakör a Vatikánban, ekkor lett bíboros,¹ kinevezésére a francia *Jean Villot* bíboros államtitkár, korábbi hivatali főnöke halálát követően került sor, s ezt a munkakört tizenegy esztendőn át töltötte be. Majd hivatalát átadva *Angelo Sodanónak*, élete végén a Vatikán állam területén lakott és 1998-ban halt meg. Címtemplomában temették el, a római belváros, a Velence-tér (Piazza Venezia) közelében, a Pápai Gergely Egyetem (jezsuita egyetem) épületének tőszomszédságában. Így az egyetem magyar hallgatói, ha befordulnak a minoriták által kezelt *Santi 12 Apostoli* templom sarkán, arról a térről, ahol hagyományosan a szakszervezeti kezdeményezésű tüntetések indulnak, az ő közelében vannak.

Casaroli neve a vatikáni keleti politika, német nevén *ostpolitik* révén lett ismert és megkerülhetetlen. Sokan neki tulajdonítják annak érdemét, a dialógust a szocialista országokkal és néhány egyezmény megkötését. Aki azonban úgy véli, hogy ő találta ki és irányította az *ostpolitik*ot, nem gondolja végig, hogy feladata inkább a frontmunka végrehajtása volt, és előjárói szándékait váltotta aprópénzre. Emlékirataiban leírja, milyen érzés volt számára, aki korábban a Vatikáni Államtitkárságon a latin-amerikai országok ügyintézője volt, ott állni a vasfüggőnynél az esti sötétben és várni az ismeretlen világ küldöttjeire, hogy kocsival budapesti tárgyalásai helyszínére vigyék. Ezt a jelenetet idézi fel Casaroli emlékirataihoz írt bevezetőjében hivatali munkatársa, majd az államközi kapcsolatok terén utódja, *Achille Silvestrini* is,² hangsúlyozva, mennyire újszerű, „ugrás a

¹ 1979. április 28-án pro-államtitkár, majd miután II. János Pál pápa bíborossá kreálta, ugyanazon év július 1-től bíboros államtitkár.

² Achille Silvestrini (1923–), r. kat. pap 1946-tól, 1953-tól a Vatikáni Államtitkárság szolgálatában, 1958-tól Domenico Tardini bíboros államtitkár személyi titkára, ezt a munkakörét megtartotta Amleto Giovan-

sötétbe” volt az egész helyzet. Annyit tudott csak készülni teljesen új feladatára, hogy – mint írja szintén az emlékiratokban – bevette magát a bécsi nunciatúra levéltárába és tanulmányozta azt, ami ott megtalálható volt.³

Ezzel a kérdéssel a szakirodalom ismételten foglalkozott,⁴ így arra helyeznénk a hangsúlyt, hogy több véletlenszerű mozzanat összjátéka révén vált Casaroli a vatikáni keleti politika mesterévé. Ennek fontosabb mozzanatai: A II. Vatikáni Zsinat első időszaka, XXIII. János pápa nyitási szándéka, audienciája a magyar püspököknek 1962 októberében, a budapesti kormány tárgyalási szándéka, *Hamvas Endre* csanádi püspök, a Magyar Katolikus Püspökkari Konferencia ügyvezető elnökének⁵ 1963. januári pozitív válasza, továbbá a nemzetközi konzuli egyezmény aláírása Bécsben. Hamvasnak és *Brezanóczy Pál* egri apostoli kormányzónak nem kellett Rómába utaznia, mert tárgyalópartnerük, Agostino Casaroli, a Vatikáni Államtitkárságon a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára, tehát második embere, éppen Bécsben, az apostoli nunciatúrán tartózkodott. Elegendő tehát Bécsbe menni. Casaroli, a nemzetközi konzuli egyezmény aláírása céljából utazott Bécsbe, hogy a Vatikán részéről ő lássa el kézjegyével az egyezményt.

Ez a mozzanat azért is érdekes, mert a keleti politika gyümölcseként, 1975. augusztus 1-jén, Casaroli írta alá a Vatikán részéről a Helsink-i dokumentumot, amely az emberi jogok elismerését jelentette a szocialista országok részéről. A Casarolival foglalkozó – főleg olasz nyelvű – szakirodalom ezt úgy ünnepli, mint a keleti politika révén és annak megkoronázásaként a Vatikáni visszatérését a nemzetközi diplomácia porondjára. Ismeretes, a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus, tehát 1815 óta a Vatikán nem volt jelen, hiszen az Egyházi állam 1870-ben megszűnt, és a Lateráni Egyezmény keretében újra felállított Vatikán városállam (1929) nem volt partner a nagyhatalmak diplomáciai játékaiban.⁶ A szakirodalom kiemeli továbbá, hogy ilyen lényeges dokumentum aláírásával történt mindez, amely alapját jelentette a szocialista országokban kezdődő emberjogi mozgalmaknak, így a legjelentősebb lengyelországinak, a szolidaritás mozgalomnak és hozzájárult az *annus mirabilis*, a csodák éve, magyarul rendszerváltás vagy rendszerváltozás feltételeinek kialakításához. Tegyük hozzá, hogy a helsink-i dokumentumot abban az esztendőben írták alá, amelyben meghalt a hidegháború korának egyik legnagyobb képviselője, Mindszenty József.⁷

Casaroli kulcsélménye, hogy a bécsi találkozás után Budapesten tárgyalt az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőivel és – megfelelő diplomáciai előkészítést követően – az

ni Cicognani bíboros államtitkár szolgálatában is. Címzetes novalicianai érsek 1979-től, egyben a Vatikáni Államtitkárság Államok első szekciójának, az Egyházi Közügyek Tanácsának (fennállt ilyen néven 1968–1987 között) titkára, 1988-tól bíboros, egyben az Apostoli Szignatúra (A Római Katolikus Egyház Legfelsőbb Bírósága) prefektusa, 1991–2000 között a Keleti Egyházak Kongregációjának prefektusa.

³ CASAROLI, 2001. 7sk.

⁴ FEJÉRDY, 2006. 68–81.; SOMORJAI, 2009. 6. sz. 469–474.

⁵ De iure Mindszenty bíboros volt az elnök, aki azonban az idő szerint kényszerűen a budapesti amerikai követségen tartózkodott, így főpásztori és MKPK elnöki teendőit nem tudta ellátni.

⁶ Így pl. nem elhanyagolandó körülmény, hogy a Vatikán, nem lévén hadviselő fél, nem volt jelen az első világháborút lezáró Párizs-környéki békeszerződések, így a trianoni békeszerződés aláírásakor és a második világháborút lezáró párizsi békeszerződés aláírásakor sem.

⁷ Néhány hónappal korábban, 1975. május 6-án hunyt el. Életrajzához legújabban lásd: BALOGH, 2015.

amerikai követségen Mindszenty bíborossal. Ezt követően Csehszágba utazott, ahol szintén tárgyalta állami vezetőikkel és Jozef Beran prágai érsekkel. Rómába visszatérve több részletes jelentést írt és adott át hivatali előjáróinak.⁸ A súlyos beteg XXIII. János pápa is fogadta, tudomásul véve tárgyalásainak tényét. 1963 júniusában János pápa meghalt, és a bíborosi testület megválasztotta Montini milánói érseket, korábban hosszú ideig a bíboros államtitkár helyettesét, aki VI. Pál nevet vette föl. Hivatali teendői között az elsők közé tartozott, hogy július elején összehívta az Államtitkárság (akkor) első szekciójának a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának bíborosi bizottságát, ahol fölterelte a kérdést, hogy tovább menjenek-e a XXIII. János pápa által megkezdett úton. A bíborosi bizottság dokumentumait, mint a Casaroli Levéltár részét, nyomtatásban olvashatjuk:⁹ a javaslat az volt a pápa felé, hogy folytassák a dialógust a kommunista államokkal. A vatikáni diplomácia korábban nem a párbeszédet kereste, hiszen a másik fél nem volt dialógusképes, hanem a behatolás lehetőségeit, ezért mind a húszas években, mind a második világháború után, egy második, földalatti egyházi hierarchia kialakításán fáradozott. Eredménytelenül, mert ezeket az állam által el nem ismert, illegálisnak nevezett püspök-kinevezéseket és -szenteléseket követően – legalábbis a Szovjetunióban – minden érintett újonnan szentelt püspököt letartóztattak, így az egyház éppen a legkiválóbb embereit veszítette el. Szükséges volt tehát a tárgyalásos megoldás, ezt ismerte fel előbb XXIII. János, az általa meghirdetett II. Vatikáni Zsinat, majd a bíborosi bizottság és maga VI. Pál is. Casaroli tehát ennek az új irányvonalnak vált a szakemberévé, nem utolsósorban éppen azért bízták rá a folytatás kialakítását, mert altitkárként Bécsben belekerült az események középpontjába, elsőként ismerte meg a magyar és a csehszlovák állami felet és vette fel a személyes kapcsolatot a két magyar egyházi vezetővel, akikkel korábban nem volt személyes kapcsolat. Tehát Casarolinak volt hely- és személyi ismerete, valamint megvolt a rangja ahhoz, hogy tárgyalófélnak fogadják el. Ezen az úton indult el tehát fölfelé a hivatali ranglétrán.

Eme hosszúra nyúlt bevezetést követően célszerű közelebről is megismerni Agostino Casarolit, mert fölvetődhet a kérdés, hogy miért éppen őt emelték ki a számos szentszéki diplomata közül, pl. altitkárrá. A választ abban találtuk meg, hogy miután befejezte tanulmányait a Pápai Egyházi Akadémián, ahol a szentszéki diplomatakat képezik,¹⁰ és doktorált a Pápai Laterán Egyetemen,¹¹ előjárói nem helyezték ki vala-

⁸ Casaroli 1963. május 18-án kelt följegyzése Cicognani bíboros államtitkárhoz a magyar kormány képviselőivel folytatott megbeszélésekről (öt melléklettel) olaszul megjelent: BARBERINI, 2008. 52–73. – Mindszentyvel kapcsolatban lásd Casaroli 1963. május 10-én írt jelentését Cicognani bíboros államtitkárhoz; olaszul nem jelent meg, magyar fordítása előkészületben: SOMORJAI, előkészületben. – Casaroli egy évvel később, 1964. április 18-án kelt jelentése Cicognani bíboros államtitkárhoz, megjelent: BARBERINI, 2008. 129–145.; Olaszul ismét: SOMORJAI, 2010. 377–393. Magyarul: i. h. 87–103. Lásd még SOMORJAI–ZINNER, 2016. 173–190.

⁹ BARBERINI, 2008.

¹⁰ A Pontificia Accademia Ecclesiastica (Pápai Egyházi Akadémia) – korábbi nevén Pontificia Accademia dei Nobili Ecclesiastici (Az Egyházi Nemesség Pápai Akadémiája – 1701 óta képezi a pápai diplomatakat. Épülete a Vatikán Városállam része, Róma belvárosában, a Pápai Követelszékhelyben található.

¹¹ CASAROLI, 1939. – Ebben a latin nyelvű munkájában Casaroli a püspök-kinevezéseket vette számba az egész világon. Lásd: SOMORJAI, kézirat. – A téma később is visszatért, lásd országonként készült összeállítását 1974. szeptember 13-ig: La situazione giuridica della religione e della Chiesa cattolica nei vari Paesi (studio aggiornato fino al 13 settembre 1974), Europa. Az országok olasz névsor szerint, köztük:

mely – általában afrikai – nunciaturára, hogy megkezdje diplomáciai szolgálatát nunciaturai titkár (ekkor még uditore: ügyhallgató) címmel,¹² hanem az Államtitkárság levéltárába helyezték. A fiatal diplomata munkaidejét letöltve nem hagyta el az államtitkárság levéltárát, hanem ott maradt, naponta hideget ebédelt, hogy jobban megismerje a levéltárat. Hamarosan kiderült, hogy azoknak az ügyintézőknek (minutante), akik hozzá fordultak, nem a korábbi gyakorlat szerinti két hétig kellett várakozniuk az előzmény megtalálására, hanem csak két napig. Casaroli ily módon a levéltár legfontosabb emberévé vált, mert mindenki hozzáment, és ő még jobban megismerte a levéltárat. Itt töltötte a második világháború időszakát és a háború utáni éveket, míg előjárói innen emelték ki és bízták rá Latin-Amerikát, majd pedig az altitkári teendőket. *Tanulság: akit levéltárba helyeznek tévedésből vagy büntetésből, ne érezze ezt büntetésnek, hanem lehetőségnek. A történészeknek is ajánlható, mert aki egyszer a levéltári dokumentumok közelébe került, az már nem fog tudni újabb tanulmányt írni a szekunder irodalom föllapozásával, hiszen a kérdésre vonatkozóan már látott már eredeti, korábban ismeretlen forrást.*

Casaroli később is fáradhatatlanul írta jelentéseit, beszámolóit, alkalmi és templomi beszédeit, végezte hivatali munkáját, utazásait, tárgyalásait. Ezek egy része megjelent, nagyobb részének dokumentációját pedig magánlevéltárában találjuk meg.¹³

Bíboros államtitkárként érdeme, hogy 1986-ban, – II. János Pál pápa megbízásából és az ő nevében – meghirdette a levéltári fondok megnyitását 1922-ig. Így, többes számban, amelybe beleértette azt a levéltárat is, amelyben életének jelentős részét töltötte.¹⁴

Casaroli magánlevéltárának sorsa¹⁵

A Vatikánnál szolgálatot teljesítő főpapok magánlevéltárára vonatkozó vatikáni rendelkezések szerint – amennyiben az illető a Vatikán Városállam területén halt meg – a halálhír vételét követően rövid időn belül hivatalból kiszáll a Vatikáni Államtitkárság levéltárosa, megtekintí a hagyatékot, és különválasztja azt az iratanyagot, amely az elhunyt egykori hivatali tevékenységével kapcsolatos, mert az hivatali titkot képez. Magyar szempontból ilyen volt Zágon József prelátus levéltári hagyatékának sorsa, aki 1975. augusztus 12-én halt meg, és a hagyatékának egy része bekerült a Vatikáni Államtitkárságra. A vatikáni előírások szerint csak akkor lesz tanulmányozható, amikor a bekerü-

„Ungheria”. Jelzete: Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára: Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Casaroli, 132. doboz. Vö. AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 636–638.

¹² A pápai diplomáciában ma ennek a másodosztályú nunciaturai titkár cím felel meg, négy év elteltével lehet előléptetni elsőosztályú nunciaturai titkárnak. Majd újabb négy év elteltével az előléptetés a másodosztályú nunciaturai tanácsos címre esedékes, ezt követi újabb négy év elteltével az elsőosztályú nunciaturai tanácsosi címre való kinevezés. A diplomáciai szolgálat 16. évét követően esedékes a nunciusi kinevezés, érseki rangban. Jelenleg az Apostoli Szentszék mintegy 170 országgal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, mintegy 140 székhelyen.

¹³ Államtitkári minőségében elhangzott fontosabb megszólalásait megtaláljuk a Vatikán internetes honlapján, ahonnan több szöveg letölthető eredeti nyelven: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/card-casaroli/index-casaroli_it.html (Letöltés: 2016. szeptember 15.)

¹⁴ Ezzel kapcsolatban lásd írásunkat: SOMORJAI, 2016. Különösen 245. skk.

¹⁵ Innentől részletet közlünk a készülő kötetből: SOMORJAI, előkészületben.

lési esztendő dokumentumait megnyitják a kutatók előtt.¹⁶ Az emeritus bíboros államtitkár esetében azonban a megszokott gyakorlattól eltérően jártak el.

Casaroli magánlevéltára – 1998-ban bekövetkezett halála után – kikerült a vatikáni területen lévő lakásból és Vatikánállam területéről is és unokahúgának, az örökös *Orietta Casaroli* adományaként, magánjogi hagyatékként minőségben, előbb a bíboros egykori egyházmegyéje, Piacenza területére, Bedóniába került, s a hagyatékként legnagyobb része ott is maradt, így a kb. 3200 kötetből álló magánkönyvtár, a 196 fényképalbum és a fotóanyag.¹⁷ A kisebbik rész, azaz a levéltár sorsa, hányattottabb: 2001-ben a közeli Pármai Állami Levéltárban letétként helyezték el, feldolgozása 2000 júniusában kezdődött meg, rövid leírása 2006-ban jelent meg nyomtatásban.¹⁸ A publikált leírásból azonban csak annyit tudunk meg, hogy Magyarországot is feltüntetik az érintett országok listáján.¹⁹

Ezt a levéltári hagyatékként az olasz szakirodalom *Archivio Casarolinak* ('Casaroli-Levéltár') nevezte el, feldolgozása az elmúlt években nagy léptekben haladt előre. Nem tisztünk felsorolni a vonatkozó konferenciákat, csak megemlítjük, hogy a Casaroli Egyesület²⁰ 2001-től évente, majd ezt követően ritkábban tartott rendezvényeket.²¹ Ezt követően „Az Apostoli Szentszék és a XIX. századi politika” című könyvsorozat egyes köteteinek szerkesztése és bemutatása kapcsán tartottak konferenciákat, utóbb Casaroli bíboros születésének centenáriuma adott rá alkalmat.²² Ezen hangzott el *Pietro Parolin* bíboros államtitkár előadása, amelynek szerkesztett változata: „*Ostpolitik?* No, *Ostpastoral*” címmel jelent meg.²³ Az említett könyvsorozat szerkesztőjének, *Alberto*

¹⁶ Egyik kortanú elbeszélése szerint éppen Mons. Casaroli lett volna az, aki ezt a rendelkezést végrehajtott volna Mons. Zágon József halálát követően annak Santa Maria Maggiore-i kanonoki lakásában, amely vatikáni területen van. Ezt a véleményt a magunk részéről pontosítottuk: nem volt szükség arra, hogy maga a hivatali előjáró szálljon ki, amikor megvolt rá a megfelelő hivatalos személy. Lásd: SOMORJAI-ZINNER, 2010. 150. 36. j.

¹⁷ Leírását lásd: TRUFFELLI, 2006. 295–343. Figyelmünket fölkeltették a magyar vonatkozású fényképek, főleg 7–18. sz. tételek: a fényképek dátuma 1969. február 17., 1976. február 24., 1980. 1983. (I. m. 306.); videófelvételek: 6. dobozban 1990. február 8-ai felvétel, továbbá hat perces nyilatkozata Mindszenty bíborosról. (I. m. 316.)

¹⁸ AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 345–369.; Ugyanitt a letét elhelyezésének és feldolgozásának leírása, dokumentálása, 347–348.

¹⁹ I. m. 362.

²⁰ Az egyesület neve: „Associazione Centro Studi Card. A. Casaroli”, székhelye: Bedonia.

²¹ Lásd: www.cardinalcasaroli.org/convegni/index.asp [Az internetes helyek letöltése 2017 februárjában.]

²² A konferencia címe: „Agostino Casaroli: lo sguardo lungo della Chiesa”, Piacenza, 2014. november 21–22.

²³ PAROLIN 2014. 4. – Lásd még az Államtitkárság Államok közti kapcsolatokért felelős érsek-titkárának budapesti előadását: GALLAGHER, 2015. 29–33. – A kérdés tágabb összefüggésbe is elhelyezhető, mert Gallagher érsek hivatali elődje, *Dominique Mamberti*, 2014. szeptember 26-án „Pastoral Responsibility and/or Evangelical Witness. The Vatican »Ostpolitik« during Pius XII, John XXIII and Paul VI: Historiographical Status quo and New perspectives” címmel, a Római Magyar Akadémián tartott konferencia nyitó beszédében a vatikáni keleti politikát „korlátozott siker”-nek nevezte: „Comme le soulignait l'archevêque Dominique Mamberti dans son discours d'inauguration du colloque – paroles qui reflètent peut-être aussi la position officielle du Vatican – on ne peut évaluer l'Ostpolitik que comme »un succès limité«. Seule une analyse nuancée et centrée sur les sources des motivations des centres de Rome et Moscou, et des Églises locales, complétée par un dialogue entre les différents courants de recherche, permet de mieux connaître et comprendre les contraintes qui définissaient la marge de manoeuvre des

Melloninak,²⁴ fontosabb vonatkozó kötetei gyors egymásutánban jelentek meg.²⁵ Különösen Giovanni Barberini forráskiadása érdemel nagyobb figyelmet, mert bőven válogatott a vatikáni keleti politika forrásvidékéről.²⁶ A kérdés egyik legalaposabb olasz nyelvű feldolgozója Barberinitől eltérő módszerrel dolgozott, nem közöl forrást, viszont bőven idéz, kommentál, és a történész igényével értékel.²⁷ A két szerző ily módon szerencsésen kiegészíti egymást, és újabb kérdéseket vet föl. A Casaroli-fond általuk felhasznált anyagára – és kritikánkra – lásd táblázatos összefoglalásunkat.²⁸ A Casaroli-levéltár felhasználásával készült a legfrissebb monográfia, *Morozzo della Rocca* történész tollából.²⁹

2015 áprilisában az Olasz Állam és a Vatikán közötti egyezmény értelmében ez a hagyaték visszakerült a Vatikánba, mivel az nem Casaroli bíboros személyes – mint korábban bizonygatták –, hanem főleg hivatali levéltára volt.³⁰ Az irategyüttes a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában a „Fondo Casaroli” elnevezést kapta, azért célszerű a 193 levéltári dobozból álló min-tegy 20 folyóméternyi anyagot magyarul is *Casaroli-fond*nak nevezni.³¹

A Casaroli-fond levéltári jelzetei

A korai publikációk, így Barberini, AC b. 1 f. 2,1 típusú jelzetet használtak. Itt az „AC” az „Archivio Casaroli” rövidítése, a „b.” alatt „busta” (doboz), a f. alatt „folio” (folio) értendő.

Ettől eltér a Casaroli-fond inventáriuma, levéltári leltárjegyzékének a jelzési rendszere, amely 2010-től áll rendelkezésre kéziratban. Ebben témakörök szerint csoportosítják az anyagot, a bennünket érdeklő részek főleg az ún. „Paesi dell'Est: keleti országok”,³² 12. számú fejezetben szerepelnek:

12. KELETI ORSZÁGOK – 1932–1997.

12.1. Magyarország: az Apostoli Szentszék és Magyarország kapcsolatai, 1945–1995.

dirigeants ecclésiastiques romains et locaux, et qui limitaient les possibilités du succès.” Lásd: FEJERDY, 2015. 576.

²⁴ Melloni már 2000-ben jelentkezett alapos forrásfeldolgozással. Lásd: MELLONI, 2000. – Mindszenty bíborosra vonatkozó amerikai diplomáciai forrásokatt feldolgoztuk *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása*, című trilógiánkban, levéltári leírását pedig lásd az amerikai diplomáciai forrásokról készített repertóriumban: SOMORJAI, 2012.

²⁵ MELLONI, 2006.

²⁶ BARBERINI, 2007., 2008.

²⁷ LAVOPA, 2013.

²⁸ SOMORJAI, 2015. A táblázatot lásd a 280–287. lapokon.

²⁹ MOROZZO DELLA ROCCA, 2014.

³⁰ Lásd: M. P. 2015. – A levéltár magánlevéltár jellegét kívánta elfogadtatni első levéltári leírása is: AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 345–352.

³¹ Ugyanígy nevezi CERNY-WERNER, 2011. 22–24.

³² Számunkra még mindig idegenül hat, de az olasz terminológiában a kelet-közép-európai szocialista országok értendők alatta.

- 12.2. Magyarország: magyarországi utazás (Bécsen át, 1980. szeptember 27–29.), 1978–1980.
- 12.3. Magyarország: hivatalos látogatás Magyarországon a kommunista rendszer bukása után (1990. február 7–12.), 1990.

Roland Cerny-Werner,³³ bizonyára az inventárium ismeretében, a következő módon használta a rövidítéseket: „ASP. Fond. Cas. Ser.: P.d.est. SoSer.: Visite di personalità.” Jelentése: 'Archivio di Stato Parma, Casaroli-fond, Serie: Paesi dell'est, SottoSerie.'

A Vatikáni Államtitkárság történeti levéltárának állományában a jelzete: SS. (Segreteria di Stato), S.RR.SS. (Sezione per i Rapporti con gli Stati), „Archivio Agostino Casaroli”, röviden „Casaroli-fond”, ezt követően a doboz száma, majd a fólió száma („fol.”). Az egyes fóliók csak itt kaptak oldalszámot és eredetjelző bélyegzőbenyomást. – Ugyanez a levéltár őrzi a Casaroli-fond „AA.EE.SS.”,³⁴ illetve 1968-tól a „Consiglio” jelzetű irat-tait, mert a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója a vizsgált korban a „Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja” névre hallgatott.³⁵ Más szavakkal: a Casaroli-fond egy önálló levéltári alegység, a kutatók számára, 2016. október 1-jétől áll rendelkezésre. Az egyes dokumentumok hivatali példányai megtalálhatók ugyanabban a levéltár más fondjaiban, ezek azonban jelenleg még zároltak.

Mivel az „AA.EE.SS.” jelzetek a Casaroli-féle magánlevéltárban is megtalálhatók, arra következtethetünk, hogy Casaroli bíboros a vonatkozó iratok példányait vagy másolatait hivatalából hazavitte, és feldolgozás céljából belőlük némelyeket otthon tartott vagy felejtett. Ugyanakkor, mint azt Lavopa művéről³⁶ szóló és fentebb említett recenzióinkban bizonyítani óhajtottuk, nem minden dokumentumot vitt haza magával vagy őrzött meg magánlakosztályában.³⁷ Ennek következtében a Casaroli-fond szelektív: nem terjed ki az összes vonatkozó vatikáni dokumentumra: azokból egyfajta válogatást ad, de nem nyújt arra nézve sem bizonyosságot, hogy csak azon dolgozott, amit ma ott

³³ CERNY-WERNER, 2011. Újabb CERNY-WERNER, 2015.

³⁴ A szakirodalomban előforduló „AES” rövidítés a Vatikáni Titkos Levéltárban kialakított gyakorlatra utal, mert 2005–2010 között ezt a levéltári anyagot a Vatikáni Titkos Levéltár olvasójában lehetett tanulmányozni.

³⁵ A S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, 1968 után Rendkívüli Egyházi Ügyek Tanácsa (Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa), 1988 után a Vatikáni Államtitkárság (Segreteria di Stato) Államközi Kapcsolatokkal foglalkozó Szekciója (Sezione per i Rapporti con gli Stati). – Tekintettel arra, hogy ez a Kongregáció 1814-ben alakult meg, a vatikáni levéltárak megnyitásakor anyaga még zárolt maradt. 1923-tól nyitották meg a kutatók előtt az 1846 előtti periódust, 1966 óta 1870-ig, 1978 óta 1903-ig, 1985 óta 1922-ig, 2006 óta pedig 1939-ig lehet tanulmányozni. (Lásd: FEJÉRDY, 2007.) Fejérdy egyes számban és csak a Titkos Levéltárról ír. Az Apostoli Szentszéknek azonban ennél sokkal több levéltára van, így az államtitkársági levéltár nem azonos a Titkos Levéltárral.

³⁶ SOMORJAI, 2015.

³⁷ A Casaroli-fond történetének három periódusát feltételezhetjük. Az első kettő a fond keletkezésével, a harmadik a fentebb leírt módon, annak utóéletével kapcsolatos. Az első periódusban, 1979 előtt, Agostino Casaroli lakosztálya nem volt azonos munkahelyével, ezért esetleges, hogy mit vitt haza, illetve otthonról mit vitt vissza munkahelyére. Feltételezhetően az maradt nála, amivel ő személyesen foglalkozott. A második periódusban Agostino Casaroli bíboros államtitkár (1979–1990) lakosztálya azonos volt munkahelyével, ezért ez a gyűjtemény teljesebb. 1990–1998 között annak rendezésével maga Casaroli bíboros foglalkozhatott, emeritus bíboros államtitkárként bizonyára gyarapította is.

megtalálunk, hiszen hivatali munkáját a hivatali körülmények között végezte. Ezt majd akkor lehet dokumentálni, ha megnyílnak a vatikáni levéltárak vonatkozó fondjai.

A vatikáni keleti politika és Agostino Casaroli

A vatikáni keleti politika a szentszéki konkordatárius politika egyik konkrét változatának tekinthető, amelynek végsősoron lelkipásztori céljai voltak. Ezen a téren sikernek lehetett elkönyvelni az 1964-ben megkötött részleges megegyezést a magyar kormánnyal, valamint a jugoszláv kormánnyal kötött megállapodást. A többi országok esetében erre nem került sor.

A vatikáni keleti politika a II. Vatikáni Zsinaton meghirdetett dialógus egyik formája, amelynek legismertebb képviselője Agostino Casaroli, valamint az őt követő szentszéki diplomaták, így *Luigi Poggi*, *Colasuonno* és mások. Végső soron azonban a két pápa, az úttörő XXIII. János és főleg VI. Pál nevéhez fűződik. 1978-tól új helyzet állt elő, mert maga a pápa is szocialista ország állampolgára volt.

Nincs még feldolgozva a vatikáni apparátusban dolgozó belső ellenzék álláspontjának alakulása, így *Luigi Bongianinó*né, aki előbb Casarolival, majd nélküle járta Magyarországot, majd Piemontban püspökké neveztek ki.

A vatikáni keleti politika értékeléséhez

A vatikáni keleti politika értékelése korántsem egyszerű. Míg az olasz történészek – főleg a Casaroli-Levéltár anyagára támaszkodva – annak pozitívumait láttatják, a magyarországi kortárs és történész emlékezet annak negatívumait. Így szemére vetik annak naivitását, informátlanságát, a nyelv- és helyismeret hiányait, katasztrofális személyi politikáját, amely főleg a püspökkinevezések kritikájában fejeződik ki.

Pozitívumként lehet elkönyvelni azt a tényt, hogy Magyarországon és másutt nem haltak ki a püspökök, mert 1964-ben, 1969-ben, stb. püspök-kinevezésekre került sor, így papot szentelhettek, elláthatták a helyi egyház kormányzását.

Pozitívumnak lehet tartani azt is, hogy sikerült megmenteni azt az alapelvet, hogy a püspököt a római pápa nevezi ki, miután nincs többé apostoli király. Magyarországon a főkegyúri jogra hivatkoztak még a kommunista politikusok is. Ahogy az Apostoli Szentszék nem ismerte el a Horthy-kormányzat idején a kormány főkegyúri jogát – lévén, hogy azt katolikus király személyére vonatkoztatta – így nem ismerte el a kommunista igényt sem a püspök-kinevezésre.

Pozitívumként lehet elismerni végül azt, hogy – bár az egyes püspökök tekintélyét kikezdte a jogos vagy kevésbé jogos kritika – ez a politika biztosítani tudta a hierarchikus egyház fennmaradását úgy, hogy az közösségben maradt Rómával és a világegyházzal. Ez a politika nem volt diadalmenet, hanem a kompromisszumok keresése és megtalálása.

Kitekintés

A Casaroli-fond tüzetesebb vizsgálata fontos lehet mind a Mindszenty-kutatás, mint pedig az Apostoli Szentszék és a Magyar Kormány kapcsolatainak alakulásának értékelése számára. Nem utolsósorban érdemes lesz elemezni 1939-ben írt doktori értekezését, amelyben a püspökkinevezés módjával foglalkozik a régi és az új egyházjog (értsd: 1917. évi Kánonjogi Kódex) szerint, a világ összes országára kiterjedően. Erre a kérdésre később is visszatér.³⁸

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára

Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti
con gli Stati, Fondo Casaroli.

Szakirodalom

AGOSTINELLIÓ–NIRONI

2010

Inventario Archivio Agostino Casaroli (1861–1999). Szerk. AGOSTINELLI, GIOVANNA–NIRONI, ELENA. Pármai Állami Levéltár, Párma, 2010. Kézirat, 832 p.

BARBERINI

2007

L'ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso (Santa Sede e politica nel novecento, 6). Szerk. BARBERINI, GIOVANNI. Bologna, 2007.

BARBERINI

2008

La Politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana (Santa Sede e politica nel novecento 7). Szerk. BARBERINI, GIOVANNI. Bologna, 2008.

BALOGH

2015

BALOGH MARGIT: *Mindszenty József 1892–1975. I–II. köt.* Bp., 2015. 800+760 p.

CASAROLI

1939

CASAROLI, AUGUSTINUS: *De episcoporum nominatione novum ius. Thesis ad lauream in iure canonico obtinendam*, Romae, Pont. Institutu Utriusque Iuris, 1939. Stencilezett, 198 p.

CASAROLI

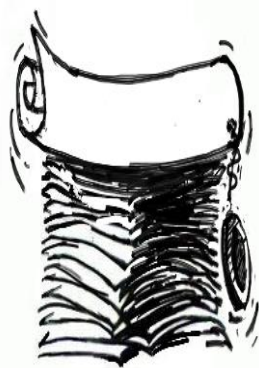
2001

CASAROLI, AGOSTINO: *A tiirelem vértanúsága*, Bp., 2001. 414 p.

³⁸ Lásd országonként készült összeállítását 1974. szeptember 13-ig: La situazione giuridica della religione e della Chiesa cattolica nei vari Paesi (studio aggiornato fino al 13 settembre 1974), Europa. Az országok olasz névsor szerint, köztük: „Ungheria”. Jelzete: SS. S.RR.SS. Fondo Casaroli, 132. doboz. Vö. AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 636–638.

- CERNY-WERNER
2011 CERNY-WERNER, ROLAND: *Vatikanische Ostpolitik und die DDR*, Göttingen, 2011.
- CERNY-WERNER
2015 CERNY-WERNER, ROLAND: A Regular Visit? The Diplomatic Trip of Agostino Casaroli to East-Berlin and its Reception in East-Berlin and the Vatican. *The Vatican "Ostpolitik" 1958–1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI*. Edited by ANDRÁS FEJÉRDY, Róma 2015. 249–257.
- FEJÉRDY
2006 FEJÉRDY ANDRÁS: A Szentszék kapcsolatfelvételi kísérlete a magyar katolikus püspökökkel 1959 tavaszán. *Valóság*, 49. évf. 2006. 4. sz. 68–81.
- FEJÉRDY
2007 FEJÉRDY ANDRÁS: A Vatikáni Titkos Levéltár legutóbb megnyílt iratanyagáról. A vatikáni levéltár megnyitása(i). *Levéltári Szemle*, 57. évf. 2007. 3. sz. 42–48.
- FEJÉRDY
2015 Fejérdy András. *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 110. évf. 2015. 1–2. sz. 571–576.
- GALLAGHER
2015 GALLAGHER, PAUL RICHARD: Agostino Casaroli és a szentszéki–magyar kapcsolatok. *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS. Bp.,–Róma, 2015. 29–33.
- LAVOPA
2013 LAVOPA, MARCO: *La diplomazia dei „piccoli passi”*. L'Ostpolitik vaticana di Mons. Agostino Casaroli. (Collana Extravagantes 24.) Róma, 2013. 557 p.
- M. P.
2015 M. P.: Il fondo Casaroli trasferito a Roma. *Gazzetta di Parma*, 2015. április 16.
- MELLONI
2000 MELLONI, ALBERTO: *L'altra Roma. Politica e Santa Sede durante il concilio Vaticano II (1959–1965)*. (Testi e ricerche di scienze religiose, Nuova serie 26.) Bologna, 2000.
- MELLONI
2006 *Il filo sottile. L'ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*. (Santa Sede e politica nel novecento, 4.) Szerk. MELLONI, ALBERTO. Bologna, 2006.
- MOROZZO DELLA ROCCA
2014 MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO: *Tra Est e Ovest. Agostino Casaroli diplomatico vaticano*. Cinisello Balsamo, 2014.
- PAROLIN
2014 PAROLIN, PIETRO: Ostpolitik? No, Ostpastoral. Cento anni fa nasceva Agostino Casaroli. *L'Osservatore Romano*, 2014. november 23. 4.

- SOMORJAI
2009
SOMORJAI ÁDÁM: Mindszenty József vagy Hamvas Endre? A vatikáni diplomácia, a budapesti rezsim és a Püspöki Kar: kiütkeresés 1963 tavaszán. *Vigília*, 74. évf. 2009. 6. sz. 469–474.
- SOMORJAI
2010
SOMORJAI ÁDÁM: *Az Apostoli Szentzsékek és Mindszenty József kapcsolattartása. III/1. Bp., 2010. 548 p.*
- SOMORJAI
2012
Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertórium. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 1.) Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Pannonhalma 2012. 288 p.
Interneten: <http://mek.oszk.hu/13800/13850>.
- SOMORJAI
2015
SOMORJAI ÁDÁM: L'Ostpolitik vaticana e l'archivio Casaroli secondo Lavopa. *Revue de l'Histoire Ecclésiastique*, 110. évf. 2015. 1–2. sz. 273–287.
- SOMORJAI
2016
SOMORJAI ÁDÁM: Kétszáz éves a Vatikáni Államutkárság története – „külügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához. *Levéltári Közlemények*, 87. évf. 2016. 219–248.
- SOMORJAI–ZINNER
2010
SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: Washingtonból jelentjük. A budapesti amerikai nagykövetség Mindszenty bíboros tevékenységére vonatkozó, 1971-ben keletkezett iratai. *Századok*, 144. évf. 2010. 1. sz. 143–196.
- SOMORJAI–ZINNER
2016
SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentzsékekkel, 1956–1971.* (Veritas Könyvek 4.), Bp., 2016. 766 p.
- SOMORJAI
előkészületben
SOMORJAI ÁDÁM: *Agostino Casaroli bíboros levéltári hagyatéka és Mindszenty József bíboros, 1962–1990.* Előkészületben.
- SOMORJAI
kézirat
SOMORJAI ÁDÁM: *Agostino Casaroli (1914–1998) egyházjogi doktori értekezésének magyar vonatkozásai.* Kézirat.
- TRUFFELLI
2006
TRUFFELLI, CORRADO: *Antologia Casaroliana. Il filo sottile. L'ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli.* (Santa Sede e politica nel novecento 4.) Szerk. MELLONI, ALBERTO. Bologna, 2006.

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

LAKATOS ANDOR

AZ ANYAKÖNYVEK KUTATÁSÁNAK TAPASZTALATAI ÉS LEHETŐSÉGEI AZ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAKBAN

EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Az adatgyűjtésről

A témával kapcsolatos – mellékletben közölt – kérdőívünkre 20 egyházi levéltár adott választ 2016 szeptemberében, jogi státusukat tekintve egyetlen határon túli válaszadó kivételével valamennyi magyarországi intézmény nyilvános magánlevéltár. A 13 katolikus és hét protestáns levéltár típusonkénti megoszlása: 12 egyházmegyei és egy szerzetesi intézmény katolikus részről,¹ négy egyházkerületi és egy egyházközségi levéltár református részről,² valamint egy országos és egy gyülekezeti levéltár evangélikus részről.³ A válaszok segítségével tehát három felekezet esetében kaphatunk képet a központi (egyházmegyei és egyházkerületi) levéltárak világáról, szinte az ország teljes területét lefedve. A számadatok kapcsán nyilván további kérdéseket is felvethetnénk, de az eredményeket látva így is megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben az egyházi levéltárakban igen jelentős változások történtek az anyakönyvi kutatások körülményei és lehetőségei terén, és fontos tendenciák ismerhetők fel az említett számok mögött. Az adatgyűjtés eredetileg egy szakmai előadáshoz készült. Mivel azonban hasonló, átfogó felmérésre csak ritkán kerül sor, az eredmények szélesebb szakmai körben történő közlését javasolták, így született meg az alábbi rövid összefoglalás.⁴

¹ Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár, Egeri Főegyházmegyei Levéltár, Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Győri Egyházmegyei Levéltár, Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Szombathelyi Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár.

² Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (Pápa), Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), Sárospataki Református Kollégium Levéltára (Tiszáninneni Egyházkerületi Levéltár), Tiszántúli Ref. Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen), Kecskeméti Ref. Egyházközség Levéltára

³ Evangélikus Országos Levéltár (EOL, Budapest), Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára

⁴ Az előadás a MVLVT Egyházi és állami anyakönyvek a kutatás szolgálatában c. szakmai konferenciáján hangzott el Balatonfüreden, 2016. október 7-én. Ugyanitt javasolták az eredmények írásos közlését is a levéltáros szakma számára.

Forrásadottságok, kutatható anyakönyvek

A válaszokból jól látható, hogy eltérőek a katolikus és protestáns levéltárak anyakönyvi forrásadottságai. Az eredeti anyakönyvek minden felekezetről az egyházközségekhez köthetők, és nagyrészt ma is keletkezési helyükön őrzik őket. A területi (egyházmegye, egyházkerületi) levéltárakba az idők során (1826-tól, majd 1895-től kezdődően) nagyobb részt anyakönyvi másodpéldányok kerültek, ez főként a katolikus egyházmegyékre volt jellemző, és a másodpéldányok ma is 66%-át jelentik az egyházi levéltári raktárakban őrzött anyakönyvi állománynak.⁵ Főként az utóbbi évtized beszállításainak eredményeként ma már a központi levéltárakban is őriznek eredeti anyakönyveket, ezek a teljes anyakönyvi állomány 34%-át teszik ki. A beszállításokra általában állományvédelmi okokból (pl. restaurálás kapcsán), illetve lelkipásztori ellátás nélkül maradt egyházközségekből volt szükség, de néhány egyházmegyében módszeres begyűjtés is történt az 1900 előtti, eredeti anyakönyvek esetében. Az egyházi levéltárakban őrzött, összesen több mint 1100 ifm terjedelmű anyakönyvi állomány döntő része (94%) katolikus intézményekben található.

Mikrofilm-másolatokkal jelentősebb mennyiségben öt intézmény rendelkezik,⁶ itt általában a Magyar Országos Levéltárban készült, 1895 előtti egyházi anyakönyvek filmmásolatait vásárolták meg, felekezeti és területi illetékességnek megfelelően.

Igen jelentős, több mint 3,3 millió a digitális másolatok, képfelvételek száma az egyházi levéltárakban, ez az anyakönyvi felvételszám nagyrészt az utóbbi öt év fejleménye-eredménye. A képállomány nem feltétlenül a fentebb említett, levéltárakban őrzött források alapján készült, csak részben fedi azokat. A felvételeken nagyobb részt eredeti anyakönyveket láthatunk, és a digitalizált dokumentumok sok esetben visszakerültek eredeti őrzési helyükre, az egyházközségekhez.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Eredeti anyakönyvek:* kat. 314,7 ifm (83%), prot. 63,9 ifm (17%), összesen: 378,6 ifm (Kiemelkedők: Győr 150, Pécs 80, Tiszántúl-Debrecen 30. Számottevő még Gyulafehérvár 25, Veszprém 22, az átlag egyébként intézményenként néhány ifm.).
- *Másodpéldányok:* kat. 736,59 ifm (99,6%), prot. 2,57 ifm (0,4%), összesen: 739,16 ifm (Kiemelkedők: Győr, Kalocsa, Szombathely 100 ifm feletti).
- *Eredeti+másodpéldány összesen:* 1117,77 ifm, ebből 1051 ifm (94%) katolikus, 66 ifm (6%) protestáns levéltárakban.
- *Mikrofilmek:* kat. 1127 (62%), prot. 697 (38%), összesen: 1824 tekercs.

⁵ Két katolikus egyházmegyében, Kalocsán és Szombathelyen kezdték meg az anyakönyvi másodpéldányok gyűjtését 1826-ban, a többi egyházmegye általában az állami anyakönyvezés kezdetétől, 1895-től kérte be az anyakönyvi másodpéldányokat.

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen), Győri Egyházmegyei Levéltár, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Szombathelyi Püspöki és Székeskáptalani Levéltár.

- *Felvételszámok:* kat. 2 882 397 (86%), prot. 464 265 (14%), összesen: 3 346 662 (Kiemelkedők: Kalocsa 1150 ezer, Vác 600 ezer, Pécs 500 ezer, Evangélikus Óskereső 400 ezer, Győr 280 ezer, Veszprém 180 ezer, Gyulafehérvár 150 ezer felvétel).

A kutatások szabályozása

Az egyházi levéltárak kétharmadában ma is a régi, 90–60–30 éves időhatárt alkalmazzák a helyben történő kutatásoknál (a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek esetében), az online szolgáltatásoknál azonban általában ennél nagyobb korlátozásokat szabnak kb. 100–75–40 évvel, s a kutatóforgalom itt a jelentősebb. A fokozatosan megújuló kutatási szabályzatokban várhatóan a 90–60–30-as időhatár is változni, emelkedni fog. Az intézmények egyharmadánál 90 vagy 100 éves, fix időhatárt alkalmaznak valamennyi anyakönyvi típus kutatásakor. A levéltárak többségében, kétharmadában nem vesznek figyelembe utólagos bejegyzéseket az anyakönyvi kutatások alkalmával (a másodpéldányokban ui. nem volt jellemző azok vezetése, illetve a 100 éves korlátozást általában elegendőnek érzik).

Az intézmények hétharmadában készíthetők másolatok az anyakönyvekről, egyharmadukban nem. Fénymásolatok a kapott válaszok szerint már alig készülnek, számuk elenyésző. A levéltárosok által, kutatói megrendelésre készített digitális másolatok száma néhány száz, szintén nem túl jelentős. Minden bizonnyal nagyobb számban készítenek a kutatók saját maguk felvételeket fotójegy alkalmazásával, bár a felvételek számáról itt nincsenek pontos adatok. Összesen nyolc intézményben van lehetőség fotójegy vásárlására, melynek alkalmazása inkább a protestáns levéltárakra jellemző, a katolikus intézményekben a levéltáros által végzett digitalizálást preferálják, ill. az online kutatói szolgáltatásokhoz kapcsolódnak letölthető képek, bizonyos keretszámoknak megfelelően.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *90–60–30: prot. 5/7, kat. 9/13, összesen 14/20 levéltárban.*
- *90 vagy 100 éves fix időhatár: prot. 2/7, kat. 4/13, összesen 6/20 levéltárban.*
- *Fénymásolatok: prot. 10, kat. 35, összesen 45 db/év.*
- *Digitális másolatok: prot. 10, kat. 391, összesen 401 db/év.*
- *Fotójegy: prot. 5/7, kat. 3/13, összesen 8/20 levéltárban.*

A kutatások módja, intenzitása

Az egyházi levéltárakban a kutatószobákban évente több mint 2100 anyakönyvi kutatási eset van, az írásban történő adatszolgáltatások száma kb. 600. A legintenzívebb kutatás már az interneten zajlik, az online kutatóforgalom a kutatószobák esetszámának több mint tízszerese volt, s a 25 ezret is meghaladta az elmúlt évben, annak ellenére, hogy még csak hat hasonló szolgáltatás működött. Az anyakönyvi kutatások százalékos aránya (az összes kutatási esethez képest) elsősorban a katolikus levéltárak esetében jelentős, itt nyolc levéltárnál (vagyis az intézmények kétharmadánál) jeleztek 70%

feletti értéket. A protestáns levéltárak közül egy egyházkerület, illetve a két gyülekezeti levéltár esetében jelentettek 60%-os, vagy azt meghaladó értéket.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Kutatószobákban: kat. 1555 (73%), prot. 570 (27%), összesen 2125 kutatási eset.*
- *Írásban: kat. 444 (75%), prot. 146 (25%), összesen 590 adatszolgáltatás.*
- *Online: kat. 22 295 (82%) Evangélikus Óskereső forgalma kb. 5 ezer⁷ (18%) kutatási eset (kiemelkedők: Vác 4000, Győr 6000, Kalocsa 11000 eset).*
- *Anyakönyvi kutatások %-os aránya: prot. levéltáraknál 3/7 helyen 60% felett (Debrecen 60, Kecskemét 60, Sopron 80), kat. levéltáraknál 8/13 helyen 70% felett (a többi helyen 10–20%)*

A levéltáron kívüli, egyházközségeknél történő anyakönyvi kutatásokról a levéltárosoknak kevés információjuk van. Bár az esetek kb. felénél jeleztek valamiféle egyházi szabályozást, annak betartása valójában nagyon esetleges, a lelkészek egyéni megítélésén múlik. Tény, hogy az eredeti anyakönyvek használatával, az egyházközségeknél sok helyütt manapság is jelentős mértékben folynak kutatások, lényegében mindenfajta kutatói adminisztráció nélkül. Az egyházközségi anyakönyvek hollétéről, állapotáról viszont a központi egyházi levéltárak döntő többségének vannak információi, és adott esetben törekednek is a veszélyeztetett (pl. gazdátlanná vált) anyakönyvek beszállítására, restaurálására. Néhány katolikus egyházmegyében az 1900 előtti anyakönyvek módszeres begyűjtéséről is határoztak, itt történtek a legnagyobb mennyiségben beszállítások (Győr, Pécs).

Digitalizálás, online szolgáltatás

A beérkezett válaszok szerint 13 levéltárban (65%) megkezdtek az anyakönyvi állomány digitalizálását, és 20 intézményből 16-ban (80%) tervezik ezt a jövőben folytatni végezni. Általában nemcsak a raktárak, hanem a teljes illetékességi terület (egyházmegye, egyházkerület) anyakönyveinek feldolgozására törekednek. Nyolc levéltárban (40%) működik – már most, illetve hamarosan – online tartalomszolgáltatás, és 15 helyen (75%) tervezik ezt folytatni-megvalósítani a jövőben. A működő szolgáltatásoknál az anyakönyvek információit általában más fontos helytörténeti források (jegyzőkönyvek, összeírások) és irattári segédletek (iktatók, mutatók) is kiegészítik. Az említett adatokból látható, hogy a digitalizálás és az online szolgáltatás jellemzővé, igénye elterjedté vált az egyházi levéltárakban. A megvalósítás részleteit tekintve általánosnak mondható a kutatói regisztráció megkövetelése az egyházi levéltárak online szolgáltatásainál és a regisztrációs díj alkalmazása is. A regisztráció lehetővé teszi a kutatók helyszíni forgalomhoz hasonló nyilvántartását és a kutatási esetek pontos követését, a regisztrá-

⁷ Az *Óskereső*, a Magyarországi Evangélikus Egyház projektje, az ötezres kutatási esetszám 60%-os feldolgozottságnál-adatmennyiségnél jellemző, az internetes kutatói szokások figyelembevételével, a kutatói regisztrációk száma alapján becsült adat. A tartalom az interneten regisztrációs díjjal, illetve az evangélikus levéltárakban ingyenesen kutatható.

ciós díj pedig hozzájárul a szolgáltatás fenntartásához, és egyben biztosítja a kutatói szándék komolyságát.⁸

A kapott válaszok döntő többsége szerint az iratok tulajdonosainak feladatokompetenciája, hogy az anyakönyvekből online kutatói szolgáltatást biztosítsanak. A válaszadók egyharmada vélte úgy, hogy ez a közlevéltáraknak is feladata lehet (az 1895 előtti, egyházi anyakönyvek másolatai esetében). 16 helyről (80%) jelezték, hogy a hasonló szolgáltatás legyen díjköteles, és négy helyen (20%) foglaltak állást az ingyenesség mellett. A fizetőség kérdése kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a már működő online levéltári tartalomszolgáltatások gyakran megkülönböztetéseket tesznek bizonyos állományrészek esetében, így pl. a levéltári segédletek (jegyzőkönyvek, iktatók, mutatók) díjtalanul kutathatók, míg az anyakönyvi tartalom díjköteles. A témával kapcsolatos válaszokból az is kiderült, hogy az online szolgáltatások esetében egyre határozottabban a tulajdonosok igényei a meghatározók, s az intézményfenntartók egyre alaposabb figyelmre, érdeklődésre jellemző a mit és a hogyan kérdéseiben.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Digitalizálás megkezdve: prot. 4/7, kat. 9/13, összesen 13/20 levéltárban.*
- *Digitalizálás tervezve: prot. 6/7, kat. 10/13, összesen 16/20 levéltárban.*
- *Online szolgáltatás megkezdve: prot. 2/7, kat. 6/13, összesen 8/20 levéltárban.*
- *Online szolgáltatás tervezve: prot. 6/7, kat. 9/13, összesen 15 levéltárban.*
- *Regisztráció igénye: prot. 7/7, kat. 11/13, összesen 18/20 igen válasz.*
- *Szolgáltatási díj igénye: prot. 4/7, kat. 10/13, összesen 14/20 igen válasz.*
- *Tulajdonosok illetékessége online szolgáltatásoknál: prot. 5/7, kat. 12/13, összesen 17/20 igen válasz.*
- *Közlevéltárak online akvi szolgáltatása: prot. 5/7, kat. 2/13, összesen 7/20 igen válasz.*
- *Díjköteles szolgáltatás: prot. 4/7, kat. 12/13, összesen 16 igen válasz.*
- *Ingyenes szolgáltatás: prot. 3/7, kat. 1/13, összesen 4/20 igen válasz.*

⁸ A fizetős regisztrációnál csökken a valótan adatok közlésének esélye, az intézmény konkrét személyekkel kerül kapcsolatba, nem pusztán felhasználó-nevekkel vagy e-mail címekkel, hanem ellenőrizhető adatokkal, banki tranzakciókkal. Azonosítható felhasználókkal a kutatói statisztikák is hatékonyabban készíthetők.

MELLÉKLET

KÉRDŐÍV AZ ANYAKÖNYVEK KUTATÁSÁNAK TAPASZTALATAIRÓL, AZ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAKBAN

A kérdések után kérjük az igen – nem válaszokat aláhúzással jelölni, a szám adatokat pedig a sorok végére beírni!

1.) Az őrzött iratanyagról

- 1.1.) Őriz-e számottevő, kutatható anyakönyvi (keresztelési, házassági, halálozási, bérnyomok, esetleg iskolai) anyagot a levéltár? igen – nem
- 1.2.) Milyen formájú-mennyiségű az anyakönyvi állomány?
 - eredeti anyakönyvek, ifm:
 - másodpéldányok, ifm:
 - mikrofilmek, tekercs db:
 - digitális másolatok, felvételszám:

2.) Az anyakönyvek kutatásának szabályozása

- 2.1.) A tartalom kutathatóságánál alkalmazott korlátozások
 - kereszteltek 90, házasultak 60, meghaltak 30 év: igen – nem
 - típustól függetlenül 90 év: igen – nem
 - típustól függetlenül 100 év: igen – nem
 - egyéb szabályozás, ha van (pl. más évhatárok, iskolai anyakönyvek stb.):
 - figyelembe vesznek-e utólagos bejegyzéseket a kutathatóság megállapításakor? igen – nem
- 2.2.) Másolatok készítésének szabályozása
 - készíthetők-e másolatok a kutatható anyakönyvekről? igen – nem
 - kutatói megrendelésre levéltáros készít fénymásolatokat: igen – nem >> évente kb. hány db?:
 - kutatói megrendelésre levéltáros készít digitális másolatokat: igen – nem >> évente kb. hány db?:
 - kutatók maguk készíthetnek másolatokat saját eszközökkel (pl. fotójegy): igen – nem

3.) A kutatások módja, intenzitása

- 3.1.) A kutatóforgalom adatai
 - személyesen, kutatószobában: igen – nem >> kutatási esetek száma évente kb.:
 - levelezéssel, adatkérésrel, a levéltáros segítségével: igen – nem >> esetek száma évente kb.:
 - online szolgáltatással, interneten: igen – nem >> kutatási esetek száma évente kb.:

- milyen a %-os aránya a családkutatásoknak a teljes kutatóforgalomhoz képest? kb.:

3.2.) A levéltáron kívüli (plébániákon, egyházközségekben történő) anyakönyvi kutatásokról

- vannak-e információk a levéltáron kívüli kutatásokról? igen – nem
- szabályozott-e valamilyen formában az ott folyó kutatás? igen – nem
- van-e levéltáros tapasztalat az egyházközségeknél őrzött anyakönyvek elhelyezéséről-állapotáról? igen – nem
- törekednek-e a régebbi anyakönyvek beszállítására, restaurálására terveznek-e ilyet? igen – nem

3.3.) Digitalizálás

- megkezdtek-e az anyakönyvi állomány digitalizálását? igen – nem
- tervezik-e az anyakönyvek digitalizálását vagy a már meglévő digitális másolataik beszerzését? igen – nem
- működik-e online tartalomszolgáltatás? igen – nem
- tervezik-e a digitális tartalom online kutatói szolgáltatását? igen – nem
- az online szolgáltatás csak regisztrált (kutatói adatlapot kitöltő) kutatók számára (lenne) elérhető? igen – nem
- szolgáltatási díjat is bevezettek/ bevezetnének? igen – nem

4.) Levéltáros vélemény néhány alapvető, elvi kérdésben

- 4.1.) Az egyházi levéltárakban őrzött anyakönyvek kutathatóságát az őrző intézményeknek kell biztosítani, az ezzel kapcsolatos online szolgáltatásokat is a tulajdonosoknak (vagy az általuk megbízott egyházi intézménynek) kell biztosítani: igen – nem
- 4.2.) Az egyházi anyakönyvek másolatai alapján akár a közlevéltárak is működtethetnek online szolgáltatásokat, tehermentesítve az egyházi intézményeket a tömeges kutatási igényektől: igen – nem
- 4.3.) Az online anyakönyvi kutatási szolgáltatás legyen díjköteles, ez a többlet tevékenységet figyelembe véve méltányos, és egyben jó bevételi forrás az intézmény számára: igen – nem
- 4.4.) Az online anyakönyvi kutatás legyen ingyenes, a többi levéltári kutatótevékenységhez hasonlóan: igen – nem

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA

**IRATAJÁNDÉKOZÁS
A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG
MEGYEI LEVÉLTÁRÁBAN
1950 és 2016 KÖZÖTT**

Az ajándékozás különleges esemény. Az ünnepi alkalom varázsában örül, aki ad és az is, aki kap. A meghitt pillanat színesítheti a levéltárosok hétköznapijait és gazdagíthatja az intézményre bízott gyűjteményt is, ha kellőképpen értékeljük a köz számára térítésmentesen történő iratátadást és nem csak nevezzük ajándékozásnak, hanem akként is kezeljük. De vajon fordítunk-e kellő figyelmet erre a nem mindennapi cselekedetre, az ajándékozó és az ajándék illő fogadására? Megfelelően kommunikáljuk-e azt a döntést, amelyet hosszú töprengés, információszerzés, utánjárás, nehéz elhatározás előz meg? Belegondolunk-e abba, hogy a levéltárnak átadott néhány papírlap a tulajdonosának az őseivel való kapcsolatot, az elődeiről maradt emléket, a szeretteihez fűződő szálát jelenti? Erősítjük-e az ajándékozót abban, hogy bátran zárja le a múltja egy fejezetét az ajándékozással, hiszen utat nyit vele a jövő számára a megismeréshez, mert a közgyűjteménybe adással fennmarad és kutatható lesz a régi történések írott tükre évszázadok múlva is? Figyelemmel vagyunk-e arra, hogy a döntésben szerepet játszhat a családtagok felelősségteljes örökségkezelése éppen úgy, mint a levéltárról szerzett ismeretük, az életszemléletük, az életmódjuk, a múlthoz és annak emlékeihez való viszonyuk? Fontosnak tartjuk-e megtalálni a választ arra, hogy a világ állandó változásának, a modernizálódásnak, a lakókörnyezetünk, a térkihasználásunk átalakulásának következtében feleslegessé váló emlékeket miként mentsük meg.

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának gyűjteményét hat évtized alatt két és félszáz ajándékozó gyarapította. Az adomány levéltárba jutása azonban véletlenszerű. Az 1990-es évekig betérni is csak kevesen mertek a „titkok tárába”, de még napjainkban is elsődleges feladatunk a nyitott levéltárrá válás, az intézmény munkájának, gyűjteményének a megismertetése és annak tudatosítása, hogy a személyes történelem forrásai is lehetnek értékesek a köztörténet számára. Különböző módon igyekszünk bátorítani mindenkit, hogy mielőtt a szemétkébe dobna a nagy örökséget, a nemzedékről nemzedékre szállt, megsárgult, elrongyolódott papírokat, érdemes megnézetni szakemberrel, sőt a levéltárnak ajándékozni a maradandó értékeket. Az elhatározáshoz azonban elengedhetetlen a közbizalom, amelyet a személyes kontaktus mellett ma már sokféleképpen erősíthetünk. A levéltár gyűjteményéről,

tudományos és közművelődési programjairól, munkatársainak kutatásairól az újságokban, az interneten megjelenő cikkek, a televízióban, rádióban látható, hallható híradások, beszélgetések mind hozzájárulnak az intézmény megismertetéséhez. A különböző rendezvényeken elhangzó, jól sikerült levéltáros előadások, a szélesebb rétegek érdeklődésére is számot tartó kiadványok szintén formálják a rólunk alkotott képet. Bizalmat gerjeszt, és ráirányítja a figyelmet az írott források fontosságára és az ajándékozás révén való megmentésükre minden olyan rendezvény, kiállítás, bemutató, amelyen nyilvánossá tehető, hogy megtiszteltetésnek és fontosnak tartjuk, hogy vannak, akik ránk bízják személyes kincseiket. Ezeket nagy gonddal őrizzük, feldolgozzuk és az ajándékozó által meghatározottak szerint bocsátjuk a kutatók rendelkezésére. Annak reprezentálására, hogy mi magunk is komolyan vesszük az ajándékozást, példaértékű kezdeményezés a Magyar Nemzeti Levéltár és az MLE közös, 2016-ban indult *Bővülő történelem* című sorozata, amely vándorkiállítás és beszélgetéssorozat segítségével mutatja be az Országos Levéltár és a megyei tagintézmények legjelentősebb iratajándékait és ajándékozóit. Ahhoz, hogy állománygyarapítási koncepciót készítsünk, hogy eredményesebbek tudjunk lenni a magániratok feltárásában és megőrzésében, ha ki akarjuk jelölni az utat, hogy merre menjünk, nem haszontalan tudni, hogy merről jöttünk, melyek az eddigi ajándékozás motivációi, jellemzői, tendenciái. A levéltárak ajándékozástörténete éppen úgy, mint a társadalmi tendenciák vizsgálata, sok hasznos tudnivalóval, ötlettel szolgálhat a jövőbeni gyakorlatunk formálásához.

Az ajándékozás-történet feltárásában számolni kell a forráshiánnyal, sőt a forráskritika is elengedhetetlen, hiszen a korabeli adminisztrációs pontatlanságból eredő bizonytalanságok torzíthatják a képet. A gyarapodási naplók segítségével mi 1950-ig tudunk visszapiillantani. A történelem viharaiiban hanyatott sorsú Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa és Kővár vidék levéltáraiból előkerült töredékek ekkor kerültek az egyesített megye központjában, Nyíregyházán lévő Szabolcs megyei levéltárba. Hogy ezekben volt-e ajándékként átadott irat, az ma már kideríthetetlen. A levéltárak elhelyezése után a fennmaradt szabad helyre megkezdődött az illetékességből átadandók beszállítása, de vásároltak is dokumentumokat. A levéltár akkori igazgatói (*Kiss Ernő, majd később Kolléga-Tarsoly Sándor, dr. Hársfalvi Péter, dr. Balogh István és dr. Gyarmathy Zsigmond*) nem sajnáltak néhány száz forintot azokért a háború idején szétszóródott, családi levéltárakból előkerült töredékekért, amelyeket a családtagok, rokonok, vagy az iratok sorsáért aggodók (helytörténészek, a terepen személyesen megforduló régészek, néprajzosok) menekítettek be a levéltárba és ajánlottak fel eladásra. A felnövekvő új nemzedék ugyanis, amely számára már nem volt érték a történelemtanítás során megítélt közel-múlt és annak öröksége, az elődeik által féltve őrizgetett hagyatékokat nem tartotta kötelességének tovább gondolni. Amikor az idősek meghaltak, a régi házakat lebontották, az újakban pedig a modernizálódás szellemében már nem volt helye az avított, szuvas holmiknak, megsárgult papíroknak. A falvakból városokba vagy a fővárosba költözők sem vitték magukkal a múlt emlékeit, amikor új életet akartak kezdeni. Az 1960-as években indult nagy átalakulásban szerencsére több helyen volt olyan tanító, pap, jegyző, orvos, akit érdekelték a régiségek, akinek oda lehetett adni az érdekesnek vagy talán még veszélyesnek is tartott régi papírokat, nemesi okleveleket, amelyek egyébként tűzre, szemétre kerültek volna. Ők aztán őrizgették, sőt ha községtörténetet írtak, akkor

fel is használták a bennük lévő információkat. Utódaikra hagyva azonban néha mégsem kerülhette el a sorsát sok irat és megsemmisült. Kevesen gondoltak arra, hogy a számukra már semmit nem jelentő papírokat eladják vagy odaajándékozzák a levéltárnak. Jogi jelentőségük már ezeknek az iratoknak nem volt, írójukat nem ismerték, nem is voltak igazán díszesek, így előfordult, hogy a gazdag irathagyatékok jobb esetben csomagolóanyagként végezték. Az átlagember számára nehezen olvasható vagy olvashatatlan, néha gyűrött, szakadt, egérrágta lapokat azok értékelték, akik helytörténettel foglalkoztak. De ők is inkább a múzeumot keresték fel, hiszen ott volt a helytörténet-írás központja, onnan kaptak információkat községük történetéhez, ott adták le helytörténeti dolgozatukat, pályamunkáikat, oda vitték az általuk gyűjtöttket. A levéltárba így csak véletlenül, vagy éppen a múzeum iratátadása révén jutottak el a régi iratok és másolatok. A családi fondfőcsoport ez idő tájt a *Molnár Józseftől*, vagy közvetítésével a régi nemesi családok tagjaitól megvásároltakkal gyarapodott elsősorban. A csengeri származású, Budapesten élő tanár már egyetemista éveitől folytatott kutatásokat Szatmárban. Érdeklődése, kedves modora, elhivatottsága, tudományos munkája révén sokan ismerték a vidéken. Csenger történetének tanulmányozása során az egymással rokon kapcsolatban álló, szerteágazó nemes családok történetét is feltárta, így került sok irat a látóterébe. Amihez hozzájutott, azokat egy-egy munka megírását követően eladta a levéltárnak, a feldolgozásra nála maradók pedig a hagyatékával érkeztek hozzánk. Ezek között naplók, levelek, birtokjegyzőkönyvek, leszármazási táblák, fotók éppen úgy megtalálhatók, mint a fiatal korában a Szuhányiak levéltárában lemásolt iratok, jegyzőkönyvek, amelyek eredetije aztán a világháború idején elégett, szétszóródott. Felismerve az iratok forrásértékét, szorgalmazta, hogy a nemes családok utódai, ha már nem akarják tovább őrizni régi dokumentumaikat, inkább a levéltárnak adják el, mintsem kidobják. Sokszor több évig is eltartott egy-egy családi fond gyarapodása, néha szálanként jutott be az anyag.

Ezek a vásárlások a gyarapodási naplóból jól nyomon követhetőek. Az elsőt a levéltárak egyesítését követően 1951. január 1-jén nyitották. Ebben az átvétel jogcímei között a kötelező beszállítás, beszolgáltatás, átadás és önkéntes átadás mellett az iratmentés címszó alatt olyan átvételek is szerepelnek 1951-ben, mint a Vay család 1834 és 1944 közötti iratai, vagy 1952-ben a vásárosnaményi Eötvös család 15–20. századi levéltárának megmaradt része. Mindkét esetben a családtagok az átadók. Az anarcsi Czóbel család 19–20. századi iratait falubeljük, Dajka Béla menekítette be a levéltárba. A pátyodi Madarassy-kastélyból 19–20. századi gazdasági iratok kerültek elő. A nyíregyházi Vay Ádám út 59. sz. alatti ház lakosai pedig a Humus Rt. 1940–1946 közötti dokumentumait mentették meg. Iratmentés jogcímen adták át az egyházak a minorita (1728–1948), a bazilita (1927–1938) és a ferences (1940–1948) rendház iratait is 1951-ben.

Az első ajándékként rögzített iratgyarapodás a lakatos céh 1838–1872. évi jegyzőkönyve és az 1873–1880 közötti ipartestületi irat. Ezeket 1957-ben Kresztyánkó György a Lakatosipari Vállalat képviselőjeként adta át – az is lehet, hogy valójában inkább illetékességből, mint ajándékként? A következő ajándékozásnak vélhető átadás – minthogy nincs feltüntetve vételár a névnel – 1960-ban történt. *Özvegy Bónis Lászlóné* adta a levéltárnak a család 19. század eleji iratait. (Családjának tagja volt az a Sámuel,

aki mint országgyűlési képviselő 1848-ban Debrecenbe menekítette Pest-Budáról a koronát.) *Barna Szűgyényi László* 1966-ban helyezte el irataikat a levéltárban.

Az állami kezelésből 1968-ban megyei fenntartásba került levéltárban is az illetékeségből történő átvétel volt a gyarapodás fő forrása. Ekkor került csere révén haza a román levéltárakban maradt szatmári iratok egy része. Alkalmanként más levéltárak is adtak át egy-egy dokumentumot – a gyarapodási naplóban ezeket néha ajándékozásnak tüntetik fel. A magánszemélyektől átvett egy-egy főlíóért vagy nagyobb mennyiségű családi, személyi iratért továbbra is rendszeresen fizettek. 1969-ben azonban már több ajándékozás is történt. A szabolcsi református lelkész, *Barkás Aladár* adott át egy 1821 körül írt naplót, amelynek szerzője mai napig ismeretlen. A feldolgozásra váró irat a reformkori Szabolcs társadalmi életének érdekes lenyomata. A hűtlen felesége fejét vetető Krucsay János, a nyírbátori minorita templom oltárának készíttetője 1711-es oklevelét 1969-ben *Medvegy Sándor* nyíregyházi lakos ajándékozta a levéltárnak. Arról sajnos nem maradt feljegyzés, hogy milyen úton-módon került hozzá, és mi motiválta az ajándékozásra. Még ebben az évben a családi iratok gyűjteménye is gyarapodott a budapesti *dr. Kovács Gusztáv* és a miskolci *Mándy Zoltán* iratátadásával.

Az 1970-es évektől a helytörténetírás megélénkülésével fellendült az ajándékozás. A helytörténészek ekkor már eljutottak a levéltárba is kutatni, sőt bevitték egy-egy szép vagy érdekes iratot is. 1970-ben *Horráth Sándor* nyíregyházi tanár a város 1934-es ingatlanvagyon leltárát, *Labud Lászlóné* pedig Botpalád urbáriumát ajándékozta. 1971-ben *Kanyar József* kaposvári levéltár-igazgató gyarapította a gyűjteményt a pozsonyi kamara Nagykovács mezőváros tanácsához írott, 1730-as levelével. 1972-ben *Zalai János* ajándékanak köszönhetően egy tivadari adásvételi szerződés is bekerült. 1973-ban a nyírcsaholyi *Nyéki Károly* újságíró 1945–1946-os helyi dokumentumokat hozott a levéltárba. 1974-ben a nyíregyházi *Dövényi Zoltán* a VKM 1927-es szép oklevelét, *Vikár Sándor* zeneiskolai igazgató pedig előadásait, műsorfüzeteit adta át. 1975-ben múzeumigazgatók gyarapították a gyűjteményt: *dr. Németh Péter* Nyíregyházáról egy II. Rákóczi György által adományozott nemeslevelet, *Makkai László* Kisvárdáról pedig a Bessenyei György Gimnázium nevelőtestületének levelezését adta át. 1976-ban többen is ajándékoztak: *Lendvai László* 19. századi vándorkönyvet, bizonyítványt, *Láczay Magdolna* történelemtanár, levéltár szakos egyetemi hallgató (később levéltáros, főiskolai, majd egyetemi tanár) családi hagyatékát, a Kanizsayak 1643-ban kelt címeres nemes levelét, *Molnár József* a benedekfalvi Luby család irattöredékét, *Újváry Béla* nyírtassi tanár a község 1912–1920 közötti képviselőtestületi jegyzőkönyvét hozta. 1977-ben a nyírparasznyai *Fodor Attila* 19. század közepi, *dr. Frisnyák Sándor* főiskolai tanár pedig régi megyei térképeket adott át. 1977 és 1980 között a tiborszállási *Varga Antal* a máriapócsi Szent Bazil Rend 1927–1946 közötti iratait, Gávavencsellőről *Vinnai Béla* a helybeli gazdasági szövetkezet 1930-as, 1940-es iratait, *Hadbázy Lajos* tanár, majd egyházi levéltáros pedig a Kálvineum nyíregyházi református tanítóképző iratait menekítette be. Bakó Péter szamosújlaki református lelkész hagyatékát *Bakó Barnabás* látta a levéltár polcán biztonságosabbnak, mint otthon. *Szlávik Ferencné Vietórisz Julianna* pedig *dr. Vietórisz József* költő-tanár korábban megvásárolt hagyatékát egészítette ki néhány ajándékfőlíóval.

Az 1980–1990-es években is többnyire pedagógusok, lelkészek vagy más értelmiségiek voltak az ajándékoztók. Foglalkozásukat, érdeklődésüket tükrözik a tőlük kapott dokumentumok. Ipari iskolai iratokat *Péter Mihály*tól, nőipari iskolait *Ferencz Miklósnétól* kaptunk. Mindketten tanárok voltak. 1995-ben *Borbély Zsigmond* nyíregyházi tanár a görögkatolikus és református népiskola 1923–1948 közötti iratait adta át. Ebben az időszakban több kiemelkedő pedagógus, művész-tanár hagyatékát is ránk bízta a családtagok, így *Ági Gézanéét*, *Fábián Dánielét*, *Karasz Istvánét*, a *Nyulasi házaspárét*, *Porzsolt Istvánét*, *Váci Miklósét*, *Vikár Sándorét*. A *Pál Gyula* rajzairól készült nyomdai másolatok is hozzánk kerültek. *Ferencz Miklósné* tanár saját bizonyítványával és irataival gyarapította korábbi ajándékait. Balogh József tisztviselő iratait fia juttatta el hozzánk. A Técsy család országgyűlési képviselő tagjának, Lászlónak a hagyatékát az örökösök hozták el. *Dr. Kávásy Sándor* tanár, történész, országgyűlési képviselő is úgy gondolta, hogy azoknak az iratoknak, amelyek a parlament működése során, mint országgyűlési képviselőhöz kerültek hozzá, a levéltárban van a helye. A miskolci *Zékány Gábor* 1746–1856 között kelt családi iratait, *Örvény János* hagyatéka értékesnek vélt darabját: *Erben Rudolf* volt m. kir. írnok törzsőrmester (1856–1935) iratait, a budapesti *Kubinyi Tiborné* Dobos Kálmán honvédőrnagy 1894–1895-ös naplóját bízta ránk. Molnár József a Kaffka Margitra, a csengeri vásárra és a Görög Demeterre vonatkozó, tekintélyes mennyiségű gyűjtését grátiszként hozta a levéltárba. Olchváry Pál rendkívül érdekes naplóját – amelyet *A dzsentrí főszolgabíró, 1922–1938* címmel 1990-ben Gyarmathy Zsigmond igazgató meg is jelentetett – egy levéltáros, a mosonmagyaróvári *Kulcsár Imre* ajándékozta a gyarapodási napló bejegyzése szerint.

1982-ben a családi fondőcsoportunk is gazdagodott a nyíregyházi *dr. Mihályi György*től kapott Mudrány és Bárczay családi iratokkal. *Lukács Csaba* a Háda és a Pálóczi, Telegdy Károly a Domahidy-Kende, dr. Kirilly Dezső a Farkas és Somogyi, Bogcha Alajos pedig több család vegyes iratát adta át.

E két évtized ajándékai között is van egy-egy fíliós vegyes irat, így pl. *Kazár Endre* öröksége, a nyíregyházi színház plakátja 1894-ből és Kossuth 1890. évi levelének kőnyomata. A hetei és fejeircsei 1914–1950. évi képviselőtestületi jegyzőkönyvek *Kása Tibornak* köszönhetően maradtak meg az utókornak. *Oláh Gábor* tanár 19. századi szatmári iratokkal, *Horváth Miklós* budapesti minisztériumi osztályvezető pedig az 1950-es években államosított tantermekről készült kimutatással ajándékozott meg bennünket. Az aradi *Glück Jenő* a zsidóságra vonatkozó fénymásolatokkal és a csegöldi urbáriummal járult hozzá a történelmi források gazdagításához. A nyíregyházi Múzeumfalú alapítója, *dr. Erdész Sándor* 19. század közepi ramocsaházi térképet hozott a levéltár gyűjteményébe. Új ajándék-irattípusként jelent meg 1994-ben a Nagykállói Baráti Kör és a megyebeli súlyemelő szövetség dokumentum együttese, valamint a TIT anyaga.

Az 1990-es években a levéltár életében is érzékelhetővé vált a fordulat. A társadalmi változást követve az intézmény is egyre szélesebbre tárta kapuit. Az új igazgató 1993-tól *dr. Nagy Ferenc* lett, aki korábban ibrányi tanárként, majd szakfelügyelőként, később a múzeum igazgatóhelyetteseként és a művelődési központ igazgatójaként dolgozott, így a nyitás, a kommunikáció, a közkinccsé tétel természetes volt számára. Megnyerő egyénisége, energikussága, lelkesedése magával ragadta a környezetét is. Mind nagyobb lett az intézmény és a munkatársak ismertsége, elismerése, egyre széle-

sebbe vált a levéltár kapcsolati hálója. A megélenkülő közművelődési, levéltár-pedagógiai munka révén mind többen térnek be a levéltárba. A havi rendszerességgű előadások, könyvbemutatók, a felnőtt és diák pályázatok, a levéltári órák, a nemzetközi levéltári napok elérték céljukat: a levéltár bekerült a köztudatba, médiavisszhangot kiváltó programjai által nyilvánosságot kapott nyitottsága, tudományos konferenciái és közérdeklődésre számot tartó forráskiadványai révén pedig bizonyosságot nyert, hogy az itt dolgozók felkészült szakemberek és tudományos igényességgel és nagy elhivatottsággal gondozzák az őrizetükre bízott forrásokat. Talán ennek köszönhető a formálódó közbizalom, amely többeket bátorított arra, hogy a múzeum mellett a levéltárba is bejöjjenek, ha találnak otthon egy-egy régi iratot. Az is, aki nem engedhette meg magának az ajándékozást, és az értékesebb iratokat kénytelen volt eladni, úgy érezte, hogy ajándékba is kell néhány dokumentumot adnia. A döntő tény azonban az volt, hogy a levéltár rendelkezett a kisebb vásárlásokhoz saját forrással, a nagyobbakhoz pedig pályázati lehetőséggel.

Míg a korábbi években a hajdani nemes családok iratai alkották az ajándékok jelentős részét, a kétezres évek első évtizedétől előtérbe kerültek a személyi iratok. Két térképen, a Leleszi Konvent Várdai Mihály birtokügyében 1550-ben kiadott oklevelén, a tiszabezdédi elemi és általános iskola 1901–1960 közötti iratain és a francia magyar emigráció 1900–2000 közötti dokumentumain kívül különböző foglalkozású jeles személyek iratai is bekerültek hozzánk. A tanárok: *Porcsolt István* és *Kiss Margit* hagyatéka mellett 2000-ben átvettük *dr. Horthy István* nyíregyházi közjegyzőét (1920–1944), *Ficze József* tarpai lakosét (1919–1945), valamint *Szécsényi Lajos* malomipari technikusét (1941–2000). *Biri Pál* II. világháborús honvéd iratait lánya ajándékozta nekünk, *dr. Fazekas Árpád* helytörténész főorvos iratait pedig ő maga adta át. 2002-ben *Palicz József* tanyás gazda, valamint *Horváth Miklós* megyei tanácsi oktatási osztályvezető, továbbá *Aczél Béla* MESZÖV elnök főként 20. századi iratai alkottak új fondokat. 2003 és 2005 között vettük át *Balogh József* tisztviselő, *Pál József* ny. államtitkár, *Csombok Mihály* halottbúcsúztató, *Sikolya Károly* költő és *Dessenffy György* kispap politikus, újságíró hagyatékát. 2006-ban a Bessenyei György Tanárképző Főiskola, majd Nyíregyházi Főiskola tanszékvezető nyelvész professzorának, a helytörténet írásban és a kulturális életben is szerepet vállaló *Mező András* egyetemi tanárnak a hagyatékát, 2007-ben volt igazgatóknak, *dr. Balogh István* történész-etnográfusnak a hagyatékát bízta ránk a családtagok. *Csutkai Csaba* fotóművész városi és megyei eseményeket megörökítő fotóinak is a levéltár polcain látta biztos helyét a művész, mint ahogy rendezvényeink rendszeres látogatója, *dr. Juhász Lajos* főorvos is hozzánk hozta iratait. A kortársak mellett egy káplárt, *Varga Györgyöt* is megismerhetjük 1914–1915-ös jegyzetei alapján, a számunkra adományozott iratokból.

2000 után egyre több lett a ránk bízott hagyaték mellett az az irategyüttes is, amelynek tulajdonosai még életükben nekünk ajándékozták azokat a dokumentumait, amelyekről ők is és mi is úgy véltük, hogy maradandó értékűek. Az „iratképzők” fondjukat gondozzák és rendszeresen gyarapítják, előfordul, hogy több éven át, illetve évente több alkalommal hoznak kisebb-nagyobb mennyiségű anyagot. Más személyi fondok is folyamatosan bővülnek az örökösök által hol itt, hol ott megtaált iratokkal.

2008-ban három figyelemre méltó családi hagyatékot is átvehettünk. A Mikecz család rendkívül értékes és érdekes irattípusokat tartalmazó, terjedelmes fondja mellett *Pregitzer Fruzsina* színművésznő ajándékaként állományba kerültek családja és a Bodnár család iratai, valamint *Irinyi István* kutatónk is örömmel adta át hosszú kutatómunkája eredményét, az Irinyi család dokumentum együttesét.

2010-től újra színesedett a paletta, bár megmaradt a személyi fondok dominanciája, illetve néha még családi irat is előfordul az adományok között. A lendületet nyerő helytörténetírásnak köszönhetően azonban felélénkült a településeken a gyűjtőmunka, aminek hozadékaként került elő pl. egy 1627-es oklevél, több 18. századi magánlevél, Apagyai Miklós 1803-ban írott levele, valamint Kölcsey Ferenc levele 1833-ból. A helytörténészek, gyűjtők 18–19. századi térképeken kívül a kótaji református egyházközség 20. század elejéről származó jegyzőkönyvére és 19–20. századi kereskedelemmel kapcsolatos, dombrádi érdekes iratokra is rábukkantak. Balkányban a Rákóczi-szabadságharcban és az 1848–1849-es csatákban résztvevők névsorát állították össze, majd adták át a levéltárnak. Tiszanagyfalu 1909-es birtok- és földkimutatási könyvén kívül századelős uradalmi gazdasági számadás-gyűjtemény is van az ajándékok között. A világháborúk évfordulóira való készülés során látótérbe kerültek a régi katonaméltóságok. A Székely Hadosztályról szóló versek mellett katonafotókat, parancsnoki dicséretet, „Tűzkereszt” igazolványt, tábori levelezőlapokat hoztak az örökösök. Nyíregyháza történetének forrásanyaga is gazdagodott az újrateremtés utáni első, a vallásüldözés miatt menekülni kényszerült *Vandlík Márton* evangélikus lelkész levelének másolatával, Szepesi főbírájának 1773-ban a várossal kötött adásvételi szerződésével és a *Bencs László* polgármester életének újabb adalékait összefoglaló munkával. A nagyhalászi Hevra-könyv című kiadványunk bemutatóján kaptuk ajándékba dr. *Gecsényi Lajostól* az Országos Levéltár gyűjteményében lévő nyírbátori Chevra Kadisa 1896. évi alapszabályának másolatát. Különlegesség a Nürnbergi Városi Levéltár ajándéka, egy kiállítási plakát és meghívó.

A főként helytörténeti gyűjteményt és az adattárat gyarapító iratok mellett ebben az időszakban is a személyi és családi iratok ajándékozása volt a jellemző. A személyek különböző foglalkozást, társadalmi réteget képviselnek: *Ááron Péter* vegyész-mérnök, dr. *Bajor Tibor* országgyűlési képviselő, dr. Balogh Istvánné *Dávid Gabriella* tanár, dr. *Bernáth Zoltán* jogász, *Feczkó József* földműves, *Gaál Ibohya* tisztviselő, dr. Hársfalvi Péter főiskolai tanár, levéltár-igazgató, *Jandek Ernő* építész, *Koroknay Gyula* művészettörténész, *Kovács Sándorné* születésnő, *Kürthy Ferenc* dombrádi főjegyző, *Lukács Zsófia* tanár, dr. Margócsy József tanár, főiskolai főigazgató, levéltári helytörténeti szaktanácsadó, *Nagy László* dombrádi lakos, dr. *Nagyósz Béla* jogász, *Szálai Pál* lelkész, *Szilassy (Szabó) László* színművész, dr. *Szilassy Géza* orvos, országgyűlési képviselő, dr. *Takács Péter* tanár, *Váczi Elemér* tanár, levéltárvezető.

A XIII. fondfőcsoportunk az alábbi családok irataival gyarapodott az utóbbi évtizedben: Dévényi (19–20. sz.), Fejérpataky (1902–2012), Gyurikovits (1810–1975), Ilosvay (1774–1941), Kardos (1911–1995), Kölcsey (1570), Magyar (1915–1939), Pozsonyi (1827–2004), Szabó (1823–2013), Szarka (1764–1923), szamosújlaki Újlaki (18–20. sz.), Vécsey (1730–1792), Vezse (családfe).

Ajándékként vételezhettük be a Szamosközi járás 1829–1850 közötti főszolgabírói és az 1873–1888 közötti pápi körjegyzőségi iratokat, valamint a Gyógyszertári Központ 1964–1994, továbbá a Víz- és Csatornamű Vállalat 1990-es évekbeli dokumentumait és a Tahy Béla Veteránrepülő Egyesület 2000–2007 közötti dokumentumait.

Az iratok mellett elektronikus dokumentumokat is kaptunk ajándékba, ezek digitális levéltárunkba kerültek. Itt is a családi iratok vannak többségben: a Gunya, Kézy, Pazár, Vida családok beszkenelt vegyes iratai, levelei, oklevelei, fotói tekinthetők meg a kutatószolgálatban elérhető belső Kutatói Információs Rendszerünkön keresztül. A digitális levéltárban vannak még olyan dokumentumok is, amelyeket az iratajándékozást követően archiváltunk (pl. Bernáth Zoltán és Dévényi Margit adománya). Itt kaptak helyet a szkennelt formában ajándékozott könyvek is.

Bár a gyarapodás egészét tekintve továbbra is töredék mennyiségű az ajándékba kapott irat, de ezek között az egy főlioni is féltett kincs, becses emlék volt valaha valakinek, és annak kell maradnia nekünk is. Ahhoz, hogy a múlt ismerete széles spektrumú lehessen, sokféle irattípus szükséges, és van, ami csak magán ajándékozás útján kerülhet közgyűjteménybe. Eppen ezért érezzük magunkat megtisztelve, amikor azt a mi gondjainkra bízák.

Minden iratátvétel egy villanás a múltból. Különleges élmény a levéltáros számára is, amikor az ajándékozó laponként eleveníti fel a hozzá kötődő történetet, mesél az érintettekről, a környezetről, a történelem hétköznapi megéléséről. Ez a különleges feeling más megvilágításba helyezi a néha jelentéktelennek tűnő darab papírt. Utólag már sajnáljuk, hogy nem rögzítettük az ajándékozók által elmondottakat. Talán az iratbemutatás sokkal személyesebbé válna ezeknek a történeteknek a felidézésével. Érdemes lenne akár írni is ezekről az emberekről, iratokról, nyilatkoztatni őket, bemutatni életüket és az azt dokumentáló ajándék iratokat. Mint ahogy van érdeklődés ezeknek az adományoknak a levéltár kamara kiállításában való bemutatására is. Tervezzük, hogy külön linket nyitunk a honlapon, hogy azok is megismerhessék ajándékainkat, akik személyesen nem tudnak ellátogatni hozzánk. Érdemes lenne ráirányítani a figyelmet a gyarapodásnak és egyben iratmentésnek erre a formájára és tervet, stratégiát kidolgozni a jövőre. Ehhez ismernünk kell saját múltunkat és jelen lehetőségünket is, illetve választ kell találnunk az alábbi felvetődő kérdésekre.

1. Ki legyen a célcsoport?

A jövőbeni elképzelések vázolásánál meghatározó, hogy kit szeretnénk megszólítani, tájékoztatni, kit akarunk ajándékozónkul megnyerni. A korábbi tapasztalatok alapján elsősorban a levéltárat ismerő tanárok, lelkészek, helytörténettel foglalkozók voltak, akik a hozzájuk került, általuk megmentett iratok mellett családi hagyatékaikat és személyes, közeleti működésük alapján keletkezett irataikat ajánlottak fel. Szinte mindannyian ismerősei voltak a levéltárosoknak vagy a múzeumos, könyvtáros kollégáknak, néhányan kutattak is nálunk. De ma, amikor a kutatók leginkább a családtörténet iránt érdeklődőkre és a kutatást megbízásból végzőkre korlátozódnak, kire és milyen ajándék-forrástípusra számíthatunk? Foglalkozáscsoport helyett lehet, hogy most célszerűbb elsősorban korcsoportokban gondolkodnunk. Rohanó világunkban az aktív kor-

osztályt ugyanis hétköznapi személyes élmények révén elég nehéz megszólítani. A tanárok sem tudják felvállalni a korábban népszerű hely-, iskola-, vagy társadalomtörténet kutatását, a családokkal való személyes kapcsolattartást, a régi kincsek őrzőinek szerepét. Mivel leginkább levéltári foglalkozásra jönnek hozzánk, kötődésük az iratokhoz keveseknek van. Más értelmiségieknek sincs sok kutatói kapcsolatuk a levéltárral. Alig néhányan vannak olyanok, akik a múlt feltárására szánják a szabadidejüket. Marad két korosztály: a diákoké és a nyugdíjasoké. A gyerekeket levéltári órákon, sétákon, tematikus foglalkozásokon, valamint pályázatok segítségével próbáljuk meg rávezetni arra, hogy az otthon a fiók mélyén lévő iratok értékek, életük dokumentumai, őseik emlékezete. Az ő közvetítésük is fontos abban a forrásmentő folyamatban, amikor közösen kell felismernünk és levéltárba való elhelyezéssel megmenteni azokat az iratokat, amelyek információval szolgálnak számunkra a múltról. A másik korosztály a nyugdíjasoké, akik rendszeresen járnak rendezvényeinkre, olvassák kiadványainkat, ismernek bennünket, megbíznak bennünk. Az ő esetükben a bátorítás a legfontosabb, hogy elhiggyék: személyes életük és annak papír alapú dokumentuma is lehet érdekes a hely-, sőt néha a köztörténet számára, illetve őseiktől maradt, féltve őrizgetett emlékeik jó kezekben vannak nálunk.

Természetesen a többi korosztályról sem kell lemondanunk, csak másként kell hozzájuk közelítenünk. Minthogy ma már szinte mindenki az internet bűvkörében él, a levéltár honlapjai jó alkalmat biztosítanak a kapcsolatok kialakítására azokkal, akik elfoglaltságuk, állapotuk, koruk, vagy éppen a földrajzi távolságok miatt személyesen nem tudnak eljönni hozzánk. A Nyíregyházai Kutatók Virtuális Klubja (nyirkuvik.hu) honlapunk látogatottsága is bizonyítja, hogy a városlakók és városhoz kötődők élénken érdeklődnek a múlt forrásai iránt. Levéltári honlapunk is jó példa arra, hogy a gyökereiket keresők szerte a világban szívesen nézegetik főként esténként és hétvégén a régi iratokat. Vannak, akik az itt látottak alapján keresnek meg bennünket, felajánlva a honlapon lévő forrásokat kiegészítő dokumentumokat, képeslapokat, fotókat. A levéltári honlapon megjelentetett, az ajándékozóinkat bemutató hírek is inspirálóak. Az egyes iratajándékokat látva döbbennek rá néhányan, hogy nekik is van hasonló iratuk, ami értékes forrás lehet a múltkutatóknak. Mivel az internet segítségével érhető el az érdeklődők legnagyobb csoportja, a jövőben nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy az állandóan változó, megújuló informatikai igényeknek megfelelő fejlesztésekkel lépést tartssunk.

Ezek mind közvetett utak és módok, amelyek annak ellenére hatnak az ajándékozásra, hogy nem kimutathatóak. Nem úgy, mint a megfogható eredményeket kiváltó személyes kontaktus. A régi iratok látványa, a pergamen tapintása, a raktárban a múlt illata elvarázsol mindenkit. Minden alkalmat meg kell ragadni arra, hogy ráirányítsuk a figyelmet a fiókok, szekrények mélyén lappangó iratok értékére, közgyűjteménybe kerülésének fontosságára. Egy levéltári óra után a pedagógus érdeklődése, biztatása, közvetítő tevékenysége is hozzájárulhat az ilyen típusú iratmentéshez. Addig, amíg több levéltáros dolgozott óraadóként a helyi főiskolán, kialakulhatott az a kapcsolat is, amely behálózhatta a megyét. A különböző településekre kikerülő történelemtanárok ugyanis helyi bázisát képezték a múltörzésnek. Az évfordulók, ünnepségek, pályázatok, szakköri foglalkozások alkalmával helybeli kutatásra ösztönözték a diákokat. A szülők,

nagyszülők pedig szívesen meséltek és mutatták meg családi kincseiket. Nagy öröm volt, amikor az általuk ajándékozottakat a levéltárban tekintette meg az egész osztály. A felbukkanó értékekre felfigyelt az egész falu és tiszteletnek örvendett az, aki a közgyűjteménynek ajándékozta ősi hagyatékát. Ma ahhoz, hogy ez a kapcsolat élő legyen, olyan pályázatokra lenne szükség, amely anyagilag is támogatja a vidéki gyerekek városi közgyűjtemény-látogatását, illetve sokat segítene, ha lehetne mindenhol olyan levéltárpedagógus, aki ellátogatna a településekre és különböző típusú órákkal, rendezvényekkel helyben „varázsolna múltat”.

2. Mik legyenek a földrajzi határok?

Eddigi ajándékozóink leginkább nyíregyháziak, vagy megyebeliek voltak. Nem csak azért, mert nagyjából itt maradtak a régióra vonatkozó iratok, hanem mert őrzőikkel a szűk közösségben alakultak ki a kapcsolatok. Az elszármazók főként helybeli rokonaik, ismerőseik közvetítésével jutottak el hozzánk. Debrecen, Miskolc, Budapest mellett Német- és Franciaországban, valamint Romániában is él ajándékozónk, de néhányan kerestek bennünket a szándék jelzésével Amerikából és Ausztráliából is. Mindenkinek volt megyebeli kötődése, azért döntöttek mellettünk. Persze vannak olyanok is, akik aktuális lakóhelyük illetékes levéltárát, vagy éppen az MNL Országos Levéltárát tisztelik meg ajándékukkal. Ekkor is közösnek kell lenni az örömünknek, illetve az ezt követő feladatnak is. Az Országos Levéltárral eredményes az ezirányú együttműködés. A budapesti kollégák segítségének köszönhető, hogy részben vásárlás, részben ajándékozás révén nálunk lehet a beregi Szarka család iratanyaga, hogy megismerhetjük a régiókat érintő, náluk őrzött iratokat, a megyebeli családi iratőrzőket, akik velük tartanak kapcsolatot, hogy bemutathattuk a fővárosi érdeklődőknek is a Mikecz család seniorát és a nekünk ajándékozott gazdag családi anyagot. A földrajzi távolság – mint látszik – eddig sem volt akadály, most pedig, a telekommunikáció századában végképp nem lehet az. Rajtunk múlik, hogy honlapjainkon, közösségi oldalainkon mennyire tudjuk felcsigázni az érdeklődést és biztosítani a tulajdonosokat arról, hogy a régiókat érintő iratok nálunk vannak a legjobb kezekben.

3. Milyen lehetséges esetekre számíthatunk?

Minden ajándékozás más és más, erre a levéltárosnak is fel kell készülnie. Míg az illetékeségből történő átvételnek megvan az előírt rendje és módja, az ajándékozás folyamata sok mindennek a függvénye. Volt olyan ajándékozó, aki külön értesítés nélkül egyszer csak váratlanul behozott néhány táskányi anyagot, és még a hivatalos ajándékozási szerződés kitöltését is alig akarta megvárni. De volt olyan is, aki többször telefonált, hosszasan tájékozódott, gyakran érdeklődött, a legváratlanabb időpontokban bejött megnézni a levéltárat, a raktárat, a rendezvényeket, a kutatószolgálatban folyó munkát. Miután döntött, kis részletekben hozta be az átadandó anyagot és részletesen, hosszan mesélt minden egyes dokumentumról. Ajándékaról kérte a tételes jegyzék mellé a digitalizált anyagot is és folyamatosan érdeklődött arról, hogy kutatják-e az általa átadottakat. Legtöbbször azonban előzetes egyeztetést követően hozzák be a levéltárba az adományt. Vannak olyan távol lakó, vagy idős emberek, akiket kérésükre otthonukban keresünk fel. Ilyen esetekben amellet, hogy megtiszteltetésnek vesszük,

hogy bennünket választottak, értékeljük azt a bizalmat is, hogy beengednek lakásukba, életükbe. Ajándékozóink közül többen maguk juttatják el hozzánk irataikat, illetve a be nem hozottakat hagyatékuk részeként örököseik adják át. Előfordul, hogy egy-egy íratvásárlást követően az eladó ajándék dokumentumokat is hoz.

Külön érdekesek számunkra a volt levéltárosok fondjai. Kiss Ernő hajdani levéltár-igazgató iratai Szatmár megye levéltárának korabeli történetét tükrözik vissza, háborús naplója pedig – ami Henzsel Ágota és Gottfried Barna szerkesztésében jelent meg 2015-ben *Kiss Ernő I. világháborús visszaemlékezései* címmel – sajátos aspektusból mutatja be az embert a történelem vasmarkában. Ajándékba kaptuk Vác Elemér iratait, amit külföldön élő lánya egy helybeli ismerős közvetítésével juttatott el hozzánk. Hársfalvi Péter, aki a levéltár után a főiskola történelem tanszékét vezette, valamint Gyarmathy Zsigmond és Balogh István iratait haláluk után családjuk adta át. Margócsy József volt főiskolai főigazgató, hosszú évtizedeken át nyugdíjas helytörténeti szaktanácsadónk több szempontból is értékes hagyatékát a helyi közgyűjteményekre hagyta. Itt is – mint ahogy Balogh István fondjának feldolgozásakor – együttműködünk a muzeológus, könyvtáros kollégákkal a sok helyen lévő hagyaték virtuális egyesítésében.

Az ajándékozókról érdekes képet ad a 2012. esztendő. Mint említettük, az év elején vásároltuk meg az Országos Levéltár kollégáinak közreműködésével Budapestről a beregi Szarka család fennmaradt levéltárát, amit kis ünnepség keretében mutattunk be a helybeli érdeklődőknek. A rendezvényre vendégként érkezett eladó ajándékiratokat is hozott nekünk.

A következő ajándékot egy debreceni kutatóunktól kaptuk, aki a Szamosközi járás főszolgabírájának 1829–1850 közti irataira a régiségpiacon bukkant. Nyírbátori ajándékozónk a honlapunkon látta, hogy közzétettünk egy szintén ajándékba kapott katonaemléket, segítséget kérve a fotón lévők azonosításához és buzdítva mindenkit hasonló emlékek ajándékozására. Bár a képről sajnos nem ismert fel senkit, de összegyűjtötte nagypja katonarelikviáit és biztonságba helyezte nálunk.

Budapesti jogászprofesszor ajándékozónk is az interneten tájékozódott rólunk, mielőtt személyesen is megtekintette az intézményt. Miután méltónak talált bennünket féltett iratai őrzésére, meghívást kaptunk tőle otthonába, hogy megnézhessük magángyűjteményét. Színész rokonának régiókat érintő iratait kaptuk végül tőle ajándékba.

Lelkes helytörténész kutatónk a régi nemes családokkal foglalkozva személyes kapcsolatba került a leszármazottakkal, akik a családtörténeti munkáihoz eredeti iratokat is átadtak neki. Ezeket feldolgozás után nekünk ajándékozta. Hozzánk került egy jogász érdekes cikkgyűjteménye is. Rendezvényeink rendszeres látogatói között vannak néhányan, akik gazdag magángyűjteménnyel rendelkeznek. Ők is megörvendeztetek bennünket néha egy-egy darabbal. Azoknak a lokálpatriótáknak az iratai is kortükrök, akik nemcsak szorgalmas gyűjtők, hanem maguk is jelentős szerepet játszanak a kisközösségük életében. Örömmel fogadjuk, ha irataikat általában a gyűjtött dokumentumokkal együtt juttatják el hozzánk.

2012-ben is volt, aki a médiából értesült a levéltárról, és az örökségként rámaradt családi iratokat, amelyeket elolvasni sem tudott és – ahogy elmondta – csak foglalta a helyet a szekrényben, örömmel adta át, megnyugtatta így lelkiismeretét is. Mint ahogy

boldogan ajándékozta nekünk hosszú évek nagy munkájával összeállított családtörténetét és családfáját egy kutatónk, azt remélve, hogy nálunk lesz olyan, akinek hasznos lesz a határon túli levéltárakban talált adatokban is bővelkedő írás, ha már az ő családjának tagjait nem igazán érdekli.

Ebben az évben volt két érdekes szponzorációnk is – ami azonban sajnos nem általános jelenség. Egy szomszédos város régiségpiacait is járó levéltárbarát hívta fel a figyelmünket arra, hogy 19. századi papi körjegyzőségi iratokat látott, amit az eladó kérésére eltett. Egy hét állt rendelkezésünkre ahhoz, hogy a vételárat megszerezzük. A költségvetésünk nem adott rá módot, hogy a kért összeget kifizessük, így megkerestük Nyíregyháza polgármesterét, *dr. Kovács Ferencet*, akiről tudtuk, hogy Pap községből származik. Ő megvásárolta az iratokat és azonnal a levéltárnak ajándékozta. Hasonló gyors döntést igényelt ennek az évnek a végén egy irataukción felbukkant Kölcsy családi irat megvétele, amihez pedig levéltári napjaink régi szponzora, a Szolex Kft. nyújtott támogatást, s vált ezáltal ajándékozónkká is.

Vannak érdekes és tanulságos ajándékozási történetek. 2011-ben egy hivatali beszélgetésen félig tréfásan hangzott el, hogy a cégénydányádi gyermekotthonban nem támasztanak olyan különleges igényeket a kiállításához, mint mi, pedig ott van az üveges vitrinben Kölcsy Ferenc Kende Zsigmondhoz írott levele. Hogy ne kelljen vigyázgatni rá, éppen azt fontolgatták, hogy talán be kellene hozni a múzeumba. Komolyan véve a tréfás megjegyzést megkerestük az otthon igazgatóját, aki elmondta, hogy átvéve a munkakörét feltűnt neki a levél, amit eredetinek gondolva valóban szeretne biztonságba helyezni. Így került levéltárba az az 1833-as irat, amelynek a létezéséről tudtak az irodalomtörténészek, de az őrzési helyét nem ismerték.

A másik érdekes és szép ajándék egy III. Ferdinánd-korabeli oklevél, amelyet a nyíregyházi Bocskay István ajándékozott nekünk 2015-ben. Az 1970-es árvíz idején a mentési munkálatokkor kapta egy katonatársa, aki nem tudta értékelni, így neki adta, ő pedig most úgy gondolta, hogy a köznek ajándékozza.

Ajándékot adni azonban nem csak iratadományozással, hanem állagvédelemmel is lehet. Irataink egy része restaurálásra, más része fertőtlenítésre szorul. Sajnos lehetőségeink végesek, csak kis lépéseket tudunk tenni védelmük érdekében. Éppen emiatt jelent nagy segítséget a restauráltatás költségeinek átvállalása. Főként a családi iratok esetében fordult az elő, hogy a felmenők után kutatók megismerve a nálunk lévő anyagot úgy döntöttek, hogy a legrosszabb állapotban lévő iratokat vagy oklevelet saját költségén restauráltatják. Az elmúlt években a Mikecz család mellett *dr. Farkas Emilné Laskay Ágnes* is magára vállalta családjá oklevelének állagmegóvását. Mindketten Budapesten élnek, a megyével már csak ősük emléke köti össze őket, mégis fontosnak tartották ezt a nem mindennapi cselekedetet.

Napjainkban mindinkább elterjed a digitális iratajándékozás is. Azok, akik még nem akarnak megválni örökségüktől, hanem szívesen nézegetik, olvasgatják a régi iratokat gyermekeikkel, unokaikkal, így emlékezve az ősökre, szívesen ajánlják fel digitálizált formában az arra általunk érdemesnek tartott iratokat. Minthogy számuk folyamatosan nő, ma már felelősen el kell gondolkodnunk arról, hogy ezeket az ajándékokat

hova soroljuk be, főként, ha az eredeti irat is átvételre kerül, hogyan archiváljuk, milyen módon bocsátjuk majd kutatásra és őrizzük meg a jövő számára.

4. Mivel tudjuk megköszönni az ajándékot?

Már régóta úgy gondoljuk, hogy azok, akik önzetlenül adják át a közösség számára az értékes, számukra sokat jelentő iratokat, mindenféleképpen köszönetet érdemelnek. Maga az ajándék, az átadás motivációja, körülményei, az adományozó és a levéltár között kialakult kapcsolat sokféle lehetőséget nyújt a köszönetre. A hivatalos gyarapodtatás után írt formális köszönőlevél mellett 2000-től nyilvánosan is bemutatjuk a legújabb iratajándékokat a levéltár ünnepén, a levéltári napokon, és a hivatalos megnyitó után átadjuk a Pro Archivó-emléklapunkat azoknak, akik iratot vagy könyvet ajándékoztak nekünk.

Örömmel tapasztaltuk, hogy a köszönetnek ez a módja jólesik ajándékozóinknak, emléklapunk sokszor bekerül a féltve őrzött személyes iratok közé. Ez a nyilvános köszönet csak egy gesztus, bár példaadásnak is szánjuk.

Köszönetként értékelik azonban ajándékozóink azt is, ha meghallgatjuk őket, ha alkalmanként tisztelgő látogatást teszünk náluk, ha tájékoztatjuk őket rendezvényeinkről, az átadott irat használatáról. A nyíregyházi származású, Budapesten élő dr. Bernáth Zoltán jogász 2015-ben 99 éves korában döntött úgy, hogy iratait a levéltárunkban helyezi el. A családtörténeti dokumentumok mellett azóta is minden találkozás és beszélgetés nagy élmény számunkra.

Mennyiségét és iratértékét tekintve a legjelentősebb ajándékok egyikét a cikkünkben többször említett Mikecz családtól kaptuk. *Mikecz László*, a család seniora, a megyei közigazgatásban jelentős szerepet játszott családja örökségét szeretete volna megmenteni az utókornak, amikor a rokonságától összegyűjtötte a történelem viharai által megkímélt iratokat, illetve arra buzdított minden családtagot, hogy hasonlóképpen ajándékozzák irataikat a levéltárnak. Az általa mintaértékűen feldolgozott fotók, szépen csoportosított személyes iratok, a leszármazási táblákkal is ellátott rokon családok töredék levéltárai mellett értékes oklevelek, levelek, naplószerű feljegyzések, háborús magániratok alkotják az évről évre gyarapodó fondot. Sok előadáshoz, levéltári órához is kitűnő illusztrációs bázis ez az irategyüttes, gyakran mutatunk belőle dokumentumokat. A család számára örömet jelentett, hogy ilyen sokrétű felhasználásra nyújt módot ajándékuk. Az adományt 2016-ban, oklevelük kiadásának 300 éves évfordulója alkalmából a hagyaték tárgyi részét őrző Jósza András Múzeummal közös rendezvényen *Nagy Dóra* mb. igazgatóhelyettes – aki az ajándékiratok alapján már korábbi levéltári napunkon is tartott előadást a család egyik tagjáról, Kálmánról – bemutatta a levéltárba került iratokat. A program zárásában Mikecz László hangsúlyozta, hogy közért tevékenykedő őseik iratainak legjobb helye a közgyűjteményben van. Ezt fejtette ki azon a beszélgetésen is, amelynek vendége volt Budapesten a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Bővülő történelem programján. Nemcsak az ajándékért, hanem a példaadásért is köszönet illeti.

Balogh István és Margócsy József volt kollégáinkra levéltár-történeti délelőttünkön emlékeztünk. A hagyatékukból összeállított könyvek (*Dávid Gabriella*: „Nana mesélj!” Nyíregyháza, 2010.; *Balogh István*: „Nekem szerencsém volt...” Szerk. *Henzsel Ágota*, a szöveget gondozta *Filep Tibor* és *Záborszkyné Balogh Réka*; valamint „Család a háborúban. A Margócsy család emlékei az 1944–1945-ös évekből.” Sajtó alá rend. *Margócsy István*. Szerk. *Galambos Sándor*, *Kujbusné Mecsei Éva*. Nyíregyháza, 2014.) bemutatása alkalmával megismertettük a résztvevőkkel az ajándékban nálunk lévő irataikat is. Ezen a rendezvényeken részt vettek az ajándékozó családtagok. A programon méltóképpen kifejezhettük köszönetünket az ajándékba kapottakért.

2016-tól vezetjük az Ajándékozók Albumát, amelybe az ajándékozás legfontosabb adatait rögzítjük. Ennek most készült az elektronikus változata, amely honlapunkon lesz elérhető. Az informatikai lehetőségeket kihasználva itt már az átadott iratokat is be tudjuk majd mutatni.

5. Mit kellene, lehetne még tennünk?

Az iratajándékozás folyamatában eddig csak elfogadtunk. A levéltárat befogadó intézménnyé téve és munkánkat megismertetve tettük azért, hogy a magántulajdonban lévő, történeti értékű iratok bekerüljenek hozzánk és megmaradjanak a jövő számára, de proaktív szerepet nem játszottunk az ajándékozásban. Pedig erre a gyarapodási lehetőségre napjainkban egyre nagyobb figyelmet kellene fordítani, mert az életmódváltásnak, a lakáskörülmények változásának, a bennünket körülvevő tárgyi világ átalakulásának következtében felgyorsult az iratpusztulás. Az előttünk járó nemzedékből még többen voltak, akiknek fontos volt az őstől maradt tárgyak, iratok őrzése, hiszen személyes emlékek kötötték őket ezáltal azokhoz a nagyszülőkhöz, rokonokhoz, akikkel sokáig együtt éltek, akiket jól ismertek. Még hallották a családi legendákat, az elődökről szóló történeteket és a családtagokat el tudták helyezni a családfán. Az ő távozásukkal a következő generációk már nem tartják olyan fontosnak a régi dolgok őrzését. Minthogy a hagyatékok felvásárlására nem áll rendelkezésünkre jelentős és azonnal mobilizálható forrás, ezért válik nélkülözhetetlenné, hogy a társadalom – és főként a helyi közösség – ismerje a levéltárat, és legyen meg iránta az a közbizalom, amely alapot ad arra, hogy a sokáig féltett családi kincseket ide ajándékozzák. Keresnünk kell az alkalmakat a személyes találkozásokra, el kell fogadnunk a média által biztosított lehetőségeket, benne kell lennünk a helyi kulturális-tudományos életben és meg kell ismerünk más levéltárak ajándékozásának történetét, valamint azokat az elképzeléseket, amelyeket reálisan vázolják tennivalóinkat.

Összegzés

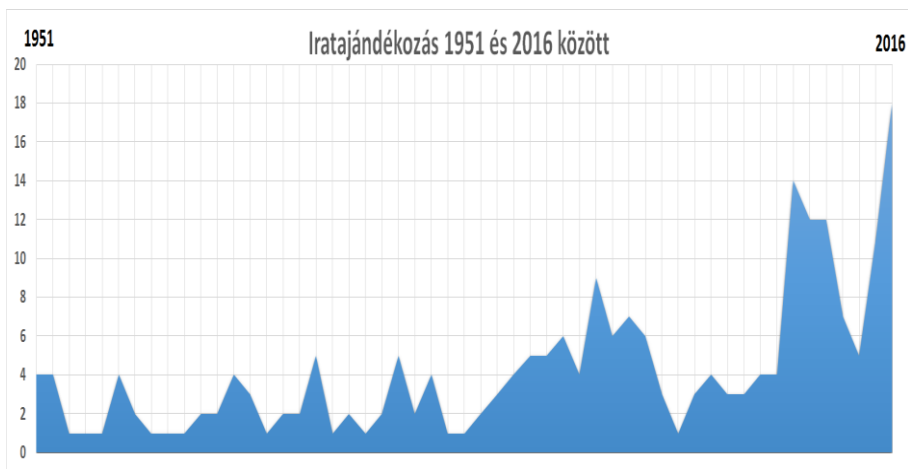
A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára több évtizede arra törekszik, hogy feltárja és biztonságba helyezze a régió írott forrásait. A régóta fennálló súlyos raktárhiány ezt a törekvést kellőképpen akadályozza. Gyarapodásunk nagy részét így az utóbbi években az ajándékok teszik ki. Ezek egyrészt kis mennyiségűek, másrészt úgy véljük, hogy aki megtisztel bennünket a bizalmával, és ránk bízva saját iratát vagy örökségét, azt nekünk kellő tisztelettel el kell fogadni. Az ajándékozás előre nem prognosztizálható, csupán reménykedni lehet abban, hogy a levéltár munkája, az erre irányuló, főként az interneten és a médiában megjelenő hírek felkeltik az érdeklődést és egyben bátorítanak is mindenkit arra, hogy történeti értékűnek vélt iratait hozza be a levéltárba és ajándékozza a köznek. A korábbi évek tapasztalata alapján nemigen számíthatunk szenzációt keltő anyagra, sőt egyre kevesebb az esélye annak is, hogy régi iskolák, egyesületek, testületek, gazdálkodó egységek iratai, városvezetők, díszpolgárok, karriert befutók, a megyebeli, városbeli életről naplót és leveleket írók, fotózók anyaga még megmaradt és bekerülhet hozzánk, mert életterünk, környezetünk változása nagy forráspusztulással járt. Nem tudhatjuk azonban, mi lappanghat még a régihez jobban ragaszkodó, kevesebb átalakulást szenvedett települések házainak pad-

lásán. Éppen emiatt igyekeznünk kell proaktívnak lenni és megmenteni mindent, amely távolabbi s közelmúltunk feltárásának forrása lehet, mert tudjuk, hogy néha egy kicsi papírdarab is fellebbenti a fátylat a titokról vagy eloszlathatja a homályt.

Az is figyelembe veendő tény, hogy a több mint fél évszázad alatt tett ajándékozásnak köszönhető 100 ifm-nyi gyarapodás nélkül – bár ez 8000 ifm-es iratanyagunknak csupán csak csekélyke töredéke – nem lenne olyan változatos és érdekes a mikrotársadalom-, művelődés-, oktatás-, mentalitástörténeti forrásanyagunk, mint amilyen most.

Az ajándékozás fontosságának hangsúlyozására, a lehetőség megteremtésére, a kellő köszönetre a jövőben is kiemelt figyelmet kell fordítani éppen úgy, mint az ajándékozás pontos adminisztrálására. Az elmúlt évtizedek gyarapodási naplóiba tett bejegyzésekből, a fondörzslapokban elhelyezett iratátvételi jegyzőkönyvekből, jegyzékekből, szerződésekből ugyanis néha nehéz megállapítani az ajándékozás tényét, az ajándékozó jogállását, lakhelyét. Mint ahogy sok esetben felderíthetetlen az iratok sorsa, útja az ajándékozóhoz és onnan a levéltárba is.

A gyarapodás – sok esetben mondhatjuk bátran, hogy iratmentés – ezen formájának nagyobb publicitást kell kapnia. Azt reméljük, hogy az iratajándékokat bemutató rendezvényeink, internetes híradásaink, médiahíreink mellett az ajándékozásra irányuló figyelem az olyan nagy rendezvényeken, mint az őszi levéltári napokon és a nyári Múzeumok Éjszakája idején tartandó Levéltárunk Délutánján is megnyilvánul. A diákpályázatoknak, az Ajándékozók Albumának, a Pro Archivó-emléklapnak is az a célja, hogy buzdítson a személyes emlékek ajándékozására és kifejezze köszönetünket a múlt írott forrásait gyarapítók iránt.

KILÁTÓ

MARIE-ODILE MERGNAC

A POPULÁRIS CSALÁDFAKUTATÁS FEJLŐDÉSE FRANCIAORSZÁGBAN

Franciaországban,¹ az 1970-es években a genealógia szót és a hozzá kapcsolódó tevékenységet még alig ismerték. Ez a fajta szabadidős elfoglaltság csupán az 1980-as években indult fejlődésnek. A különböző genealógiai weboldalakra vagy szervezetekbe regisztráltak száma ma már több mint hat millió, tíz millió személy pedig már bele is fogott családfája elkészítésébe.

A múlt: genealógia a hatalom szolgálatában

A genealógiát a kezdetekben a dinasztiák alátámasztására használták. Minden frank király Priamosztól, a legendás trójai királytól, a skandináv istenségektől vagy egyenesen Noétól származtatta magát, ez utóbbi származtatás minden vallásnál, minden nemzetnél megfigyelhető.

A nyomtatás megjelenése óta sorra jelentek meg kötetek a királyi leszármazásokról, nemcsak a francia uralkodókról, hanem az európaiakról is. Ezek a kiadványok a háborúk és különféle szövetségek érdekeinek mentén közelítették meg az ősök számon tartását. A nemzeti történelem és az uralkodók genealógiája közötti kapcsolatot azóta is gondosan számon tartották. A genealógia segítette a küzdelmet az utódlás során felbukkanó esetleges trónkövetelőkkel szemben. Ugyanakkor a leszármazástan a történelmi legitimitással konszolidálta az uralkodói hatalmat is, eszerint nemzet és király ugyanarra a sorsra rendeltetett. A múltban elképzelhetetlen volt tehát az olyan diplomata vagy jogtudós, aki ne értett volna a genealógiához is: ez a tudományág ott élt az államközi kapcsolatok szívében, hiszen a történelmet és a háborúkat a szövetségek és a családi kapcsolatok hálóján keresztül szemlélték.

A 17. században zajló felmérések eredményeként terjedelmes nemesi évkönyveket állítottak össze. A műfaj első darabja az 1654-ben megjelent *Histoire générale des maisons nobles de la province de Normandie* (A nemesi családok általános története Normandiában). A nemességvizsgálatokat 1660-tól kezdték el XIV. Lajos parancsára, Jean-Baptiste Colbert (1619–1683) miniszternek köszönhetően tömegesen végezni. A kiadott vaskos kö-

¹ A szerző történész, újságíró, genealógus, az Archives&Culture Könyvkiadó vezetője, főszerkesztője. Szakterülete: a családnevek, a genealógia és az elmúlt századok hétköznapi élete.

tetek régióról régióra számba vették a helyi nemességet, kizárva a címbitorlókat. A dicsőség emlegetése ráadásként jelent meg az évkönyvekben, mivel a nemességet összeírók nem elégedtek meg a jogi és pénzügyi privilégiumok felsorolásával: a kezdetekben megfogalmazott cél mellett életrajzok és történetek egészítették ki a genealógiai törekvéseket, melyek a helyi nemesség nagyszerűségét voltak hivatva kiemelni. A nemesi családok gyakran tetemes összegeket fizettek a kötetek szerkesztőinek, így módon kívánták biztosítani, hogy a publikáció kedvező színben tüntesse fel őket. Társadalmi kiváltszódás zajlott le tehát abban a tekintetben, hogy a tekintélyes családok megjelennek-e vagy sem ezekben a kötetekben. Hogy egyes személyek vagy családok joggal vagy jogtalanul maradtak-e ki ezekből a nemesség-összeírásokból, ma már kevésbé tekinthető lényegesnek: a »kifelejtett« családok vagy még rosszabb esetben visszautasított személyek egyértelműen kikerültek a helyi nemesség köréből.

A genealógia a 19. században

A forradalom eltörölte a nemesi címeket, a földesúri jogokat és a születéshez kötött pénzügyi kedvezményeket. A genealógia oly mértékben kötődött a nemességhez, hogy teljesen hiteltelenné vált.

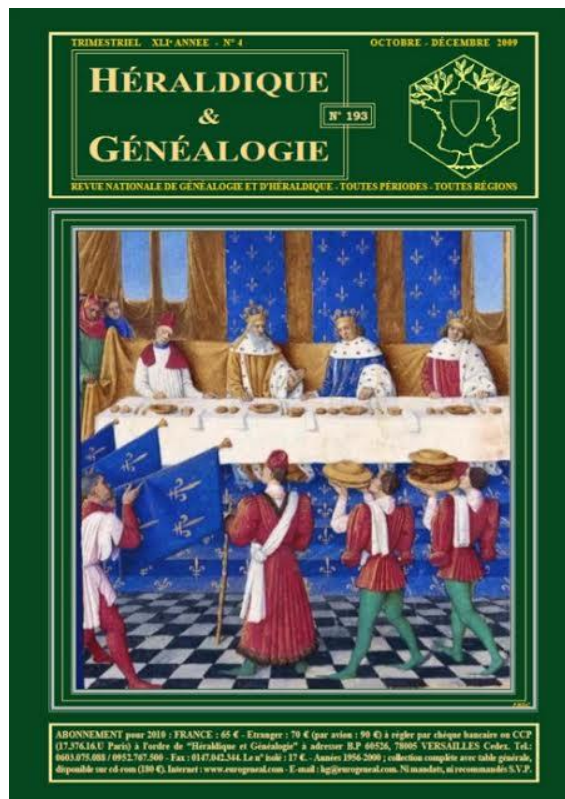
Paradox módon a 19. század első felétől kezdve a leszármazástan tagadhatatlan újjászületésének lehetünk tanúi. A genealógiai kiadványok megsokszorozódtak, bár ezek az írások pusztán a bennük felsorolt családok hiúságát szolgálták, ugyanis gyakran olyan, a rokonság által fizetett szövegek kerültek a művekbe, melyek kedvező színben tüntették fel a szereplőket. Ez a jelenség már a megelőző évszázadban is megfigyelhető volt némely nemes család esetében. Az effajta hozzáállás olyan méreteket öltött, hogy a tudományág több évtizedre ismét hiteltelenné vált. Többek között a következő kötetek olvasásánál hasznos a kritikai látásmód: „Le nobiliaire universel de France” (Franciaország egyetemes nemessége), melynek *Nicolas de Saint-Allais*, írói álnéven *Nicolas Vitton* a szerzője, „L’histoire généalogique et héraldique des pairs de France” (Franciaország főnemességének genealógiai és heraldikai története) *Courcelles* »lovag« tollából, *Claude Drigon de Magny* »márki« „Le livre d’or de la noblesse de France” (Franciaország nemességének arany könyve) és *Louis Drigon de Magny* gróf „Le nobiliaire universel de France” (Franciaország egyetemes nemessége). Hasznosak ezek a kiadványok, hiszen mindent nem tekinthetünk a képzelet szüleményének, ám a szerzők ügyesen ötvözik a valóságot a kitalált eseményekkel, a hiteles forrást az ellenőrizetlen legendával. A felsorolt művek érdekes olvasmányok, ám tanácsos óvatosan kezelni a bennük lévő információkat: ha az adat pontos és visszakereshető, elfogadhatjuk hitelesnek; ha nem, tanácsos tovább folytatni a kutatást.

Az újjászületés kezdetei

Komolyabb művek csak a 19. század vége felé kezdtek el megjelenni. *Albert Révérend* a „Titres et confirmations de titres” (Nemesi címek és megerősítésük) (1894–1909) c. művének köszönheti hírnevét, amely a 19. századi nemes családok kutatásával foglalkozik. *Gustave Chaix d’Est-Ange* pedig „Dictionnaire des familles françaises anciennes ou notables à la fin du XIXe siècle” (Tekintélyes és ősi francia családok tára a 19. század végén) (1903) címmel állított össze figyelemre méltó névtárat, *Jules Villain* „La

France moderne” (Modern Franciaország) (1906) című könyve a polgári családok genealógiájával foglalkozik. Az első olyan folyóirat, mely a genealógiának szentelt néhány oldalt a 19. század végén látott napvilágot *L'Intermédiaire des chercheurs et des curieux* (Kutatók és Érdeklődők Utmutatója) címmel. Mindazonáltal egészen az első világháborút követő időszakig a publikációk csupán a jó családokról szóltak. A családfát készítő kevés számú amatőr kutató főként arra törekedett, hogy kimutassa a kapcsolatot ősei és a Capeting dinasztia között.

Az első genealógiai egyesület 1954-ben jött létre Párizsban, a Genealógiai Kör² (mai nevén Francia Genealógiai Társaság) nagytudású emberekből állt össze. Ennek mintájára más társaságok is alakultak, elsősorban a különböző régiókban. Az első magazin 1968-ban jelent meg, *Héraldique et généalogie* (Heraldika és Genealógia) néven, amely a 19. századi genealógiai munkákat követte.

A Héraldique et généalogie címoldala

A fejlődés felgyorsulása a 20. század végétől kezdődően

1979-ben a *Revue française de généalogie* (Francia Genealógiai Magazin) kifejezetten a nagyközönség számára jött létre, ezt 1981-ben a *Généalogie Magazine* (Genealógiai Magazin) követte (ez utóbbi mára megszűnt). Az 1980-as évek végén Franciaországban

² *Cercle d'entraide généalogique* (mai nevén: *La France généalogique*) (<http://www.cegf.org/>).

közel 300 genealógiai szervezet létezett, és az Ifop (Institut français d'opinion publique) 1999-es felmérése szerint 1,9 millió volt azoknak a száma, akik belekezdtek családfájuk elkészítésébe.

Revue française de généalogie címoldala

Az internet-korszak megjelenése, amely lehetővé tette a lelkes családfakutatók közötti eszmecserét, hozzájárult a tevékenység fejlődéséhez. A nemzetközi genealógiai adatbázis, a *Geneanet* 1997-ben indult útjára (a megalakulását követő hónapban 3000 feliratkozást regisztráltak), a *genealogie.com* portál pedig 2000-ben nyílt meg. 2002-ben a Sofres közvéleménykutató cég 2,4 millió amatőr kutatót mutatott ki. 2003-ban a családfakutatók már kétharmadát tették ki a tartományi és helyi levéltárak olvasói körének, negyedét a párizsi Nemzeti Levéltár látogatóinak és felét a tengerentúli Nemzeti Levéltárnak Aix-en-Provence-ban. 2004-ben a regionális levéltárak kutatótermeiben beiratkozott olvasókból kiindulva a Francia Levéltáros Egyesület³ ezt a számot már 4,5 millióra teszi. Ugyanebben az évben kezdte meg működését a harmadik genealógiai folyóirat, a *Votre Généalogie* (Az Önök Genealógiája) néven, amit 2005-ben a hetenként megjelenő, a televízióban is reklámozott *Généalogie facile* (Genealógia könnyedén) követett a maga 300 ezer előfizetőjével.

³ L'Association des archivistes de France.

2004-ben az Éditions Autrement kiadó genealógiai segédkiadvány gyűjteményt jelentett meg. A kiadó 2011-es megszűnése után, ezt a tevékenységet az Archives&Culture⁴ folytatta célirányos és tematikus könyveinek kiadásával, melyek ma már összesen több mint 50 kötetet számlálnak, köztük találhatjuk a *Retrouver ses ancêtres hongrois* (Keresem magyar őseimet) című kiadványt is.

Manapság már tíz millió amatőr kezdett bele családfakutatásba az internet segítségével, több mint négy milliárd őst vittek fel a Geneanetre, és minden második ember legalább egyszer rákeresett a családfakutatásra vagy a családnévekre. Több mint 300 általános vagy szakosodott genealógiai társaság jött létre, és szervez salonokat az egész év folyamán Franciaország minden régiójában. A megyei levéltárak (hármát kivéve) már online hozzáférhetővé tették anyakönyveiket a 16. századtól kezdődően mintegy 1914-ig. A tematikus adatbázisok száma rohamosan nő: a legismertebb a katonai vonatkozású *Háborús hősök*⁵ adatbázisa és a *Léonore* adatbázis,⁶ amely a becsületrenddel kitüntetettet jegyzi 1802-től az 1977 előtt elhunytakig bezárólag.⁷

A Léonore adatbázis kezdő oldala

⁴ www.archivesetculture.org.

⁵ Mémoire des hommes (<http://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr>).

⁶ <http://www.smlh29s.com/pages/la-legion-d-honneur/acces-a-la-base-leonore-1.html>.

⁷ A 20. században több magyar származású, Franciaországban tevékenkedő művész is becsületrendet kapott, köztük *Cziffra György*, *Victor Vasarely*, *Lucien Hervé*.

LEONORE Nouvelle recherche Affiner la recherche Liste des réponses

Réponse n° 1

Cote **C/0/18**

Nom **DE GAULLE**

Prénoms **Charles André Joseph Marie**

Sexe **M**

Date de naissance **1890/11/22**

Lieu de naissance **Nord ; Lille**

Lieu conservation dossier **Légion d'honneur**

N° de notice **C0000018**

Dossier

The image shows a grid of 24 small thumbnail images of historical documents, including certificates, letters, and official records, arranged in three rows and eight columns.

A *Léonore* adatbázis Charles de Gaulle-ra vonatkozó információja
a digitalizált levéltári iratok bélyegképeivel

2012-ben az *unokatestvériség*⁸ szót felvették a nyelvi szótárba. A kifejezés összefoglaló elnevezése a 100, 200, 500 vagy akár még ennél is több személynek, akiket családfakutatás során sikerült azonosítani, és akik egy őstől származnak. A rekordot 2012 augusztusa óta a *vendéi Jean-Michel Cheneau* tartja: 24 ezer leszármazottat hívott össze, mindegyikük a 17. században élt *Georges és Madelaine Porteau* házasságából származott. A 24 ezer meghívottból ötezer személy jelent meg, ami egyértelműen rendkívülinek mondható, érkeztek Kanadából, az Egyesült Államokból, Braziliából, tíz különböző európai országból és 60 különböző francia régióból. „Ám – mint azt a precíz szervező állítja – a nagy többség még mindig egy órán belül elérhető autóval.” 1900 előtt ugyanis Franciaországban a népesség nem volt mobilnak mondható. Az Enquête TRA⁹ 1980 és 1989 között vezetett vizsgálata szerint egy 1750-ben élt francia házaspár leszármazottai 1750-ben átlagosan 50 kilométeres körzetben éltek az eredeti szülőfalutól még 1980-ban is.

⁸ cousinade.

⁹ <http://tra.web.ined.fr/>.

Az unokatestvérség csoportkép

2015-ben a genealógia iskolai tantárggyá vált az általános iskolákban, mivel elősegíti a 6-10 éves gyerekekben a kronológia és a történelmi időérzet fogalmának megértését.

Ideális időtöltés

A családfakutatás manapság a franciák harmadik legkedveltebb szabadidős tevékenysége a kertészkedés és a barkácsolás után. Fejlődése Franciaországban a megnövekedett szabad időnek, az énközpontú tevékenységek térhódításának és az iskolázottsági szint növekedésének egyaránt tulajdonítható. Az 1930-as években egy földműves, aki 12 évesen kilépett az iskolarendszerből, soha nem mert volna belépni a levéltár kapuján, mivel úgy gondolta, hogy azt csupán az egyetemet végzettek és a tudományos kutatók látogathatják.

A középiskolai oktatás 1960-as években bekövetkezett demokratizálódásának köszönhetően, az 1980-as évektől kezdődően a regionális levéltárak olyan helyszínné váltak, ahol az átlagemberek is kedves fogadtatásban részesülnek.

Kiből lesz amatőr családfakutató?

A legtipikusabb családfakutató leírását *Dominique Desjeux* szociológus (Université Paris-Sorbonne-Descartes) adta 2011-ben. Kutatását 9465 családfakutatásba kezdett személy vizsgálatára alapozta. Kimutatta, hogy a legtöbb családfakutató erős családi kapcsolatokkal rendelkezik és kötődik a születési régióhoz is. Egyaránt találunk köztük férfiakat és nőket, akik az iskolázottság tekintetében jelentős eltéréseket mutatnak: széles a skála az érettségitől kezdve az egyetemi diplomáig. Az átlag családfakutató inkább a közepes méretű városok lakója mintsem a kisebbeké: 39%-a lakik két- és 20 ezer közötti lakossággal rendelkező községekben, 26%-a kétezer főnél kevesebb lelket számláló településeken. A családfakutatás és a politika között semmilyen összefüggést sem lehetett kimutatni, a politikai véleményalkotás erősen eltérő: 20% baloldali, 17% jobboldali, 9% centrista, 7% ökológus. Átlagos jövedelmük megegyezik a nemzeti átlaggal.

A középiskolások egyre gyakrabban mutatnak érdeklődést, iskolai feladatként készítik el a családfájukat, vagy kikérdezik a dédszüleiket. Mindamellet a két leginkább

érintett korosztály a negyvenes és a hatvanas éveikben járókból kerül ki. A negyvenesek azért érdeklődnek, mert kedvet kapnak hozzá, miközben segítik gyermekeiket iskolai feladataik végrehajtásában, vagy idejük lesz rá, amikor gyermekeik már elhagyták a családi fészket, vagy mert kutakodtak az interneten, és elkezdtek szakoldalakat böngészni. Ám mivel a családfakutatás időigényes időöltés, amellyel utazás is együttjárhat, sokan megvárják vele a nyugdíjas kort, és akkor mélyülnek el kutatásaikban. Pontosítva az adatokat a családfakutatók a következő indokok alapján kezdtek bele kutatásaikba:

- az esetek 18,8 százalékában egy családi összejövetel után (nincs információ erről vagy arról az unokatestvéréről),
- az esetek 17,5 százalékában egyszerű kíváncsiságból,
- az esetek 17 százalékában egy közeli rokon halála miatt (az átadott dokumentumok és fényképek kérdéseket hoznak fel),
- az esetek 13,5 százalékában valamilyen tisztázandó kérdés merül fel (érdeklődik egy unokatestvér, vagy az iskola, ahová a gyermek jár ...).

Három nagy motivációs tényező játszik szerepet az amatőr családfakutatók esetében:

- 23,5% csupán az időöltés kedvéért kezd családfakutatásba azért, hogy feltárja a családi gyökereket. Ha a családfakutató fiatal és egyedülálló, nagyobb hatást gyakorol a többiekre.
- 30,6% azzal a céllal vág bele, hogy szociális kapcsolatot építsen ki: találkozhasson a távoli vagy a látótérből kikerült unokatestvérekkel, kellemes időöltést remél ...
- 33,6% át kívánja adni a család történetének ismeretét gyerekeinek vagy unokáinak, ez utóbbi motiváció a kor előrehaladtával egyre fontosabbá válik.

Az esetek 62 százalékában a kutatás magányosan indul (könyvek olvasása, internet oldalak böngészése, ám senkit sem találnak, aki irányt mutathatna). Ami magát a kutatást illeti, már nem a polgármesteri hivatalban vagy kutatóteremben történik, mint egykor: a kutatók 69 százaléka online kutatja az anyakönyvi bejegyzéseket.

És holnap?

Ha a családfakutatás elismert helyet tölt be egy társadalomban, nem jelenti-e ez „az X.Y. fia” típusú megkülönböztetés kockázatát? Esetleg egy kisebbséghez történő beskatulyázást, abban az esetben, ha valaki nem származik *jó családból*? Franciaországban az Ancien Régime idején a nemesek esetében úgy használták az *ősökkel rendelkezük* kifejezést, mintha más embereknek nem lettek volna ősük.

Paradox módon, a genealógia mai fejlődését a legindividualistább és leginkább egyenlőségre törekvő nyugati társadalmaknak köszönheti. A kutató számára már nem az jelenti az eredményt, ha felállít egy családfát, hanem ha megtalálja a kiinduló őst: a családtörténet újraértelmeződik, és az ősök értékét a személyes visszaemlékezés vágya határozza meg.

Fordította: Szerényi Ildikó

MŰHELYMUNKÁK

PÁL ISTVÁN

EGY FELESLEGES TISZTELETKÖR

A HÍRSZERZÉS CÉLSZEMÉLYE:
KELEN IMRE KARIKATURISTA

Amikor az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányát 1945. június 26-án szentesítették a második világháborúban győztes hatalmak és szövetségeseik, Magyarország nem lehetett jelen a ceremónia alkalmával. A dokumentum szerint a tagság nem zártkörű, vagyis bármelyik ország, aki nem alapító tag, bármikor beléphet, amennyiben magáévá teszi a világszervezet alapelveit. Igaz, ehhez a Biztonsági Tanács ajánlására, és a Közgyűlés támogató határozatára volt és a mai napig van szükség.¹ Budapest nem sokkal az 1947. évi párizsi békeszerződést követően kérte felvételét az ENSZ-be, az Egyesült Államok a mind gyakoribbá váló jogsértésekre hivatkozással megvétózta hazánk felvételét.² Magyarországot végül csak 1955 decemberében vették fel az ENSZ teljes jogú tagjai közé, amikor a Sztálin halála utáni kölcsönös kompromisszumok jegyében sor került az osztrák államszerződés aláírására.³ A magyar állandó ENSZ küldöttség vezetésére *Mód Péter* kapott megbízatást, akit rangban *Hollai Imre*, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) Nemzetközi Osztályának korábbi helyettes vezetője követett.⁴ Mindezzel egy időben *Hollai Imrét Hárs István* államvédelmi alezredes javaslata nyomán 1955. szeptember 5-ei hatállyal államvédelmi őrnaggyá nevezték a Belügyminisztérium (BM) II/3-as (hírszerző) osztályára.⁵ A döntés hátterében kétségtelenül az húzódott, hogy az 1955. március 7. és 12. között Moszkvában megtartott állambiztonsági értekezlet útmutatása alapján a Belügyminisztérium (BM) Államvédelmi Központ Hírszerző Osztályának egyik kiemelt feladatává vált a beépülés az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.⁶ 1956 elején a magyar ENSZ misszió létszámát nyolc főben határozták meg – irodavezető, három diplomáciai beosztott, gépíró, hiva-

¹ KELEN, 1968. 195–196. – *Charter of the United Nations*.

² BALOGH, 1988. 307–311.

³ BÉKÉS, 2006. 7–8.

⁴ HOLLAI, 2010. 92–93.

⁵ ÁBTL 2. 8. 2. 1–91–Hollai Imre – Leszerelt 1960. III. 15.–17/103 – Javaslát. Budapest, 1955. IX. 5.

⁶ TÓTH, 2013. 397.

talsegéd, rejtjelező, gépkocsivezető –, a küldöttség mellett létesítendő irodában három hírszerzőtiszttal és egy titkos munkatárs dolgozott. Hollai Imre őrnagy irodavezető-helyettes egyben a magyar hírszerzés első New York-i rezidense tudományos-technikai, vállalati és sajtóügyekre, míg helyettesei – *Markotán István* alhadnagy és *Rácz Pál* főhadnagy – katonai ügyekre és emigrációra, illetve az ENSZ és a nemzetközi szervezetek behálózására szakosodtak.⁷

Rácz Pál – fedőneve (fn.) Arany – 1956. január 17-től 20-ig New York-ban tartózkodott, amikor a washingtoni rezidentúra potenciális ügynöke, *Hámori László* – fn. „Bertalan” – váratlanul felajánlotta, hogy összehozza *Kelen Imrével*, az ENSZ televíziójának vezetőjével. Rácz ezt elhárította, ti. Kelen Imre már 59. évében járt, így számítani lehetett arra, hogy a következő évben nyugdíjazsák.⁸ Mindettől eltekintve a Központ – értsd a Hírszerző Osztály – a „Környei” fedőnevet adta a célszemélynek, így Budapest nyomására Kelen Imre egy hónappal később bekerült azok közé, akikkel „Arany” foglalkozott. Az otthoni vizsgálódás nem hozott konkrét eredményeket, a BM Államvédelmi Központ csak feltételezni tudta, hogy Kelen Imre a háború alatt menekült el az országból. Az előzetes értesüléseik szerint a célszemély felesége is magyar volt, hat éves lányukkal a *210 Frederside Street Oceanside, NY* címen éltek. Magyarországon kizárólag *Schuszter Gyula* orvossal, a sógorával állt kapcsolatban, de Angliában is éltek rokonai. Tokodi (Nyitrai Béla – a szerző) már ismerte, így neki kellett bemutatnia Aranynak, amelyre a korábbi beszélgetésre hivatkozással egy étteremben került volna sor, mivel az ENSZ székházban való találkozás tabunak számított. A Központ ahhoz elvileg hozzájárulását adta, hogy Arany személyesen invitálja ebédre a célszemélyt, de azt már nem engedélyezte, hogy otthonában meglátogassa. Ehhez nem kaptak tőle címet, ugyanakkor a II/3. Osztály azzal is számolt, hogy az asszony kedvezőtlenül fogadná a hivatalos Magyarország képviselőjét.⁹ A hírszerzés Galambos Klárától, „Környei” Budapesten élő unokahúgától, megtudta, hogy Kelen Imre gazdag zsidó családból származott, apja a győri olajgyárat igazgatta, fia azonban nem örökölte üzleti tehetségét, inkább karikaturistának készült. A '30-as években Münchenbe ment tanulni, de az üldöztetés elől előbb Franciaországba, majd a német megszállás miatt Angliába távozott. A szigetországban megismerkedett egy vidéki kispolgári családból származó angol írónővel – a valóságban őt vette feleségül – akit a célszemélyhez hozzá hasonlóan inkább csak amatőr szintű alkotónak lehetett tekinteni, nem pedig tehetséges művésznek. Galambos Klára úgy emlékezett, hogy a nagybátyja és a felesége a '40-es évek végén költöztek az USA-ba. „Környei” szülei régen eltávoztak az élők sorából, majd 1952-ben testvére, Schuszter Gyuláné, Kelen Friderika is meghalt. Sógorán kívül már csak a II/3. Osztály által forrásként idézett unokahúg volt életben, akivel Kelen nem tartotta a kapcsolatot. Ám ezt utóbbi aspektus révén erősen kérdéses maradt, hogy a hírszerzésnek mennyire sikerült a célszemélyről helytálló értesülésekhez jutni.

⁷ ÁBTI. 3. 2. 6-OL-16-Washingtoni rezidentúra-OL 11/2. – Tárgy: Az USA-ban működő rezidentúra felépítése. – Javaslat. Budapest, 1956. II. 3. 146–147.

⁸ ÁBTI. 3. 2. 6-OL-16-Washingtoni rezidentúrától jövő jelentések-OL-8-011/VIII. – 2/„A” 1 számú levél – Tárgy: Beszélgetés Bertalannal – Jelentés. Washington, 1956. I. 20. 21–26.

⁹ ÁBTI. 3. 2. 6-OL-16-Washingtoni rezidentúra-O-8-011/XIII.-49/„A” 5. sz. utasítás-Vígh elvtársnak! Washington. – Tárgy: „Környei” ügye. – Budapest, 1956. II. 11. 216–217.

„Arany” baráti viszonyt készült kialakítani a célszeméllyel, ezért arról érdeklődött, hogy a Magyar Televízió számára – amely nemsokára megkezdte rendszeres adását – lehetséges volna-e felvételt készíteni az ENSZ – delegációról. Az eredményről nem kellett tudnia. A közelgő választásra amerikai elnökválasztásra való tekintettel „Arany” rákérdezett, hogy kinek drukkol, tisztázandó az egyes pártokhoz való viszonyát, majd a szándékai leplezése céljából Kelen Imrének a második világháború előtt Svájcban és Franciaországban szerzett élményeiről kezdett érdeklődni. A Központ úgy vélekedett, hogy a célszemély feltehetően nem túl jó anyagi körülményei folytán könnyen megközelíthető. Kelen Imrétől minden bizonnyal azt várták, hogy segítségével feltérképezhetik az ENSZ apparátusában uralkodó viszonyokat, illetve megismerkedhetnek olyan hivatalnokokkal és diplomátákkal, akik között további beszerzésre alkalmas jelölteket találhatnak.¹⁰

Az ügy a forradalom következményeképp megtorpant, az állambiztonsági iratok tanúsága szerint négy éven keresztül nem történt dokumentálható előrelépés. 1956 októberének utolsó napjaiban a Külügyminisztérium (KÜM) Forradalmi Bizottsága listát állított össze a Magyar Népköztársaság (MNK) diplomáciai képviselőin dolgozó államvédelmi beosztottakról, így a berni, a római és a washingtoni követ hazaküldte a rezidentúrák tisztjeit. Ezzel párhuzamosan történt, hogy amikor a Hírszerző Főosztály munkatársai Nagy Imre október 31-én kiadott rendeletét követően kivonultak a BM Rooseveltt (ma Széchenyi) téri központjából, operatív iratok kerültek a felkelőkhöz. Az események után még azt sem sikerült felmérni, hogy a kb. 60 fős külföldön tartott ügynöki hálózatból kik kompromittálódtak,¹¹ így a II/3. Osztály tippszemélyeiről még csak említés sem esett. A magyar ENSZ – delegáció elszigetelődött, a diplomátákat sorozatosan fenyegetések érték, így az FBI (Federal Bureau of Investigation – Szövetségi Nyomozó Iroda) a személyi védelem biztosításának égisze alatt szinte állandó ellenőrzés alá vonta a missziót.¹² A New York-i rezidentúra működését az is megnehezítette, hogy az ENSZ képviselő tagjaira nem vonatkozott a diplomáciai immunitás, amely pár évvel azelőtt az akkori szovjet társszerv, az MGB (Minyiszersztvo Goszudarsztvennoj Bezopasnosztyi – Állambiztonsági Minisztérium) számára rendkívül komoly kellemetlenséget okozott. Ti. 1949 februárjában az FBI *Judith Coplon*, a Department of Justice (Igazságügyi Minisztérium) tisztviselőjével együtt letartóztatta *Valentyin Gubiscsev* szovjet ENSZ hivatalnokot, amikor az utóbbi bizalmas iratokat vett át a nőtől.¹³ Mindettől függetlenül, a világszervezet székházában – *Trygve Lee*, az első főtitkár¹⁴ – aktív közreműködése révén gyakorlatilag a megalakulásától fogva rendkívül erős volt a szövetségi nyomozók jelenléte.¹⁵ Az is feltehető, hogy „Környei” személyével kapcsolatban már csak azért sem sikerült haladást elérni, mert az ügyért

¹⁰ ÁBTL 3. 2. 6–OL–16–Washingtoni rezidentúra–O–8–011/XIII.–51/„A” 2. sz. utasítás.–Vígh elvtársnak! Washington. – Tárgy: „Környei” ügye. – Budapest, 1956. IV. 3. 243–244.

¹¹ PALASIK, 2013. 58–60.

¹² HOLLAI, 2010. 104.

¹³ THEOHARIS, 2002. 84–85.

¹⁴ United Nations: Immigrant to What? *Time Magazine*. XXIV. 1946. november 25. 1–2.

¹⁵ HOLLAI, 2010. 122–123.

felelős Rácz Pál főhadnagyt 1957-ben kiutasították az Egyesült Államokból.¹⁶ Két évvel később maga a rezidens is hazatért, mert az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) kongresszusának 1959. októberi határozata értelmében 1960. január elsejével Hollai Imre került az Központi Bizottság Külügyi Osztályának élére.¹⁷

Jogos a kérdés: ki volt Kelen Imre, akárcsak az, hogy mennyire lehetett megalapozottnak tekinteni a BM Hírszerző Osztályának a személyével kapcsolatos várakozásait? Kelen Imre 1896. december 22-én született Győrben.¹⁸ A leendő karikaturista hadireál iskolában tanult, majd az első világháború idején több hosszabb-rövidebb frontszolgálatot teljesített. Ahogy a Monarchia felbomlása és az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság börtönében szerzett negatív tapasztalatai összedöntötték azt a világot, amelyben élt, 1919-ben Münchenbe ment tanulni, viszont a német belpolitikai életre jellemző bizonytalanságok, a szélsőbal-és szélsőjobboldali kilengések, valamint a mindennapi élet kényelmetlenségei – jegyrendszer, áruhiány – miatt 1922-ben Genfbe költözött. Itt ismerkedett össze kollégájával, *Dezső Alajossal* (1888–1964), akivel a Népszövetség vezetőiről és a korszak meghatározó politikusairól készítettek vázlatokat és karikatúrákat. Ahogy a náciizmus fenyegetése mind erőteljesebbé vált, 1938 decemberében *Albin Johnson*, a New York-i Világkiállítás európai résztvevőiként felelős vezetője helyet foglalt a két karikaturistának a Franciaországból New York-ba tartó SS Champlain fedélzetére. A két karikaturista közül Kelen Imre volt a talpraesettebb, ugyanis Dezső szorult helyzetük ellenére azzal dicsekedett a párizsi rendőrfőnöknek, hogy 15 évig engedély nélkül élt a francia fővárosban. Mindettől függetlenül, 1938 karácsonya előtt egy pár nappal már az Egyesült Államokba érkeztek.¹⁹ Kelen és Dezső az ENSZ megalakulása utáni időszakban a közgyűlés résztvevőiről készítettek rajzokat,²⁰ ám szakmai partnerségük 1950-ben véget ért. Kelen Imre az ENSZ televízióadásának igazgatói posztjára került, de az akkor már 62 éves Dezső fokozatosan visszavonult. Kelen 1964-es visszaemlékezése szerint barátja soha nem tudta megszokni az amerikai életformát, míg mások azt emelték ki, hogy Dezső kései alkotásai azért nem arattak különösebb sikert, mert a stílus a két világháború közötti letűnt korszakot idézte.²¹

1960 októberében *Polgár Dénes*²² a Magyar Rádió és Televízió washingtoni tudósítója – fn. „Virág”²³ – arról számolt be, hogy New York-ba érkezését követően találko-

¹⁶ TABAJDI–UNGVÁRY, 2008. 110.

¹⁷ HOLLAI, 2010. 142–145.

¹⁸ NARA – Record Group 147–11–037 – Selective Service Registration Cards, World War II: Fourth Registration. – Short Description: WWII draft cards from the Fourth Registration, Often Called the „Old Man’s Draft”, because it registered men who were 45 to 64 years old at the time. – SERIAL Number 643–Emery Kelen–Birth Date: 22–Dec–1896–Birth City: Gyor–Birth State: Hungary–State Headquarters: New York.–4. 27. 1942.

www.fold3.com/image/#282520641/www.fold3.com/image/#282520644 (Letöltés: 2014. március 31.)

¹⁹ KELEN, 1964. 59–399.

²⁰ LISNER, 1946. 5.

²¹ DERSO, 1964. 27.

²² Polgár Dénes (1912–2009). Eredetileg jogász, 1945-től a győri szociáldemokrata lapnál, majd a *Világosság*, az *Esti Budapest* és a *Szabad Nép* című lapoknál újságíró. Az *Esti Hírlap* főszerkesztői pozíciójából került a Magyar Távirati Irodához, ahol előbb kairói (1958–1959), majd washingtoni (1960–

zott Kelen Bélával (!),²⁴ az ENSZ rádió magyar szerkesztőjével. A beszélgetés során kiderült, hogy Kelen Imre ismerte Polgár Dénes családját, hiszen a Magyar Televízió tudósítójához hasonlóan maga is győri származású volt.²⁵ Ezzel egy időben a televíziós újságíró is emlékezett a célszemélyre, aki gyerekkorában ismert meg, mint híres karikaturistát. Időközben többször is találkoztak, ám sokáig csak a régi győriekekről folyt a diskurzus. Kelen azt hangoztatta, valahányszor összefutnak, mindig fájdalmat érez, mert Polgár óhatatlanul eszébe juttatja azokat a rokonait és barátait, akiket a náciizmus elpusztított. Bár az 1930-as évek elején járt utoljára Magyarországon, Kelen Imre nem akart hazalátogatni, mondván, ezzel csak feltépné a régi sebeket, ugyanakkor az egyes amerikai lapokban írt cikkei és a hozzá mellékelte gúnyrajzok nem festettek túl pozitív képet a Szovjetunió akkori első emberéről.

A későbbi beszélgetéseken már a politika is előkerült, bár eleinte hangoztatta, hogy „nem politizál”. Kijelentése szerint „nem az a baj, hogy Hruscsov az asztalt verte, hanem az, hogy emögött valami jól átgondolt terv van”. Kelen sem az SZKP főtitkárának, sem Eisenhower elnöknek nem adott igazat, hanem – *John Kenneth Galbraith*hez, a korszak nemzetközileg elismert amerikai teoretikus közgazdászhoz hasonlóan – úgy vélekedett, hogy „a két rendszer valahol középben fog találkozni, ha addig nem tör ki a háború”.²⁶ A legutolsó találkozás alkalmával viszont megjegyezte, hogy „legalább ötven feljegyezték már, hogy mi itt beszélgetünk”. Polgár kérdésére, hogy ez Kelen szerint hogyan egyeztethető össze az Egyesült Államokban uralkodó szabadsággal, annyit felelt, hogy „szabadság ide, szabadság oda, itt a falnak is füle van”. Ettől függetlenül nem félt a magyar újságíróval beszélgetni. Virág jelentéséhez a „Róma” fedőnevű New York-i rezidens (*Horváth József* főhadnagy)²⁷ annyit fűzött hozzá, hogy Polgárnak többször is lesz alkalma találkozni a célszeméllyel, aki nemrég ugyan nyugdíjba ment, de társadalmi munkában még mindig bejár az ENSZ rádiójához. A New York-i rezidens egyben – nem alaptalanul! – figyelmeztetett rá, hogy Kelen „politikailag ellenséges velünk szemben”, ám ettől eltekintve bizonyos szálak Magyarországhoz kötik, és gyakran össze lehet vele futni a világszervezetnél. A hírszerzés célja az volt, hogy Polgár Dénes minél többször beszélgessen vele, elérendő, hogy a későbbiek folyamán „sötétben” információkat adjon: Kelen akkoriban ugyanis nem szívesen beszélt politikai kérdésekről.²⁸ Két évvel később, 1962 októberében *Borsányi Imre* rendőr őrnagy, a III/I Csoportfőnökség 1-A alosztályának vezetője úgy döntött, hogy

1964), bonni (1966–1971) tudósító. 1971-től 1977-ig a *Hét* című külpolitikai műsor főszerkesztője, majd 1977 és 1981-es nyugállományba vonulása között brüsszeli tudósító. (HERMANN, 2008. 844.)

²³ ÁBITL 3. 2. 3–Mt–886/1–2. (Polgár Dénes). Évkör: 1960–1963. 281 oldal.

²⁴ Valószínűleg véletlen elírás, mert Kelen Béla (1920–1994) viszonylag ismert pártvezető volt 1945-től. 1956-tól az MSZMP Budapesti Bizottsága agitációs és propaganda titkára, 1962 októberétől 1983-ig pedig az *Esti Hírlap* főszerkesztője.

²⁵ POLGÁR, 2008. 7.

²⁶ GALBRAITH, 1970.

²⁷ ÁBITL 3. 2. 6–OL–2/58 – Washingtoni levelezési dosszié „B” – Tárgy: Megbeszélések a New York-i rezidenssel. – FELJEGYZÉS. – Budapest, 1961. VII. 27. 81–82. (Horváth József nem azonos a III/III. Csoportfőnökség utolsó parancsnokával.)

²⁸ ÁBITL 3. 2. 4. K–770/T–„Zerdid”–Kt.–451/62–146/„A”–1960. sz. jelentés. – Tárgy: Kelen Béla ügye. – Adta: „Virág” – Vette: Róma. – New York, 1960. X. 27. 41–42.

fn. „Zerdid” megjelöléssel engedélyezi – az első körben csak a jelölt tanulmányozásához szükséges – kutató dosszié megnyitását. Kelenről a Belügyminisztérium sokáig úgy gondolkodott, mint aki lelkesedett a Tanácsköztársaságért, ugyanakkor határozott ellenzője a Horthy rendszernek, és az üldöztetés elől kivándorolt Amerikába. Kelen szoros kapcsolatban állt *Klár Zoltán*mal, az „Ember” című lap szerkesztőjével,²⁹ tovább az ismeretlen Barthával, a Magyar Bizottmány külügyi megbízottjával, aki a Közgyűlés alatt szinte végig az ő társaságában tűnt fel. Pártos – a valóságban „Pártosi” fedőnevű titkos munkatárs, azaz (Pintér Gyula) attasé³⁰ – Polgár Dénes jóvoltából ismerkedett össze Kelen Imrével, „akitől beosztása révén jó információkat lehet szerezni”.³¹ A valóságban Kelen Imre már a kezdet kezdetén sem rokonszenvezett az 1917-es bolsevik forradalommal, és a Tanácsköztársaság alatt népbiztos helyettesként feltűnt Rákosi Mátyásról, a Magyar Dolgozók Pártjának későbbi főtitkáráról sem fogalmazott meg túlságosan hízelgő véleményt.³² Pintér attasé 1963. január 18-án az ENSZ palotában hosszabb beszélgetésbe bocsátkozott Kelen Imrével, aki az ENSZ magyar nyelvű rádióadásait szerkesztette, amíg az január 4-én hét év adásidőt követően váratlanul megszűnt. Washington ezért élesen bírálta *U Thant* (1909–1974) ENSZ főtitkárt, ugyanis a heti 15 perces rádióműsort rövidhullámon sugározták, így a magyar hatóságok az Amerika Hangjától eltérően nem vállalkozhattak a zavarására. A keleti blokk országai és a velük szimpatizáló arab államok rádióinak jó része ugyanis a szóban forgó frekvencián működött. Amennyiben a magyar Belügyminisztérium elkezdte volna zavarni az ENSZ adást, azzal tönkretette volna a saját szövetségi rendszeréhez tartozó nagykövetségek vételi lehetőségeit.³³ Igaz, Pintérnek nehéz volt elérnie Kelen Imrét, mert a sugárzás megszűnése miatt már csak időnként járt be az ENSZ palotába, de azért is került kényelmetlen helyzetbe, mert Kelen korábbi titkárnőjének meg kellett adnia a nevét. Kelen, miután megkapta munkatársától az üzenetet, felhívta az attasét a misszió, majd elfogadta, hogy találkozzon vele. A rezidentúra egyrészt a magyar adás beszüntetésére vonatkozó ENSZ főtitkári döntés előzményeit és következményeit szerette volna tisztázni, másrészt óvatos formában azt kívánta felvetni Kelen Imrének, hogy váljalná-e egy, az MNK jóváhagyásával és kormányának politikai céljaival összhangban lévő ENSZ adás szerkesztői teendőit. A világszervezet csak olyan emberre bízta volna az ismét folytatódó munkát, akit Budapestről delegálnak, vagy legalábbis ajánlanak felvételre. Kelen a korábbiakkal összevetve meglepően nyíltan beszélt, miközben azt hangsúlyozta: mindenki tisztában van azzal, hogy a magyar kérdés az 1962-es közgyűlés során el fog intéződni. Kelen – talán befolyásos barátai révén – hallhatott valamit arról, hogy a háttérben titkos tárgyalások zajlanak az Egyesült Államok és Magyarország kormányai között,³⁴ amely előbb-utóbb megbékéléshez vezet. Kelen interpretációjában a folyamat két legjelentősebb kritikusaként – az addigra már visszavonult³⁵ –

²⁹ BORBÁNDI, 1989. 235.

³⁰ ÁBTIL 3. 2. 1–Bt–100–„Pártosi”. (Pintér Gyula). Évkör: 1965–1966.

³¹ ÁBTIL 3. 2. 4. K–770/T – „Zerdid” – Kt.–451/62 – BM III/I Csfség 1 – A alosztály – Tárgy: „Zerdid” társadalmi kapcsolat kutató B- és M. dosszié megnyitására HATÁROZAT. Budapest, 1962. X. 22. 30.

³² KELEN, 1964. 51–58.

³³ TELTSCH, 1963. 4.

³⁴ BALOGH, 2002, 301.

³⁵ KÁDÁR LYNN, 2006. 132–190.

Eckhardt Tibor³⁶ és Varga Béla,³⁷ a demokratikus emigráció csúcsszervezetét megtestesítő Magyar Bizottság elnöke,³⁸ tűnt fel, akik arra kértek fel két republikánus szenátort (Dodd és Keating), hogy nyilatkozataikkal és interpellációikkal támadják és zavarják a Kennedy adminisztrációnak a kétoldalú viszony normalizálására irányuló törekvéseit. A Fehér Ház részéről a szándék megvolt rá, de az emigráns vezetők építhettek arra, hogy ez belpolitikai szempontból kényes ügynek számít. Kennedy azonban úgy vélte, hogy Eckhardt és Varga akciói inkább zavarták, mint segítették bel- és külpolitikai céljait. A magyar emigránsok Demokrata Párttal meglévő kapcsolatai ezért háttérbe szorultak, a hangsúly a republikánusokra helyeződött át. A magyar nyelvű rádióadás megszűnését Varga és Eckhardt annak bizonyítására próbálták felhasználni, amihez a republikánus jobbszárny is segítséget nyújtott, hogy a Kennedy kormány egyetért a magyar ügy napirendről való levételével, vagyis „eladja a magyar függetlenséget”. Kelen úgy vélte, az emigráns vezetők Dodd szenátor közreműködésével kongresszusi vizsgálóbizottság felállítását követelik, amely azokat a körülményeket vizsgálná, amelyek amerikai részről hozzájárultak a magyar kérdés lezárásához az ENSZ-ben, valamint beszámoltatja a külügyminisztériumot a magyar–amerikai viszony alakulásáról, az esetleges normalizálási tárgyalásokról. Varga és Eckhardt ugyanis azt remélte, hogy a bizottság lehetőséget kínál az adminisztráció támadására, és a rendezést is el lehetne halasztani. Kelen a jelentés szerint a megbékélés híve, hiszen ez mindkét kormánynak, „de főképpen a magyar népnek ez érdeke”. A „célszemélynek” volt alkalma megismerni a magyar emigráció vezetőit, akiket emberként mindig is sajnált, mivel hontalanokká váltak, ugyanakkor az amerikai részről korábban kapott bátorítások nyomán mindig is ábrándokat követek, amely semmit sem változott. Kelen nem látta reálisnak az emigráció terveit, hiszen Amerikának is el kellett ismernie, hogy Magyarország helyzetén nem tud változtatni. Azt Kelen tudta, hogy a magyar kérdés lezárásával együtt jár munkahelyének megszűnése, így előrelátóan elköltözött Connecticut államba, csupán

³⁶ Eckhardt Tibor (1888–1972) jogász, politikus. Torda-Aranyos vármegyei főszolgabíró, 1919–1920-ban a szegedi kormány miniszterelnökségének sajtófelelőse, 1922-ben a Keresztény Kisgazdapárt listáján nemzetgyűlési képviselő lett, az 1926. évi országgyűlési választáson veszített. 1928-tól a Magyar Revíziós Liga ügyvezető alelnöke. 1930-tól a Független Kisgazdapárt tagja, 1932 és 1940 között a párt elnöke, 1931-től Miskolc, 1933-tól Mezőcsát országgyűlési képviselője. 1934–1935-ben Magyarország népszövetségi főmegbízottja, 1936-tól titkos tanácsos és egyben országgyűlési képviselő (1935–1939; 1939–1941). 1940-ben lemondott az FKgP elnökségéről. Az angolszász irányzat híveként a kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök megbízásából 1940 nyarán az USA-ba ment, hogy ott kapcsolatokat építsen ki. Nem tért vissza, előadó lett a georgetowni egyetemen. 1945 után a szovjetellenes és antikommunista emigráció egyik vezéralakja, a Magyar Nemzeti Tanács egyik megszervezője és végrehajtó bizottsági tagja lett. Részt vett az európai „Rab Nemzetek Tanácsának” megalakításában, s ennek magyar részleget vezette. (KENYERES, online MEK.OSZK.hu)

³⁷ VARGA, 1998. 98–99.

³⁸ Varga Béla (1903–1995) katolikus pap, politikus. 1926-ban szentelték pappá, először Somlóvásárhelyen, majd Várpalotán szolgált, 1929-ben lett Balatonbogláron plébános. 1931-től tagja lett az újjáalakuló Független Kisgazdapártnak, 1939-től volt országgyűlési képviselő. A második világháború alatt a lengyel menekültek védnöke volt, ám 1944-ben maga is bujkálni kényszerült. 1945-ben a Nemzetgyűlés elnökévé választották. Nagy Ferenc miniszterelnök 1947. májusi lemondása után nem sokkal Ausztriába menekült, majd 1947 augusztusában az USA-ba érkezett. 1949-től a Magyar Nemzeti Bizottmány, 1956-tól a forradalom utáni menekültekből álló Magyar Forradalmi Tanács és a MNB egyesülésével megalakult Magyar Bizottság elnöke volt. 1991-ben véglegesen hazatért. (KAPRONCZAY, 1998. 107–115.)

az időzítés volt meglepő, hiszen úgy készült, hogy erre U Thant főtitkár valamikor nyáron esedékes magyarországi látogatása után kerül sor. Az adás beszüntetéséről nem tájékoztatták, a rádióból tudta meg, ami nem anyagi, hanem inkább erkölcsi szempontból bosszantotta. Az évi 2500 dolláros ENSZ fizetésért cserébe szívesen vállalta volna a szerkesztői feladatokat, ha a magyar adás újraindul. Pintér rámutatott, hogy a magyar kormány nem csak tartalmi követelményt támasztana, hanem a szerkesztőről is dönt, amire Kelen óvatosan reagált. Az ENSZ tájékoztatási szolgálatának függetlenségéről azt mondta, hogy az ott készülő híryanagyokat olyan körületekintéssel állítják össze, hogy az egyetlen kormányra se legyen sértő, s ehhez az alapelvhez minden szerkesztőnek tartania kellett magát. Kelen Imre független ENSZ tisztviselőként képzelte el a magyar műsor készítését, ahol sem az amerikai, sem a magyar kormány nem szól bele munkájába. A magyar kormány részéről a korábbi adásokhoz köthető hivatalos tiltakozás Kelen szerint nem a tartalomnak szólt, hanem annak, hogy azt Hammarskjöld főtitkár a magyar kérdés 1957-es napirendre tűzésével egy időben indította el. Ezzel párhuzamosan megígérte, hogyha újból lesz magyar adás, csak olyan anyagokat fog készíteni, ami ellen nem lesz Budapestnek kifogása, de többször is megismételte, hogy nem óhajt a magyar kormány beosztottjává válni. A jelentést tevő ügynök szerint ennek még a gondolatától is rettegett. Pintér attasé elismerte, hogy aki az ENSZ-nél dolgozik, az a világszervezet alkalmazottja, de éreztette, hogy a MNK-nak nem csak joga, hanem lehetősége is lesz, hogy fellépjen az adás tartalmával és a szerkesztő személyével kapcsolatban. Pintér úgy tett, mint aki nem kételkedik az ENSZ adások tárgyilagosságában, de nem tekintette véletlennek, hogy az egyes államok felé sugárzott műsort mindig az adott állam polgárai szerkesztik. A beszélgetéssel azt akarta felmérni, hogy számíthatnak-e a „célszemély” együttműködésére, ha újraindul az adás. Mint említettük, Kelen szívesen vállalta volna a szerkesztést, és kérte, hívják fel, ha van új fejlemény. Pintér értelmes, józanul gondolkodó emberként írta le Kelen, aki sosem törekedett rá, hogy vezető legyen az emigrációs szervezeteknél. A Magyar Népköztársasághoz fűződő viszonyának változásában elenyésző lehetett a politikai motívum, inkább az elismerés iránti vágy – hogy becsületes, Magyarországnak jót akaró emberként tekintsenek rá az óhaza képviselői – valamint az emigránsok helyzetének kilátástalansága volt a legfontosabb tényező. Azt Pintér is felismerte, hogy Kelen Imre nem azonosult a kommunista rendszerrel, pusztán az ENSZ alapelveit, azaz az együttműködést képviselte. A hírszerzés Kelenre ekkor már jómódú emberként tekintett, akinek az ENSZ-ről szóló ifjúsági könyveivel komoly bevételei vannak, ám a 2500 dollár elvesztése valahol mégis érzékenyen érintette. A rezidens szerint Kelen a szóban forgó – bár inkább kiegészítő jellegű – jövedelem visszaszerzésével kapcsolatban rájött, hogy ez csak Budapest jóváhagyásával lehetséges, ám ebből az következett, hogy anyagi érdekeltsége volt a legfontosabb a MNK iránti viszonyának megváltozásában. Pintér hangsúlyozta, hogy beállítottsága, jelleme és a korábbi tapasztalatok nyomán operatív terveket – értsd ez alatt a beszervezést – akkor sem szabad felvázolni Kelen személyével kapcsolatban, ha tényleg megbíznák a magyar adás szerkesztésével. A továbbiakban az adás technikai-adminisztratív ügyeivel kapcsolatban tervezték felkeresni, amely révén különösebb indoklás (vagy fedőtörténet) nélkül is lehetséges a találkozás. Horváth József főhadnagy ehhez annyit tett hozzá, hogy a magyar adás megszüntetéséről – mint említettük – a főtitkár döntött, míg a sajtó ál-

lításával szemben a State Department – az Egyesült Államok Külügyminisztériuma – részéről nem érkezett tiltakozás.³⁹ Az *Ember* 1963. február 16-án mégis arról tudósított, hogy a Kennedy adminisztráció tiltakozását fejezte ki a heti 15 perces magyar adás megszüntetése ellen, mivel az amerikai ENSZ delegátus maga akart nyomást gyakorolni a Kádár rendszerre, hogy újabb engedményeket érjen el. A cikk szerint az USA tiltakozásához Nagy-Britannia és Franciaország is csatlakozott, a döntés haladéktalan visszavonását követelve. A State Department kiállása viszont cáfolta az Amerikai Magyar Szövetség azon állítását, hogy Kennedy elárulta volna a magyar függetlenséget.⁴⁰ A Központ a véletlenszerű és felületes szintű viszony ellenére is elfogadta, hogy társadalmi kapcsolatként tekintsenek Kelenre, mint olyan személyre, akivel félig-meddig bizalmas értesüléseket is megosztanak, és aki ezt hasonló formában viszonzozza, de nem lépi át a törvényes kereteket. Első feladatként azt határozták meg, hogy hivatalos ügyek hiányában is bármikor fel tudják keresni, így Pintér augusztusban azzal az indokkal tervezte a kontaktus felvételét, hogy korábbi munkássága otthon komoly érdeklődést váltott ki, így karikatúráiból kiállítást rendeznének Budapesten. A rezidens úgy látta, hogy Kelen már csak hiúságból sem fog nemet mondani, ugyanakkor Polgár Dénes a következő ENSZ közgyűlés alatt folytatta a tanulmányozását.⁴¹ (Értsd: további beszélgetéseket folytatott vele). A Központ hangsúlyozta, hogy a beszervezésről történő lemondás ellenére is foglalkoznak Kelen Imre személyével, ugyanis „ha mint társadalmi kapcsolat komoly, használható információt fog adni A-és B-vonalon [azaz a politikai és emigrációs hírszerzésben], akkor elértük célunkat”.⁴² Kelen Imre telefonon felhívta Pintér, s azt követően 1963. február 8-án újra találkoztak, miután Travares főtitkárhelyettes magához kérte a magyar ENSZ nagykövetet a rádióadás ügyében. Kelen a budapesti döntésről érdeklődött, ám Pintér a legutóbbi beszélgetésük alapján úgy értelmezte, hogy ezt partnere részéről pusztán a személyi érdekesség vezérel. Pintér szerint az adások megkezdésének vonatkozó javaslat mögött Varga Béla csoportja állt, mivel az Országgyűlés egykori elnöke többször azt nyilatkozta, hogy szervezetével mindent megtesz a magyar adás újrakezdése érdekében az otthoni közvélemény tájékoztatásáért. Az ENSZ magyar adása a diaszpórában központi kérdés lett, tehát ennek felújítását az amerikai közvélemény felé az emigránsok győzelmeiként lehetett volna kommunikálni. Kelen arra hivatkozott, hogy a magyar kormánynak is az az érdeke, hogy normalizálja az ENSZ-hez fűződő viszonyát, amihez – más szocialista országokhoz hasonlóan – a rádióadások fogadása is hozzájárulhat. Kelen úgy vélte, az adás politikailag nem lett volna ártalmas a MNK-ra nézve, és ezt az emigráns vezetők is győzelmeiként tudták volna kommunikálni a tagság irányában. A kinti magyarság az óhaza elhagyásának időpontja alapján felvázolható törésvonalak mentén mindig is erősen megosztott volt, amely tovább mélyült, hiszen a magyar–amerikai tárgyalások lehetősége és a Kennedy kormány emigrációval kapcsolatos politikája, a Kádár rend-

³⁹ ÁBTIL 3. 2. 4. K-770/T-„Zerdid”-Kt.-451/62-0101/„A”-1963. sz. jelentés-134-62/63 – Tárgy: Kelen Imre ügyében. New York, 1963. I. 22. 32–37.

⁴⁰ A Kennedy kormány tiltakozott az E. N. magyar adásainak megszüntetése ellen. *Az Ember*. XXXV. 1963. február 10. 5.

⁴¹ ÁBTIL 3. 2. 4. K-770/T-„Zerdid”-Kt.-451/62.-38.

⁴² ÁBTIL 3. 2. 4. K-770/T-„Zerdid”-Kt.-451/62-II/10 sz. utasítás „A”-tól Róna elvtársnak! New York. – Tárgy: ZERDID ügye. – Budapest, 1963. II. 9. 40.

szer konszolidációja olyan viszonyokat teremtett, hogy az emigráns vezetőknek is fel kellett mutatniuk valamilyen eredményt. Kelen szerint az adások felújításával Varga Béla csoportjának már nem lett volna fontos a korábban emlegetett kongresszusi vizsgálóbizottság, mondván az csak arra lett volna jó, hogy hátráltassa a megbékélést. Pintér úgy érezte, Kelen az ügyben egyeztetett Varga Bélával, és a republikánus kampány lehetősége pressziós alapul szolgált ahhoz, hogy Budapest mielőbb felújítsa az adást, függetlenül attól, hogy ki lesz a szerkesztő. Kelen az időzítést U Thant budapesti útja előtti pillanatra javasolta, amely baráti gesztusként kommunikálható a főtitkár irányában. Pintér ebből arra következtetett, hogy az emigráció vezetői a rádióadás folytatásával gyors győzelemre törekszik, hiszen ha U Thant látogatása eredményes lesz, abból a Magyar Bizottságnak nehéz lett volna politikai tőkét kovácsolni. Amennyiben a főtitkár úgy nyilatkozik, hogy „Magyarországon minden rendben van”, az amerikai kormányzat számára sokkal könnyebb lesz megnyerni a közvéleményt a viszony normalizálása érdekében. Varga Béla február elején személyesen szeretett volna találkozni U Thant-tal, aki elzárkózott ettől, majd levelet írt, amire Kelen szerint nem kapott választ, ahogy a washingtoni kormányzat sem adhatott nyílt támogatást az ENSZ főtitkár budapesti útjának megakadályozásához.⁴³ Kérdés azonban, hogy Varga Béla részéről mennyire volt komoly a Kelen által felvázolt próbálkozás, hiszen az 1945-ös nemzetgyűlés elnöke 1963-ban már az emigráció realista köréhez tartozott.⁴⁴ Igaz, az idő tájt U Thant meghátrálására nem igazán lehetett számítani. Az 1956-os forradalom elleni szovjet katonai beavatkozásra, mint a békét veszélyeztető cselekményre válaszul 1957. január 10-én létrejött az ENSZ Ötös Bizottság, ez azonban nem tudott a magyarországi események helyszínén tényfeltárást végezni, ugyanakkor a moszkvai vezetéstől kapott segély nyomán Ceylon 1958-ban elhagyta a testületet. 1958-ban [Leslie] Munroe (1901–1974) új-zélandi ENSZ nagykövet egyéni képviselőként folytatta a vizsgálódást. A különmegbízott mandátuma 1962 decemberében lejárt, amelyet az Egyesült Államok kérésére már nem hosszabbítottak meg.⁴⁵ Varga Béla szemléletének megváltozásában ugyanakkor az is szerepet játszott, hogy az emigráció erőviszonyai az '56-os menekültek által alapított szervezetek javára tolódtak el, így az Egyesült Államokban Király Béla került előtérbe, az európai országok ugyanakkor inkább a szociáldemokratákat (Kéthly Anna és Szélig Imre) támogatták.⁴⁶

Pintér feltételezte, hogy a február 16-ai újságcikk Kelen sugalmazására került az *Ember* című folyóiratba, hiszen kiváló viszonyt ápolt a főszerkesztővel, ráadásul az érvelés egy az egyben az ő nézeteit tükrözte. Pintér szerint a Kelen elszólta magát, amikor azt mondta, hogy „az amerikai kormány most már nyilvánosan is beismerte, hogy a szovjetek magyarországi tartózkodása állandó és ezért a rendszer megdönthetetlen”. Az ominózus mondat miatt Kelen kínos magyarázkodásra kényszerült, mivel ez azt sugallta, hogy a kiegyezés oldalán áll. A megjegyzés alatt azt értette, hogy az USA a

⁴³ ÁBTIL 3. 2. 4.–K–770/T–, „Zerdid”–Kt.–451/62–0227/„A”–1963. sz. jelentés–134-177/63–New York. – Tárgy: Kelen Imrével találkozó. – New York, 1963. II. 20. 43-45.

⁴⁴ BORBÁNDI, 1989/2. 14.

⁴⁵ KIRÁLY, 2006. 37–51/178.

⁴⁶ CSICSERY-RÓNAY, 2001. 4–65.

SZU létezése miatt még a kisebb szocialista országok társadalmi rendszerét sem tudja megváltoztatni, így e legmegfelelőbb formák között próbál velük együttműködni. A rezidens úgy értékelte a beszélgetést, mint amely segített tisztázni Kelen politikai állásfoglalását, de az emigráció terveinek feltárása terén is hasznos volt. Pintér úgy érezte, bár Kelen Imre nem volt a magyar–amerikai kiegyezés ellen, a társalgást nem saját szándékából kezdeményezte, vagyis a karikaturistát az emigráció és a hivatalos magyar szervek közötti kapcsolatteremtésre használták fel. Ez a magyar kormány számára is kihasználhatónak tűnt, mert visszafelé is lehetett vele üzeni, de abban is megállapodtak, hogy máskor is eszmét cserélnek, a rádióadás sorsától függetlenül. Horváth főhadnagy emigrációs vonalon hasznos információkat talált a jelentésben, tájékozódás végett megfelelőnek találta.⁴⁷ 1963. május 15-én a New York-i rezidentúra Kelen Imrértől kapott értesülést a *Hickenlooper* iowai szenátor által indított ellenzéki kampányról, amely arra irányult, hogy a kongresszus ne fogadja el a Kennedy adminisztráció javaslatát a viszony normalizálására. A republikánus jobboldal elsősorban a bulvárlapok hasábjain készült sajtókampányt indítani.⁴⁸

Kelen Imre társadalmi kapcsolatként ugyan megmaradt nyilvántartásban,⁴⁹ a nyár végén mégis az ügy elvetésére érkezett javaslat a New York-i rezidentúrától, mondván nem rendelkezik komoly információs lehetőségekkel. Borsányi Imre végül jóváhagyta az indítványt.⁵⁰ A Központ a későbbiek folyamán valószínűleg azért sem támogatta a további közeledést, mert „Peace in their Time” (Béke az ő idejünkben) címmel szeptember elejétől a könyvesboltokba került Kelen Imre önéletrajza, amely a jelentős összegű honoráriumon kívül egyrészt széles körű publicitást biztosított a szerzőnek, másrészt igazolta a hírszerzés részéről a jelölt megbízhatóságával és politikai hovatartozásával kapcsolatos kételyeit. Igaz, a kritikusok ellentmondásosnak ítélték a művet. A leginkább mérvadó New York Times szemleírója ugyan elismeréssel szólt az egyéni hangvételről, ám néhol túlságosan formálisnak, máshol beszélt nyelvi fordulatokkal teleűzdelt írásnak találta az alkotást, amely 444 oldalon keresztül már inkább fárasztó, mintsem szórakoztató.⁵¹

Miután az Egyesült Államok 1963 nyarán a már nem szorgalmazta, hogy a magyar ügy az ENSZ napirendjén maradjon,⁵² ráadásul U Thant ENSZ főtitkár is kedvező benyomásokkal távozott Budapestről,⁵³ Mód Péter külügyminiszter-helyettes 1963. december 14-én tárgyalt a State Department illetékeseivel, és így megkezdődött a ma-

⁴⁷ ÁBTIL 3. 2. 4.–K-770/T–„Zerdid”–Kt.-451/62–0227/„A”–1963. sz. jelentés–134-177/63–New York. – Tárgy: Kelen Imrével találkozó. – New York, 1963. II. 20. 45-47.

⁴⁸ ÁBTIL 3. 2. 4.–K-770/T–„Zerdid”–Kt.-451/62–BM III/I Csfség 1–A alosztály – Tárgy: A 1169. sz. New York-i táviratból KIVONAT. Budapest, 1963. V. 17. 48.

⁴⁹ ÁBTIL 3. 2. 4.–K-770/T–„Zerdid”–Kt.-451/62–BM III/I Csfség 1–A alosztály – Tárgy: „Zerdid” fn. társadalmi kapcsolat kutató B. és M. dossziéjának felülvizsgálatáról. JELENTÉS Budapest, 1963. V. 28. 50.

⁵⁰ ÁBTIL 3. 2. 4.–K-770/T–„Zerdid”–Kt.-451/62–BM III/I Csfség 1–A alosztály – Tárgy: „Zerdid” fn. társadalmi kapcsolat kizárására JAVASLAT – Budapest, 1963. VIII. 17. 55.

⁵¹ PRESCOTT, 1963. 37.

⁵² FÖLDES, 2015. 57–59.

⁵³ POLGÁR, 2008. 81–83.

gyar–amerikai kapcsolatok rendezésének lassú folyamata.⁵⁴ A Kelen közvetítői tevékenységére itt már egyik oldal sem tartott igényt, ezzel végleg kiesett a III/I Csoportfőnökség legalább alapszinten komolyan vehető jelöltjeinek sorából. Mindazonáltal, a Külügyminisztérium vonalán egy sajátos párbeszéd alakult ki. 1965 februárjában Kelen Imre a New York-i magyar ENSZ képviselőten keresztül felajánlotta, hogy rajzait kiállítaná Budapesten. A karikaturista úgy vélte, a politikai légkör hosszú idő óta először vált olyan kedvezővé, hogy rajzait az óhazában is kedvező fogadtatás kísérné, és az amerikai szervek sem támasztanának kifogást. Kelen még abban is partnernek mutatkozott, hogy a politikai okokból nem vállalható alkotásait kihagyják a budapesti tárlatból. Az alkotó szándékai szerint a Magyarországon eladott műveiből fedezte volna az úti költséget, bár a beutazáshoz előlegre pályázott. A KÜM nem ismert olyan körülményeket, amely ezt kizárta volna, hiszen a győri múzeum is őrzött néhányat a rajzoló ifjúkori műveiből,⁵⁵ viszont a „felszabadulás” 20. évfordulója, a korábban elmaradt tárlatok esedékessé váló pótlása, és végül, de nem utolsósorban a Múcsarnok tervezett felújítása miatt a – fedőszervként is funkcionáló – Kulturális Kapcsolatok Intézete nem tekintette adott évben megvalósíthatónak az elképzelést. A KKI úgy látta, hogy 1966 vége előtt semmiképp nem kerülhetne sor az eseményre, de inkább 1967 első negyedévében gondolkodtak.⁵⁶ 1966 májusában a KÜM Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája, a Magyarok Világszövetsége és a KKI végül úgy nyilatkozott, hogy „nem javasolják a kiállítás megszervezését, mivel Kelen rajzai politikai tartalmukban elfogadhatatlanok számunkra”. Igaz, *Lőrinc Tamás* KKI osztályvezető annyiban megengedő volt, hogy ha az ENSZ képviselő indokoltnak tartja, néhány elfogadhatóbb karikatúra megjelenhetne a *Ludas Matyiban*.⁵⁷ Noha a próbálkozás nem járt sikerrel, a művész alkotókedve töretlen maradt. Kelen Imre ez idő tájt publikációs tevékenységének szentelte ideje jó részét. 1966-ban kiadta a különböző nemzetek szólás-mondásait rajzokkal illusztráló alkotását, amely az emberi bölcsesség legalapvetőbb vonásait az emberiség közös kincsének nevezte.⁵⁸ Ezzel egy időben *The Political Platypus* (A kacsacsőrű emlős, mint politikus) címmel megjelentette a két világháború közötti időszak diplomáciai életének legfontosabb szereplőiről készült karikatúráit, amelyek az adott politikusra leginkább jellemző tulajdonságok alapján választott állatfigurával mutatják be a két válságos évtized vezető személyiségeit.⁵⁹ Mindazonáltal, a művész e rendkívül termékeny évének legsikeresebb alkotása Dag Hammarskjöld életrajza volt, amely elnyerte a kritika tetszését.⁶⁰ Két évvel később pedig egy általa szerkesztett könyvben kiadta a néhai

⁵⁴ FOREIGN RELATIONS of the UNITED STATES, 1961 – 1963 VOLUME XVI, EASTERN EUROPE; CYPRUS; GREECE; TURKEY, DOCUMENT 28 – Memorandum of Conversation. – Washington, December 14, 1963. 58–62.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d28> (Letöltés: 2016. január 1.)

⁵⁵ MNL OL XIX-J-1-j-USA-1966-16. d.-001212/1965 – Tárgy: Kelen Imre kiállítása – Budapest, 1965. II. 12.

⁵⁶ MNL OL XIX-J-1-j-USA-1966-16. d.-001212/1 – Tárgy: Kelen Imre kiállítása – Budapest, 1965. IV. 16.

⁵⁷ MNL OL XIX-J-1-j-USA-1966-16. d.-002731/1966 – Kelen Imre javaslata kiállítás rendezésére. – Budapest, 1966. V. 12.

⁵⁸ KELEN, 1966a. 1–63.

⁵⁹ KELEN, 1966b. 13–142.

⁶⁰ KELEN, 1966c. 1–316.

ENSZ főtitkár beszédeit, amelyből kiolvasható Hammarskjöld politikai nézeteinek és ars poeticájának lényege.⁶¹ 1968 nyarán a Bécsben megrendezett nemzetközi légiposta bélyegkiállításon a művész standja kiemelt figyelemben részesült, hiszen az általa tervezett bélyegek maguktól elmondták az ENSZ történetét.⁶² 1970 májusában *Fifty Voices Of the Twentieth Century* (Ötven hang a huszadik században) címmel egy újabb válogatást adott ki, amely az évszázad 50 kiemelkedő személyiségét mutatta be a tőlük származó legjellemzőbb idézetekkel.⁶³ Egy negyedévvvel később, augusztus 20-án a karikaturista műveit kiállították a Szépművészeti Múzeumban.⁶⁴ A WFUNA (World Federation of United Nations Associations – ENSZ Társaságok Nemzetközi Szövetsége) által havonta megjelentetett kiadvány 1973. februári, az ENSZ által a leszerelés ügyének népszerűsítését szolgáló bélyegsorozatával foglalkozó, számának címlapját ugyancsak a művész tervezte.⁶⁵

Kelen Imrét 1973-ban a nyugati történelemtudomány részéről is komoly megtiszteltetés érte, ti. *George Scott* brit történész a Népszövetség felemelkedéséről és bukásáról szól könyvét a korabeli politikusokról és államférfiakról készít, '20-as és '30-as évekbeli karikatúráival illusztrálta.⁶⁶ Még ugyanabban az évben megemlékezett nagyra becsült elődjéről, a Mr. Nonsense néven ismertté vált *Edward Lear* XIX. századi angol humoristáról, aki Viktória királynőt is tanította rajzolni.⁶⁷ Az utolsó, nagyobb lélegzetű műve a következő év folyamán látott napvilágot, amelyben az önmagát is műkedvelőnek tartó Kelen Imre a rajzolás szépségeibe próbálja bevezetni olvasóit, amelynek égisze alatt Leonardo da Vinci nevében ad tanácsot lelkes amatőr követőinek.⁶⁸ Nem sokkal 80. születésnapja előtt, 1976. szeptember 24-én a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kiállítótermében *Boldizsár Iván* nyitotta meg azt a tárlatot, amely főként a művésznek a két világháború közötti időszak vezető személyiségeiről készült gúnyrajzait tárta a hazai nyilvánosság elé.⁶⁹ A kiállítás csak szeptember 26-ig volt látható, így *Lánczos Zoltán* nem véletlenül írta, hogy a KKI igazgatósága nagy szolgálatot tenne a köznek, ha meghosszabbítaná az időtartamot. A művész 1919 és 1951 közötti korszakának termését hozta el Budapestre, sok alkotásán a kifigurázott politikus aláírása is szerepelt, hiszen velük az esetek többségében személyes ismeretségben állt. Kelen Imre akkor már Bécsben tartózkodott, mivel felesége az UNIDO szerkesztőségét irányította.⁷⁰ Az Egyesült Államok népesség nyilvántartásának a világhálón is elérhető adatbázisa szerint jogilag az idős művész utolsó állandó lakhelye New York városában

⁶¹ KELEN, 1968. 3–225.

⁶² LIDMAN, 1968. D29.

⁶³ WERSTEIN, 1970. 194.

⁶⁴ MNL OL XIX–J–1–j–USA–1970–002231–65/1970 – Tárgy: Kelen Imre kiállítása Budapesten. – Budapest, 1970. VI. 16. 10 l.

⁶⁵ TOWER, 1973. 36.

⁶⁶ SCOTT, 1973. 272–273.

⁶⁷ KELEN, 1973. 9–111.

⁶⁸ KELEN, 1974. 1–140.

⁶⁹ SOÓS, 1976. 5.

⁷⁰ LÁNCZOS, 1976. 7.

volt,⁷¹ a világhírű karikaturista ugyanis politikai okokból nem gondolt rá, hogy hazaköltözzön. Életének utolsó esztendőit szülővárosához közel, a Monarchia polgári világát idéző Bécsben töltötte, ahol 1978. október 9-én eltávozott az élők sorából.⁷²

Felhasznált irodalom

Levéltári források

ÁBTL 3. 2.	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék
3. 2. 1.	Bt-dossziék
3. 2. 3.	Mt-dossziék
3. 2. 4.	Kutató dossziék (K-dossziék)
3. 2. 6.	Rezidentúra-dossziék (8-dossziék)
ÁBTL 2. 8.	Személyzeti, munkaügyi és pénzügyi iratok (Szem. ir.)
2. 8. 2.	Állambiztonsági szervek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
MNL OL XIX-J-1-j	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felső szervei, Külügyminisztérium, TÜK iratok
NARA	National Archives and Records Administration (USA)

Szakirodalom

BALOGH	
1988	BALOGH SÁNDOR: <i>Magyarország külpolitikája 1945–1950.</i> Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988. 307–311.
BALOGH	
2002	BALOGH MARGIT: <i>Mindszenty József. Élet – Kép Sorozat.</i> Elektra Kiadóház, Bp., 2002.

⁷¹ www.fold3.com/page/6935117_emory_kelen/details/ (Letöltés: 2014. VI. 8.)

⁷² KENYERES, – www.mek.oszk.hu

- BÉKÉS
2006 BÉKÉS CSABA: A magyar forradalom és az ENSZ az újabb levéltári kutatások tükrében. *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia.* Szerk. BÉKÉS CSABA és KECSKÉS D. GUSZTÁV. Magyar ENSZ Társaság, Bp., 2006.
- BORBÁNDI
1989 BORBÁNDI GYULA: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985.* II. köt. Európa Könyvkiadó, Bp., 1989.
- CSICSERY-RÓNAY
2001 CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN: *A harmadik magyar történelmi emigráció.* Occidental Press–Századvég, Bp. 2001.
- DERSO
1964 DERSO, ALOYSIUS: Cartoonist, Dies. *New York Times*, CXIV. 1964. december 23.
- FÖLDES
2015 FÖLDES GYÖRGY: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai 1956–1989.* I. Napvilág Kiadó, Bp., 2015. 57–59.
- GALBRAITH
1970 GALBRAITH, JOHN KENNETH: *Az új ipari állam.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1970.
- HAAS
2003 HAAS GYÖRGY: Száz éve született Varga Béla. *Magyar Szemle Új folyam.* XII. évf. 2003. október 1. 9–10. sz.
- HERMANN
2008 *Ki kicsoda 2009.* Szerk. HERMANN PÉTER. Magyar Távirati Iroda Rt., Bp., 2008.
- HOLLAI
2010 HOLLAI IMRE: *Út az elnökséghez.* Ad Librum Kft.. Bp., 2010.
- KÁDÁR LYNN
2006 KÁDÁR LYNN KATALIN: *Eckhardt Tibor amerikai évei. 1941–1972.* L'Harmattan, Bp. 2006.
- KAPRONCZAY
1998 KAPRONCZAY KÁROLY: Varga Béla életrajza. *A Nemzetgyűlés elnöke volt. Kilenc évtized a 20. századból. (Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben).* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 1998.
- KELEN
1964 KELEN, EMERY: *Peace in Their Time. Men Who Led Us In and Out of War 1914–1945.* Victor Gollanz LTD, London, 1964.
- KELEN
1966a KELEN, EMERY: *Proverbs of Many Nations. Compiled and Illustrated by Emery Kelen.* Lothrop, Lee & Shephard Co. Inc., New York, 1966.

- KELEN
1966b KELEN, EMERY: *The Political Platypus*. Living Books Inc., New York, 1966.
- KELEN
1966c KELEN, EMERY: *Hammar skjöld*. George Putnam's Sons, New York, 1966.
- KELEN
1968 KELEN, EMERY: *Hammar skjöld. The Political Man*. Edited by EMERY KELEN. Funk & Wagnalls, New York, 1968.
- KELEN
1973 KELEN, EMERY: *Mr. Nonsense. A Life of Edward Lear by Emery Kelen*. Thomas Nelson Incorporated, Nashville (Camden), New York, 1973.
- KELEN
1974 KELEN, EMERY: *Leonardo da Vinci's Advice to Artists*. Ed. By EMERY KELEN, drawings by Leonardo da Vinci. Nelson (and Sons), Nashville (Camden), New York, 1974.
- KENYERES
Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Főszerk. KENYERES ÁGNES. Bp., Javitott, átdolgozott kiadás, (online MEK OSZK.hu)
- KIRÁLY
2006 KIRÁLY BÉLA: A kortárs történész vallomása: a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Szerk. BÉKÉS CSABA és KECSKÉS D. GUSZTÁV. Magyar ENSZ Társaság, Bp., 2006.
- LÁNCZOS
1976 LÁNCZOS ZOLTÁN: Kelen Imre kiállítása. *Magyar Nemzet*, XXXII. évf. 225. sz. 1976. szeptember 23. 7.
- LIDMAN
1968 LIDMAN, DAVID: U. S. Medal Winners. *New York Times*, CXVIII. 1968. június 23. D29.
- LISNER
1946 LISNER, WILL: News, Radio, Films Mirror UNO Body. Reporters, Speakers, Artists and Cameramen Record Scenes for the World. *New York Times*, XCVI. 1946. március 26. 5.
- PALASIK
2013 PALASIK MÁRIA: A BM II/3 (Hírszerző) Osztály. *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Szerk. CSEH GERGŐ BENDEGÚZ és OKVÁTH IMRE. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, Bp., 2013.
- POLGÁR
2008 POLGÁR DÉNES: *Egy POLGÁR a nagyvilágban. A 96 éves újságíró emlékiratai*. Atlantic Press, Bp., 2008.

- PRESCOTT
1963
PRESCOTT, ORVILLE: A Caricaturist's History Book. Peace in their Time. The Men Who Led Us In and Out of War 1914–1945. *New York Times*, XCIII. 1963. szeptember 18. 37.
- SCOTT
1973
SCOTT, GEORGE: *The Rise and Fall of the League of Nations*. Hutchinson & Co. LTD, London, 1973.
- SOÓS
1976
SOÓS MAGDA: Történelemírás karikatúrákkal. Kelen Imre budapesti kiállítása. *Magyar Hírek*, XXIX. évf. 20. sz. 1976. szeptember 25. 5.
- TABAJDI–UNGVÁRY
2008
TABAJDI GÁBOR–UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belligy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. '56-os Intézet–Corvina,
- TELTSCH
1963
TELTSCH, KATHLEEN: U.N. Ends Hungary Broadcasts; U. S. Angry, to Ask Resumption. *New York Times*, XCIII. 1963. január 5. 4.
- THEOHARIS
2002
THEOHARIS, ATHAN: *Chasing Spies. How the FBI Failed in Counterintelligence But Promoted the Politics of McCarthyism in the Cold War*. IVAN R. DEE, Chicago, 2002.
- TÓTH
2013
TÓTH ESZTER ZSÓFIA: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezet-története 1945–1990. *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Szerk. CSEH GERGŐ BENDEGÚZ és OKVÁTH IMRE. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, Bp., 2013.
- TOWER
1973
TOWER, SAMUEL A.: U. N. Seeks Disarmament. Stamps. *New York Times*, CXXIII. 1973. február 18. 36.
- VARGA
1998
VARGA BÉLA: *A Nemzetgyűlés elnöke volt. Kilenc évtized a 20. századból. (Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben)*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 1998.
- WERSTEIN
1970
IRVING WERSTEIN: Fifty Voices Of the Twentieth Century. *New York Times*. CXX. 1970. május 31. 194.

„...ENNEK UTÁNA EXECUTOR COMMISSARIUSOK NEM LESZNEK”

KORRUPCIÓ BIHARBAN, AVAGY A MEGSZÜNTE-
TETT VÉGREHAJTÓ BIZTOSI TISZTSÉG

Szegény contribuens ember sem vármegye, sem militaris, sem földes uraság tisztjeinek semminemű ajándékkal nem tartozik, melyet jól elméjére kell adni – írja Baranyi Miklós Bihar vármegye váradi járásának főszolgabírája 1771. januárjában, majd azért hozzáteszi: *egyéb iránt ami Istené Istennek, ami a királyé a királynak, ami a földes úré a földes úrnak kell adni serényen és zúgolódás nélkül.* Az idézet az adószedés szükségességére és az ehhez kapcsolódó – úgy tűnik időről-időre – előforduló hivatali korrupcióra világít rá.

Bihar vármegye török alóli felszabadulása utáni szervezeti újralakításának egyik első lépése volt a fennmaradt települések adóztatási célzatú összeírása 1692-ben.¹ A vármegye 18. századi dokumentumai között jelentős mennyiséget képvisel a perceptorátus iratanyaga,² de természetesen a közgyűlési iratok között is nagy mennyiségű kapcsolódó tétel található.³ Annak ellenére, hogy az adóösszeírásokat gyakran hasznosítják a helytörténeti kutatások során,⁴ az adószedés, mint folyamat eddig kimaradt a vizsgálatokból. Köszönhető ez talán annak, hogy az adószedői hivatal iratai a második világháború során részben összekeveredtek és megsemmisültek, illetve, hogy a levéltár ismertető leltára szerint *a követést követő adóbehajtás menete – iratok biányában – Biharban nem rajzolható meg.*⁵ A most közlésre szánt források hátterének bemutatását

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. (MNL OL) U44 Bihar (1692). Közli MEZŐSI KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idején.* Bp., 1943.

² Az iratok terjedelme 6,65 iratfolyóméter, aminek egyharmadát a számadások teszik ki, a fennmaradó részt különböző típusú összeírások adják. Az iratok mai rendszerét 1964–1966-ban LOK utasításra alakították ki. Az a) állagban a „vegyes összeírások” kaptak helyet. Itt helyezték el a zsidókat számba vevő, valamint a pestisösszeírásokat. Ide kerültek a máshonnan kiemelt (pl. Csákyak keresztszegi uradalmának összeírása), vagy az ajándékozás útján bekerült conscriptiók (az 1552. évi bihari dicajegyzék másolata), az egyetlen fennmaradt himlőoltás összeírás (Sárréti járás) és az 1828. évi országos összeírás települési összesítői. A b) állag „Adóösszeírások” címszó alatt tulajdonképpen a házi (néhány esetben a militaris) cassa számára készült 18. századi összeírási íveket tartalmazza. A c) állagban a nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos conscriptiók találhatók. A d)-ben kaptak helyet a perceptorátus iratainak töredékei: házipénztári mellékletek (kérvények, alamizsnaügyek stb.), valamint évenkénti költségvetések, számadások. (MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. IV. A. 4.)

³ A jegyzőkönyvekhez kapcsolódó iratok között külön kezelték az adózással kapcsolatos ügyeket, azokat külön fasciculushoz gyűjtötték. Ez az iratkezelés többszöri módosítása során sem változott. (MNL HBML IV. A. 1.)

⁴ A levéltári kutatásokon alapuló helytörténeti monográfiák felsorolására itt nincs mód. A magánföldesúri birtokokon élő jobbágyság terheit vizsgálta PAPP KLÁRA: *Biharország jobbágynépe.* Debrecen, 1998.

⁵ Pontatlanságai ellenére a legtöbb információt közli a témában A helytörténetírás levéltári forrásai Hajdú-Biharban 1848-ig. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 3. Szerkesztette: KOMORÓCZY GYÖRGY. Debrecen, 1972. 44–48.

célzó kutatás nem törekedhetett a teljességre, mégis számos adatot sikerült feltárni, amelyek alapján nagy vonalakban mégis felvázolható a bihari adószedés folyamatának 18. századi története.

Már 1721-ben szabályrendeletet hozott a vármegye arról, hogy a kvártélyok kivetése és az adókivetés megállapítása nyilvános gyűlésben történjék,⁶ s hogy a terhek egyenlő elosztása céljából – *az országban levő több nemes vármegyék módja szerént* – háromévente összeírást kell végezni.⁷ A vármegye 1745. évi – később többször megújított – szervezési szabályrendeletének több pontja vonatkozik az adózás szabályozására.⁸

A conscriptorok mindig előre kiadott utasítás alapján, előre megjelölt időpontban⁹ a „helység lajstromának” kézhezvétele után, az adott településen kijelölt helyszínen vették számba a – hit letételére kötelezett – lakosság vagyonát.¹⁰ Az összeírás alapján az adót a megyei jegyző utasítása szerint hivatalosan az adószedők és a szolgabírák gyűjtötték be. Az eredeti tervzet megváltoztatását az illetékes szolgabíró jelentése alapján a közgyűlés módosíthatta, vagy „rendkívül sürgető” esetben az alispán. A perceptorok által két példányban elkészített számadásokat¹¹ a megyei közgyűlés jóváhagyása után kellett a Helytartótanácsnak továbbítani. Az adószedők hivatalának helyül a közbiztonság szempontjából kiváló Váradot jelölték meg, *hogy a cassát valamely veszedelem ne érje*.¹²

A megye szolgálatában álló járási particularis perceptorok munkáját az egyes településeken működő – munkájukért cserébe adómentességet élvező¹³ – adószedők¹⁴ segítették, akik nyilvántartották a befizetéseket és elmaradásokat, de az adó beszolgáltatásáért végső soron a helyi bírák feleltek. Az 1745. évi statútum szerint a falu bírása tartozott minden jövedelemről a szolgabíró és egy esküdt előtt elszámolni. A *portiot* a bíró elvileg arányos mértékben, fejenként róttá ki, a contributionalis és domestica cassa felé történő befizetéseket külön-külön, a *szegény embernél leendő különös palétára* is fel kellett vezetni.¹⁵ Sáránd mezőváros adószedőinek 18. század végi igen részletes lajstromai

⁶ MNL HBML IV. A. 1/a. 4. k. 13–14.

⁷ Bihar vármegye statútumai 1757. 27.

⁸ Az eredeti statútumot jelentősebb módosítása volt az 1757. évi, amin kisebb változásokat ejtettek 1760-ban és 1769-ben. Ez a szabályozás maradt hatályban 1782-ig. Kiadva: *Bihar vármegye statútumai 1757*. Összeállította, a szöveget gondozta és a bevezető tanulmányt írta SZÁIKAI TAMÁS, Debrecen, 2012. 10–11.

⁹ Több napig tartó munka esetén a szállást és ellátást az adott település biztosította. Sárádon pl. 1775-ben az előre megjelölt napon nem érkeztek meg az összeírók – pedig a jegyző előző nap át is ment, a szomszéd faluba érdeklődni – így a számukra készített ételt és nyolc icce bort – hogy „el ne vesszen” – a falu előljárói a szakács asszonyokkal együtt fogyasztották el. (MNL HBML V. 667/a. 1. d. – Az iratok évről-évre követik egymást. – 1774. évi csapszéki számadás.)

¹⁰ Jellemző, hogy egy 1723. évi instrukció szerint az esketés előtt az összeíróknak el kellett „igazítani” az adózókat, ugyanis hamis bevallás esetén kalodában a falu népe előtt „csapattatnak meg.” (MNL HBML IV. A. 1/b. 9. Fasc. VII. 1723.)

¹¹ Már az 1715. évi LVII. tc. 1 §-a kötelezővé tette az adószedésben részt vevő hivatalnokok évenkénti számadásainak elkészítését.

¹² Bihar vármegye statútumai 1757. 27.

¹³ Az adóösszeírásokban külön feltüntették a perceptorokat. (MNL HBML IV. A. 4/b.)

¹⁴ Feladatuk inkább a nyilvántartás volt. Magyarul palétásoknak hívták őket.

¹⁵ A helységek számadásainak elkészítését Mária Terézia részletesen szabályozta. (MNL HBML V. 637/a. 14. k. 75–80.) Ez alapján készültek a lentebbi sárándi számadások is.

alapján tudjuk, hogy a lakosság különböző időpontokban törlesztett az ekkor negyedévente begyűjtött adóból.¹⁶ Ez a helyzet vélhetően a megye más településein is előfordult, legalábbis erre utal a bírák számára küldött, gyakran ismétlődő felszólítások sora a szolgabírák currenseiben.¹⁷ Ennek ellenére a lakosok sok esetben nem tudták időre kifizetni a kirótt adóösszeget,¹⁸ amint erről a vármegyei jegyzőkönyvek és a megmegújuló végrehajtási utasítások évről-évre tudósítanak.

A bírói elszámolások utóbb a vármegyei perceptorhoz kerültek, aki egy 1727. évi – a Helytartótanács utasítása alapján hozott – szabályrendelet szerint a pénztár bevételeinek és kiadásainak kezelésére volt kötelezve,¹⁹ egy személyben volt tehát számvevő és számvivő. A 18. század második felében a hivatali struktúra egyre sokrétűbbé vált: a járásokban particularis perceptorok is működtek, s az iratokban is officium perceptoratus-ról olvashatunk, ahol a számviteli gazdálkodást már külön választották, melynek élén a főszámvevő (rationum exactor) állt.²⁰

Az adóhátralékok behajtását a közgyűlés rendelhette el, amit a végrehajtás megkezdése előtt két héttel ki kellett hirdetni a településeken.²¹ Mivel azonban az elmaradások behajtása a perceptorátusnak igen nagy terhet jelentett, a 18. század közepétől mind a házi, mind a hadi pénztár²² executor commissariusokat, végrehajtó biztosokat (tehát külön bellicus commissariusokat is)²³ alkalmaztak, később pedig csak végrehajtókat, akik részletesen kifejtett instrukciók alapján végezték munkájukat.²⁴

Az 1771. február 26-án készült utasítás 12 pontban foglalja össze az executor commissariusok feladatait. A generalis perceptortól kapott részletes lajstrom és előzetes alispáni jóváhagyás után szálltak ki a biztosok 3-5 fő executor katonára, vagy megyei alkalmazott kíséretében. Szállást, ételt és napidíjat mindig a tartozást felhalmozók biztosítottak számukra.²⁵ Gördülékeny behajtás esetén az executorok más szomszédos településekre a biztos nélkül is átküldhetőek voltak „jó instructioval”. A behajtást addig kellett folytatni, amíg a tartozás nagyobb részét be nem gyűjtötték. A beszédést mindig

¹⁶ MNL HBML V. 667/a. 1. d. 1785/86.

¹⁷ MNL HBML V. 637/a. 14. k. 50.

¹⁸ A már említett – kellően részletes – sárándi nyilvántartásból pl. kiderül, hogy a településre az 1785/86. adóévben mért 626 Rhénes forint 26 krajcárból (ebből domesticális 125 Rft 20 kr.) csak 536 Rft 14 kr.-t (ebből domesticális 115 Rft 21 kr.) teljesítettek, ami a kasszába fizetett összeg (503 Rft 55 kr.) mellett tartalmazza az adószedő fizetését (6 Rft), útiköltséget, sőt még a pénz szállítására szolgáló zacskók árát (1 Rft 44 kr.) is. (MNL HBML V. 667/a. 1. d. 1785/86.)

¹⁹ MNL HBML IV. A. 1/a. 4. k. 13–14.

²⁰ MNL HBML IV. A. 1/a. 21. k. 15.

²¹ A források szerint az előzetes bejelentés nem valósult meg, hiszen így fordulhatott elő, hogy egy-egy települést akár évente nyolcszor is meglátogatott a commissarius. (Lásd lentebb Nyitrai László ügyét.)

²² A két pénztár szétválasztását a Magyar Kamara már 1731-ben elrendelte.

²³ A bellicus commissariusok a váradi katonai commendans felügyelete alatt álltak. Az 1759. évi instrukció szerint executor napra 8, a katonák napra 5 krajcár illetményt kaptak, a commendans részére helységenként 1 garast kellett adni. Itt is kikötötték, hogy a commissarius „napjában többet ne vegyen és ennek színe alatt valami kereskedést ne indítson...” (MNL HBML IV. A. 1/b. 18. Fasc. IV. 1759.)

²⁴ Módosított instrukciók: MNK HBML 1759: IV. A. 1/b. 18. Fasc. IV. 1759.; 1771: uo. S. Fasc. II. 1771.; 1780: uo. 561. Fasc. I. 1780.

²⁵ Az adós gazdák terheinek enyhítésére a commissarius szállását és ételét és napidíját 3-4, az executorokét 2-3 gazdától kell beszédni.

a legnagyobb tartozást felhalmozó gazdáknál kellett kezdeni, ahol legalább az – executio ideje alatt naponta szedendő – executionalis garas behajtását elvárták. Ezt a bírónak történő átadást követően az elmaradás lefaragására fordították. Tiltották a behajtás során a károkozást, a „verissel, káromlással” szitkozódást. A commissariusnak a begyűjtött adóval együtt hetente „kisdéd” cédulákra írt jelentést kellett tennie a perceptornak és az alispánnak, feltüntetve melyik nap, hol és milyen eredményt ért el az executio.

A biztosok számára a végrehajtás ideje alatt napi kétszeri két tál ételt és egy icce bort kellett biztosítani, valamint két garas napidíjat. A végrehajtást végző katonáknak az első héten kétszeri étel járt ital nélkül, a második héttől kezdve a hadi regulamentum szerint egy icce bor, vagy két icce ser, vagy ezek helyett egy garas járt. A megyei tisztviselők ellátása azonos módon történt, viszont a második héttől már nem kapták az egy garas napidíjat, mivel a megyétől egyébként is fizetést kaptak. Külön kiemeli az utasítás, hogy a végrehajtást végzők az ételek közt nem válogathatnak, hanem *amilyenel a tisztességes gazda ember szokott élni, megelégedjenek*.²⁶

A jelek szerint az utasításokat azonban nem tartották be. Úgy látszik, hogy a nagy összegek beszedésével megbízott végrehajtó biztosok – és az őket segítő katonák – becslésszerűsége a források tükrében erősen megkérdőjelezhető volt.

Érdemes áttekinteni egy ilyen korrupciós ügyet,²⁷ hogy lássuk, mi vezetett az executor commissarius tisztének megszüntetéséhez. Hosszasan vizsgálta a vármegye 1753-ban két biztos ügyét, akik hét faluban követtek el visszaéléseket. Különösen Nyitrai Lászlóra volt sok panasz, aki 1750 és 1753 között hat helyen okozott károkat, amiket röviden így foglalhatunk össze:

Gyapju faluban a biztos hetedmagával mulatott, majd a település 200 Ft tartozását behajtva távozott. Néhány hónap múlva másik commissarius érkezett, aki szintén követelte ugyanazt az összeget, amit a bíró félelmében újból kifizetett. Szentmiklóson 1750-ben hat alkalommal járt, ahol pénzt vett fel kölcsön – általában titokban, „discretioba” –, egy alkalommal pedig egymaga megivott 17 icce bort, amit végül a bíró fizetett ki a kocsmárosnak, sőt még egy 15 krajcár értékű keszkenőt is kapott. Madarason öt alkalommal 96 polturát és négy máriást vett fel, valamint a számlájára róttak hat icce bort is. Nyitrai commissarius Keresztszegen is *gyakran megh fordulván* egyszer egy icce vajat, másszor négy icce bort, egy másik esetben pedig 20 polturát kapott. Egyszer egy katonával jelent meg, s egy napra nyolc adag ételt kért, részben természetben, részben készpénzben. Itt annyi ajándékot kapott, hogy a helyiek már fel sem jegyezték részletesen. Ezzel szemben Rojton rendszeresen lejegyezték Nyitrai „igényeit”. 1750-ben egy köből búzát, egy bárányt és egy nyulat, valamint egy icce vajat kapott. Négy máriást is kért, amiből egyet később meg is adott. A fennmaradó összeget számon kérő bírót pedig megütötte. A következő évben két csirke, egy nyúl és egy bárány volt az „ajándék”, máskor, ha a bíró bárányt nem tudott venni, a commissarius megelégedett a jószág pénzbeli értékével is. 1752-ben szintén egy bárányt, egy köből kukoricát és nyolc icce bort kapott a helyiektől. Ugrára 1753 húsvétna előtt érkezett két kato-

²⁶ MNL HBML IV. A. 1/b. S. Fasc. II. 1771.

²⁷ MNL HBML IV. A. 1/b. B. Fasc. IV. 1753.

na kíséretében, de az *innepek*re Váradra bémenvén hat napig nem volt jelen, ám aapidíjat erre az időszakra is követelte, ráadásul készpénzben. A katonák is pénzben kérték a díjat, végezetül ebédre még egy „ruczát” is kívántak. Emellett szinte elenyészőnek tűnik Kolonics commissarius kihágása, aki Géres lakóitól távolléte idejére isapidíjat követelt.

A fentebbi eset fényében érthetőek Baranyi alispán 1773 februárjában kelt sorai (*szővegét lásd a 2. mellékletben!*),²⁸ amelyek rávilágítanak a visszaélések mértékére. El lehet képzelni mekkora károkat okozhatott, ha a végrehajtó biztosok szekérszámra hordatták haza a természetbeni ajándékokat – lábas jószágokat, lisztet, kását stb. –, s a meghatározottapidíjak többszörösét is felvették. Példájuk „ragados” volt, mert hasonló kisebb visszaéléseket követtek el a végrehajtást segítő katonák is, valamint a bellicus executorok is. Az ügygel a közgyűlés is foglalkozott: határozatban rögzítették a commissariusi hivatal megszüntetését, és rögzítették a végrehajtásban 1773-ban elrendelt változtatásokat.²⁹

Az 1773 nyarán kiadott alispáni körlevél szerint az adószedés feladata a bírák kötelessége, az executio megtörténteért is ők a felelősek: számukra a határozat kemény büntetést helyezett kilátásba a behajtás elodázására tett kísérletért. Az executor eszerint vagy reguláris katona, vagy – ennek hiányában – a vármegye megbízott tisztviselője, vagy bérelt katonája, aki a helyi bíróval, jegyzővel és esküdttel járja végig a restantiariusok házait. Az executio-t a helység kisbírója, vagy fegyveresei útján kell kihirdetni. A továbbra sem fizetőket kalodázással, láncra veréssel, éheztetéssel (!) kell teljesítésre kényszeríteni, legvégső esetben zálogolással lehet őket sújtani.³⁰

Azt, hogy a végrehajtás ennek hatására sem működött sokkal tökéletesebben, bizonyítja az executor katonának kiadott újabb utasítás 1780-ból, ami az új rendszer módosított feltételeit rögzíti. (*Lásd a 3. mellékletet!*)³¹ Eszerint a generalis perceptor osztja szét és irányítja a végrehajtókat³² a particularis perceptorokhoz, ahol az elmaradásokat tartalmazó lajstromokat megkapják. Az egyes településeken a – korábbiakhoz hasonlóan – az előjárókkal kell a házakat végigjárva beszédni az elmaradásokat, a lakosokat sürgetéssel, fenyegetéssel kell ösztönözni, indokolt esetben a helyszínen kalodába zárni és zálogot venni is van felhatalmazásuk. Amennyiben egy hét alatt nem fejeződik be az executio, jelenteni kell a perceptornak, hogy esetlegesen a bíró ösztönzése ügyében intézkedni tudjon, egyébként a kintlevőségek behajtásáig az executornak az adott településen kell maradni. Kifejezetten a bírók korrupciós kísérleteire utalnak azok a megjegyzések, amelyek a bírák „korhelyeskedéseinek”, ajándékkal történő megvesztegetési szándékának azonnali jelentését írják elő. Az elmaradások teljes beszedéséig tilos a végrehajtást végző személy számára „korcsmákon mulatni”, ajándékot elfogadni, sőt, a nem együttműködő, vagy korrupcióra buzdító bírák viselkedését a particularis perceptornak jelenteni kell. Az executorok érkezését és távozását a helyi

²⁸ MNL HBML V. 637/a. 14. k. 15–16.

²⁹ Uo.

³⁰ MNL HBML V. 637/a. 14. k. 27–28.

³¹ MNL HBML IV. A. 1/b. 561. Fasc. I. 1780.

³² A korábbihoz hasonlóan amennyiben reguláris katona nem áll rendelkezésre, a végrehajtást a vármegye szolgálatában álló személy is végezheti.

nótáriusnak kellett nyilvántartani és a particularis perceptornak megküldeni. A reguláris katonák napi fejadagja a hatályos katonai regulamentum szerint történt, a vármegyei alkalmazottak – a korábbiaknak megfelelően – kevesebb ellátásban részesültek.

Az elmaradt adó behajtásának módjára célzó – lentebb teljes szövegükkel közölt³³ – utasítások Bihar vármegye 18. századi történetének olyan, olykor korrupcióval is át-színezett mozzanatait villantják fel, amelyek későbbi, alaposabb hivaltörténeti kutatások során is jól használhatóak lesznek.

Mellékletek

1.

A végrehajtást végző biztosok utasítása³⁴

1771. február 26.

Executor commissariusok instructioja

- 1mo. Az restantiának specificatioját a generalis contributonalis perceptortul kezihez vivén, magát a viceispánnak minekelőtte executiora kimenne, bémentse és az executor onnan kiadandó invariatio szerént kezgye, s continuálly.
- 2do. Nagyobb helységekben, ahol notabilis restantiák lésznek, harmad-, negyed-, és respective ötödmagával is valamely ideig lehet, amég tudniillik a bírának és contribuens lakosoknak a restantiák complánatiójában effectussal való igyekezetit nem tapasztallya, ellenben midőn az olyan igyekezetet valósággal látná, usque effectivam complánationem, másod-, vagy respective harmadmagával ott maradván, a több vele lévő executorokat más szomszéd restáns helyre külgye, jó instructioval.
- 3tio. Minek előtte a restantiát, ha nem egészen is, legalább nagyobb résziben valamely communitás nem complánálly, addig a helységből semmi szín alatt az executiot el ne vigye, hanem, ha a bírának helyes okokból való repraesentatiojokra az executionak interimális suspensioja iránt commissiót venne, mely commissiót maga legitimátiojára megtartani szükséges.
- 4to. Minden helységben ahová executiora bémegyen, ezt a rendes módon tarcsa és directioja alatt lévő executorokkal okvetetlen megtartassa, mihelyt az helységben bérkezék, a bírónál bemenetelét megjelentvén, magának és vele lévőeknek a restantiárius gazdáknak szállást rendeltessen és semmikkippen a közönséges falu házához, vagy a bíróhoz ne szállyon, hacsak későn estve nem esik az helységbe való érkezése, még aznap, azonnal reális executiohoz fogjon a főbíróval, notáriussal – ahol vagyon – és egy-két esküdt emberrel azon restantiáriusok házához mennyen, akik legtöbbel tartoznak és restálnak és mindaddig onnat ne távozzék,

³³ A szövegeket betűhű formában közlöm.

³⁴ MNL HBML IV. A. 1/b. S. Fasc. II. 1771.

még legalább akkor nap az executionális egy garast a restáló le nem teszi, mely executionális garasnak nevezetik ugyan, de nem az executoroké, hanem a contributionális fejiben a bíró kezében adattatik, melyet a bíró az portio lajstromában azonnal feljegyeztetni tartozik. Ezt pedig az executionak elkezdett első hetiben, de

- 5to. Ha történék az executionak második hétre kelve is ugyanazon helységben megmaradni, akkor naponként az executionak tartása alatt mindvégig két hét executionális garasok fizetésire kell a restantiarius gazdákat rá venni és azt mind a kettőt in defalcationem restantiae a fellyebb megírt mód szerint a bíró kezében adni.
- 6to. Amidőn reguláris militiából lesznek az executor katonák, azoknak akomodációjuk legyen in conformitate belli regulamenti militaris, úgymint az executionak első hetiben mindennap kétszeri jóllakásra való elegendő főtt ítel, kenyírral edgyütt, ital nélkül, második hetiben pedig és azután az executionak végéig a regulamentalis tartás mellett, naponkint minden személyre fog adattatni a közlegénynek egy icze bor, vagy két icze sere, amelyet tudniillik a lakos embernek könnyebb megszerezni, amint is a választás nem az executor katonán, hanem az executiot szenvedő contribuensek minden icze bor, vagy minden két icze ser helyett regulamentaliter in natura ad restrictum pedem compelláló orális portziókhöz képest, úgy az közkatonáknak is egy-egy garast naponként a restantiarius contribuensek tartoznak fizetni, akármeddig is tartsék az executio, a fellyebb megjegyzett punctumnál többet az executorok nem vehetnek fel.
- 7mo. Minthogy némelykor in defectu regulatae militiae domesticus executorokat kelleik felvenni, azok iránt ilyen rendelése vagyon a tekintetes nemes vármegyének, tudniillik ezeknek is, az executionak első hetiben adattassék kétszer jóllakásra való főtt ítel kenyírral edgyütt, ital nélkül, emellett pedig egy garas, ha történik ugyanazon helységben második hétre kelve is a restantiák miatt is megmaradni, tehát azon második hétben és annak utána valamég az executio ottan tartand, minden személyre tartoznak a restantiariusok az étel és kenyér mellett, egy-egy icze bort is adni, minden készpénz, diurnum nélkül, minthogy az ilyen domestica executiora a tekintetes nemes vármegye fizetett szolgálai szoktak fordíttatni, kiknek esztendősi fizetések az executio idején, úgy mint más szolgálat idejének alkalmatosságával.
- 8vo. Magának az commissariusnak az executionak kezdetitől fogva mindvégig egyaránt tartoznak a restantiariusok naponkint ebídyére elégséges és alkalmatos két tál ételt és egy icze bort, vocsorára is hasonlóképpen két tál ítel és egy icze bort, titulo diurni pedig két garast, ezen maga diurnumát, úgy az domesticusok executorok minden napi garasát naponként megvégye, értvén azon az executionális garason kívül, melyet a regulamentum szerint minden executio alá vett gazdával, az helység bírāja kezében kell, in defalcationem contributionalis fizetni.
- 9no. Valamit maga az commissarius az ítelben (avagy, ha maga akar főzni) az ítelben való requisitumokban felettébb nem válogathat és magát különösen valamely

kölcsiges eledelnek nevére nem kérheti, úgy az executoroknak olyan válogatást, akár reguláris militiából valók, akár pedig domesticusok, meg ne engedje, hanem a faluban található – testnek táplálására alkalmas és tisztességes – étellel, amilyen a tisztességes gazda ember szokott élni, megelégedjenek, az ítélt sem edgyiknek, sem másiknak, valamint magának is commissáriusnak pénzül felváltani semmi szín alatt nem szabad, hanem azt in natura kelletik okvetetlen kivenni. Hasonlóképpen nem leszen bort is pénzül felvenni másutt, hanem ahol sem bor, sem ser nem lévén, regulamentum szerint egy garasával compenzálják a contribuensek, úgy, hogy ha szintén három polturán, vagy nígyen kelne is a korcsmákon a bornak iczéje, annak megváltása fellyebb, mindazáltal a contribuens egy garasnál többet fizetni nem tartozik, ha in natura praestálja.

10mo. Mivel magát a commissariust egy gazdának, főként a szegények közül tartani igen terhes volna, sőt némelynek csak executor katonának tartása is nagy romlására esnek, azért rendeltessen magának proportionále három, négy és több gazdát, úgy az executoroknak is kettőt és respective hármat, kik a bíró rendelése szerint magát a commissariust és az executorokat naponként kielégítsék: egyik ételét, másik italát, harmadik pénzt adván, amit az ilyen competentiát napról-napra accumulálni és főként a diurnumát a contribuenseknél pretentióban elhadni tellyességgel meg nem engedtetik, hanem azt naponként kell exigálni, amellet valahány gazdánál lesznek elrendelve, mindazoktól a contributióban adandó garast, második hétre pedig a két garast valami úton-módon csak megvegyék és a bíró kezében adassék, szorgalmaztatván őket untalan a bírókkal edgyütt a fizetésre, amint is akár alkalmas, akár alkalmatlan idő legyen, az házban, vagy a korcsmán ne üllyenek, hanem a contribuenseket szüntelen és in portione a fizetésre ösztönözzék, kárt mindazonáltal sehol ne tegyenek és verissel, káromlással és mocskos szidalmazással ne illessék, ha történnék a commissárius egy nap két vagy több helyeken is megfordulni, maga diurnumát mindazáltal csak egy helyen vegye fel arra a napra, ott tudniillik, ahol azon napnak nagyobb részét az executorokkal edgyütt eltölti, kiknek hasonlóképpen két, vagy három, vagy több diurnumot ételben, italban, vagy ennek váltságában egy nap, valami szín alatt felvenni, semmi szín alatt ne engedje.

11mo. Ha úgy tetszik nékik a helységben való bémenetelkor egy-két lövés által érkezéseket a falu végén sürgettethetik, de a lövésírt semmit ne vegyenek, sub poena refusionis dupplii az emberek között mindazáltal, az uczákon annyival inkább az házakban tellyességgel ne lövöldözenek. Minden héten a viceispánt és a perceptort az exigált contributionról és hollételekről tudósítsák, specificce feljegyezvén, mely nap micsoda helyben hányadmagával mentek és ott meddig voltak. S azáltal a contributionális pénzül mennyit exigáltak, mely relatiokat kised czédulában a contributiokkal bėjövéktől okvetetlen elkülgék, minthogy pedig a commissáriusnak diurnuma nem sok, s abból a papírosra, spanyolviaszra kölcséget tenni terhére volna, a relatiohoz megkívántató papíros perceptor uramtul fog kiadattatni, mely relatiokkal a maga diurnualis lajstroma is megegyezék, csak az reábízottakban hűségesen járjon el. Assecurátus legyen abban,

hogy a tekintetes nemes vármegye fáradságát fogja remunerálni diurnumán kívül, melyből a papírosra való költség bővön kitellyék. Ellenben

12mo. Ha az megjedzett punctumok ellen járván, a tekintetes nemes vármegye által rendeltetett competentíáján kívül húz-von, vagy a húzásban-vonásban az executoroknak coniveál praeter restitutionem duppli a szolgálattól való a motioja eránt, magát bizonyossá teheti, valamint ellenben functiojának hűséggel, serénységgel és jó renddel való véghezvitele által, további accomodációja és promotzioja felől magát assecuratusnak tarthattya.

Modificatum sub generali congregatione, 26a Februarij, 1771. celebrata

2.

Baranyi Gábor alispán körlevelének részlete a biztosok visszaéléseiről és hivataluk megszüntetéséről³⁵

1773. február 24.

Ámbár abban kétségem nincsen, hogy szolgabírák uraimék a tekintetes nemes vármegyének az executor commissariusokat illető minapi végezését annak rendi szerint currentálták, miáltal az adófizető nép több-több kárának és hitetlenséggel való húzzattatásának-vonattatásának további eltávoztatására nézve kéntelenítettem hivatalbéli kötelességből ez írásom által ex superabundanti a tekintetes nemes vármegye azon rendelkezését publicálni, hogy tudniillik, az executor commissariusok szolgálattya mostantól fogva eltöröltetett azon okbul, hogy ők a nékiek rendeltetett mindennapi két étellel, ahhoz megkívántató olyan kenyérrel, amilyennel az adófizető gazdák élni szoktak és két icze borral s két garassal meg nem elégedvén az egész vármegyében mindenütt magoknak napjába nyolcz-nyolcz gazdákat rendeltettek és többnyire mindeniktől, az étel, ital helyett készpénzt vettek, hasonló excessusra tanítván az hadi executorokat is, amellet az helységek bírásaival ettek, s bőven ittak, sőt, sertéshússal, szalonnával, aprómarhával, lisztel, vajjal, tojással lencsével, borsóval, s kásával, s több effélékkel rakott szekereket házaikhoz cselédjek élelmére gyakran hazaküldöttek, az adófizető szegény népnek nagy kárával. De azonkívül a nékiek kiadott és az helységeknek currens által egynehányszor publicaltatott instructiot más részben is tellyességgel meg nem tartották, hanem aki garas helyett napjában tízenkettőt s többet is felszedvén, nem hogy a restantariusok házait a bíróval és notariussal sorba járták és az őfelsége adójának kifizetését hites kötelességek szerint szorgalmaztatták volna, hanem inkább a bírakkal s notariusokkal, vagy az helység közönséges házánál, vagy valamely különös háznál béulvén, ettek, hivalkodtak, s a falu közönséges rovására ittak, akár restantiárius, akár maga adóját annak előtte már beadó gazdákon, válogatás és igazság nélkül, valamint a házak sorjába feküdtek, a diurnumot ki egy, ki két garasával, ki hét krajczárjával szedték és ez szerint az őfelsége adójába mérhető pénz is sokszor a magok erszényekbe hasították, mellyel az adónak leszállítását hátráltatták inkább és akadályoztatták, mint-

³⁵ MNL HBML V. 637/a. 14. k. 13.

sem előmozdították volna. Ezen okokból tehát (amint fellyebb megjegyeztetett) ennek utána executor commissariusok nem lesznek, hanem amidőn a szükség úgy hozza, fegyverviselő executorok minden commissarius nélkül fognak kiküldettetni, kikkel együtt a bíró, nótárius és más portioszedő esküdt ember házanként járni, a restantiariusokat a fizetésre minden módon nógatni, sőt arestommal, kalodázással, zálogolásokkal (ha különben nem igyekeznének) kényszeríteni tartoznak és ha az adó annak idejébe a cassába bé nem vitettetik, a késedelmeskedő bírákat perceptor uraimék jelentésére processualis szolgabírák uraimék a vármegye tömlöczébe küldik, ahonnan ki nem bocsáttatnak, valameddig a restantia a cassába bé nem fizettetik.

Az executor katonának (amint már három ízben, 1758dik esztendőől fogvást publicáltatott) a restantiarius adófizető gazdák semmivel egyébbel nem tartoznak, hanem napiában elegendő kenyérrel, ebédre és vacsorára elegendő egy tál étellel, amilyennel a közember élni szokott, és egy icze borral, mely bor helyett (ha meg inni nem akarja) a katona egy garast vehet és semmiképpen nem többet, akárhogy folyjék a bornak iczéje a csapszéken. Étél s kenyér helyett ellenben egy pénzt sem szabad néki venni, mert anélkül nem élhet; azok pedig akik nem restantiariusok, csupán szállásadással se terhelhetnek.

3.

A végrehajtást végzők utasítása³⁶

1780. június 12.

Instructio executorum quanti contributionalis anno 1780. 12a Junij elaborata

- 1o. Minekutána a főtisztisgek által kirendeltetnek, szükséges magokat generalis perceptor uramnál jelenteni, aki particularis perceptor uraimékre őket el fogja osztani.
- 2o. Particularis perceptor uraimék kezekbe adják a restantiáknak lajstromát és eligazíttyák, kinek hol kellessék kezdeni az executiot.
- 3o. Béérkezvén egyenesen bíróhoz mennyen, a bíró pedig szállítsa olyan contribuenshez, aki legtöbbel adós, nem is lesz szabad olyanhoz szállítani, aki a maga portioját beadta.
- 4o. Azonnal a bírót és nótáriust, vagy ha nótárius a faluba nem volna, egyik esküdt embert magok mellé vévén, szüntelen a restánsokat házanként sürgessék, ösztönozzék, fenyegetssék, sőt, ha olyanok találatnának, akik a portiofizetést és az executor competentijának megadását ravaszsággal magokról el akarnák hárítani, azokat kalodába is tegyék, vagy legfellyebb két annyit érő zálogját elvegyék, de azt a helységből ki ne vigyék, hanem hadják a bíró kezébe és ha az adós 15 nap alatt ki nem váltaná, a helység bírása litatione mediante eladhassa. Annak az árából az obtingentiáját az olyan lakosnak kifizetvén, s a többit visszaadván.

³⁶ IV. A. 1/b. 561. Fasc. I. 1780.

- 5o. Hogyha pedig a bírák restelkednének, minden időhalasztás nélkül particularis perceptor uraimnak tudtára adják.
- 6o. Nem leszen szabad az executornak, valameddig a restantiákat bé nem szedi, korcsmákon mulatni, hanem a maga competentíáját hozattassa a szállásra, tudniillik a restáns contribuensek házokhoz, sőt, ha a bíráknak korhelykedését észreveszi, azonnal perceptor uramnak tudtára adni köteles.
- 7o. Mivel az executor a restánsok ösztönére küldetik, azért délig és délután sűrösse és a megfizetésre fellyebb írt mód szerint a restelkődeket zaklassa.
- 8o. Hogyha egy hétnél tovább kéntelenítettnek maradni, mindjárt perceptor uramnak tudtára adjá, hogy őkegyelme a bírák eránt más rendelést tehessen, valamint hogy,
- 9o. Valamely adományért, vagy kedvezésért nem leszen szabad a helységből mindaddig kimenni, valameddig az egész fundusban kitett restantiát bé nem szedi és szeme láttára perceptor uramnak bé nem viszik, ha pedig feles volna a restantia, amit egy hét alatt beszédett, aztat perceptor uramnak béküldje és onnan parancsolatot várjon, mindazonáltal az idő alatt se heverjen, hanem szüntelen szedettessen és incassáltasson.
- 10o. A regularis katonának és a nemes vármegye stipendiarius szolgálának midőn executióra küldetik, minden napra kétszeri jóllakásra való elegendő egyféle főtt étel 2 font kenyérrel együtt, ezen felyül az első hétben se bor, se készpénz neki nem competál, hanem a második és következő hetekben az említett ételen kívül lesz egy icze bora, vagy két icze sere, amelyet tudniillik a lakosnak könnyebb megszerzeni, amint is a választás nem az executor katonán, hanem a contribuensen áll. Ezen felyül, ha többet nem, minden nap egy garast a quantum defalcatiójában a lakoson megvegyen és azt a bíró kezébe adván, a palétába beleíratassa. Ahol pedig sem bor, sem ser nem volna, vagy pedig ha az executor italt nem kívánna, ott az egy icze bor, vagy két icze ser egy garassal felváltattassék. Az altisztnek is statusa szerint ettapalis competentíáját értvén.
- 11o. Hogyha pedig in defectu regulatae militiae aut stipendiariorum inclyti comitatus servitorum domesticus executorokat is kelletik felvenni. Az olyanoknak az egyféle főtt ételen és kenyéren felyül, mindjárt az első hétben, úgy a több következő hetekben is egy garas diurnuma és egy icze bora, vagy két icze sere, avagy ahelyett egy garas minden napra adattassék, úgy, hogy akár több gazdának imponáltatik az említett competentíának megadása, az egy garas diurnumnál, egy icze bornál, egy tál ételnél és kenyérnél fellyebb ne mennyen. Az ételt pedig pénzzel felváltani egyáltalában nem szabad, arra is kell vigyázni.
- 12o. Hogyha egy faluba a competentíát megveszi az executor és még aznap más faluba általmegy, már arra a napra a második faluba semmit se vehessen, következőképpen nem lesz szabad a lódingját egy faluba hagyni és magának a másikba menni, hogy mind a két faluba diurnumot vehessen.
- 13o. A regularis katonának és a nemes vármegye stipendiarius szolgálának forsponttal a helységek nem tartoznak, hanem az extraneus executoroknak a legközelebb való

faluba, nem pedig tovább, forspontot rendellyenek, az olyan helységek bírái, akik még a restantiát egészen nem depurálták. Akik pedig a restantiát megatták, forsponttal nem tartoznak.³⁷

- 14o. A bírák kötelességek lesz arra is szorgalmasan vigyázni, hogy az olyan emberek, akiknek kétkézi munkájoknál egyéb módjok nincsen a pénzszerzésben, dologra hajtassanak, úgy, hogy a bíró egynéhány olyan emberek mellé egy esküdtet rendellyen és szőlő, vagy más munkára béküldje. A pénzt pedig azon esküdt által a quantum defalcatiójára maga kezéhez adattassa, azt különösen kinek-kinek palétájára felíratván.
- 15o. Mikor az executor a helységből elmegy, a nótárius által különösen íratassa fel, mely nap érkezett oda és mely nap ment el és azon consignatiót az executor particularis perceptor uramnak okvetetlenül mennél előbb kezéhez adja.³⁸

³⁷ 1776: 13o Akár regularis katona, akár más executor maga alkalmatosságán indulyon meg, hanem a többi szanákra a helységek restáns faluról restáns falura forsponton vigyék.

³⁸ 1776: Minden héten tartozni fog az executor katona perceptor uramat tudósítani, micsoda progressust tett és tehet, melyik helységbe, hogy úgy tudhassa perceptor uram ki, és hol légyen, és szükséges-e azon helyre erősebb assistentia, nem pedig úgy mint eddig, hogy alig lehetett kitudni, merre járnak és mit művelnek.

MÉRLEG

BARACSKAI ANDRÁS–SOMOGYI
MÁTYÁS–VARGA ZSUZSANNA

A DERGHI ÉS KARCSAI SOMOGYI CSALÁD TÖRTÉNETE

UNIVERSITAS-GYŐR NONPROFIT KFT.
GYŐR, 2015.

A családtörténet mindig is egy kicsit mostohagyermeknek számított a történettudományon belül. A mellőzöttség okai természetesen sokrétűek lehetnek, így azok boncolgatásától is el kell tekintenünk ezúttal. Ellenben, ha nyitottak maradunk a családtörténet irányába, és figyelembe vesszük, hogy jól meghatározott célkitűzések mellett ebben a műfajban is születhetnek színvonalas munkák, akkor érdemes időnként kézbe vennünk az olyan köteteket is, mint amilyen a derghi és karcsai Somogyi család történetét bemutató monográfia.

A fentiek figyelembe vételével a kemény táblás, színvonalas kivitelezésű kötet egyben hiánypótlónak is nevezhető, mivel ezúttal egy egykor a középnemesi réteghez tartozó familiát vettek górcső alá a szerzők. Így a részben családtagok, részben pedig – *Baracscai András* levéltáros személyében – szakember által írt munka egy olyan társadalmi csoport belső viszonyaiba enged bepillantást, amelynek olykor felemelő, máskor tragikus vagy éppen idealizált világával még a családtörténeti szakirodalmon belül is csak kevés munka foglalkozik. Egy család századokon átívelő történetének megírása természetesen jóformán áthidalhatatlan nehézségek elé állítaná az erre vállalkozókat, így a szerzők ebben az esetben is próbálták lehatárolni az általuk vállalt feladatot: a monográfia elsősorban a família győri ágának történetére koncentrál, és az oldalágak történetéből csupán néhány fontosabb epizódot kíván felvillantani (7). Bár az Előszóban az alkotók jelzik, hogy a kötet a „*mikro történetírás stílusában*” is hozzá kívánnak járulni a múlt egy kis szeletének feltáráshoz (7.), érdemes azonban megjegyezni, hogy – mint manapság már a legtöbb történetírói műfaj – a mikrotörténelem művelői sem pusztán egy eseménysor, jelen esetben a családi história kiemelt részeinek pusztá rekonstrukciójára vállalkoznak, hanem a probléma-centrikus megközelítés jegyében próbálják bemutatni kutatásuk tárgyát. Jelen esetben azonban, a más tekintetben elmélyült kutatásokra épülő munka elsősorban a család történetének kronologikus – és nem egy

központi problémakör köré csoportosítható – feldolgozását részesíti előnyben, amelyek keretein belül így is kiváló monográfia került ki a szerzők kezei közül.

A kötetet kézbe véve, már az első átlapozás után feltűnik a közölt oklevél- és iratmásolatok nagy száma (28 db), és a közelebbi szemügyre vételnél szintén kiderül, hogy a fényképen közölt dokumentumok mellett számos, a családdal kapcsolatos irat átírt változata is megtalálható a monográfiában. A közzétett, nagy mennyiségű forrás ugyanakkor nem teszi pusztán csak ezek rendszertelen gyűjteményévé a kötetet, hiszen a szerzők, a dokumentumokat minden esetben körültekintően elemezve próbálták rekonstruálni a család történetét, miközben a vitatott kérdéseknél nem maradt el a fellelhető szakirodalmi álláspontok ismertetése és az önálló állásfoglalás sem. Ebből is következik, hogy a fontosabb forrásokat, például az egykori, családi birtokállományhoz tartozó Egyházkarcsa plébániájának, 1781-es vizitációs jegyzőkönyvét a szerzők több oldalon keresztül elemzik. (18–25.) Az információk sokrétű felhasználására szintén jó példa még annak a 18–19. századi, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött peranyagnak az alapos feltárása, amelyben az összes addigi, családra vonatkozó dokumentum hiteles másolata is megtalálható.

Az első ismert családtagot, a 16. században élt Somogyi Györgyöt, leszármazottait, illetve a família csallóközi ágát bemutató fejezetek mellett szintén helyet kapnak a kötetben az egykori őst ábrázoló domborműről szóló művészettörténeti- (34–41.) és a család címerét bemutató heraldikai (41–49.) részek. Az előbbiekkal ugyanakkor jól megfér még a birtokolt terület után a családi előnevet adó, csallóközi -karcsa utótagú települések történetének bemutatása, illetve az egyik birtokközpont, Siposkarcsa várkastélyát rekonstruáló leírás is. Mindenképpen a munka javára írandó, hogy a különféle tudományterületek eredményeit jól integrálták a szerzők a kötet szerkezeti felépítésébe. A családi birtokokra, a feltételezett ősökre, illetve az első ismert családtagra vonatkozó két fejezet után következő harmadik és negyedik adja a kötet központi részét, amelyekből egyrészt megismerhetjük a leszármazottakat egészen napjainkig, másrészt pedig a család jelentősebb személyiségeinek fontosabb életeseményeibe nyerhetünk bepillantást. Egyedül a monográfia ötödik fejezetén (Adalékok a Somogyi család történetéhez) érezhető, hogy a szerzők némileg gondban lehettek a végül ide kerülő részek elhelyezése kapcsán. Ebben az esetben, véleményünk szerint a családtagokról készült festmények történetét bemutató pár sor (91.), a Somogyi Antalról (92–94.), valamint Dolnay Bálintról (94–96.) szóló részek ugyanúgy kerülhetek volna a központi fejezetekbe, mint ahogy a nemességigazolásokról (97–103.) vagy a családi Ösztöndíj Alapítványról (103–117.) szóló oldalak is. Ezzel párhuzamosan, az ötödik fejezet második felében szereplő, a família 20. századi történetét felidéző interjú, illetve visszaemlékezések szintén helyet kaphattak volna a kötet végén lévő függelékben, amely egyébként is kizárólag források közlésére vállalkozik.

Egy kiemelkedő jelentőségű problémakörre koncentrálnó társadalomtörténeti munka esetében a központi kérdés felvetésének hiányára vonatkozó kritika akár hangsúlyos is lehetne, ebben az esetben azonban a szerzőknek eredetileg sem volt céljuk, hogy bármelyik történetírói nézőpont vagy vitatott kérdés mellett állást foglaljanak művükkel. Így leginkább azt nevezhetjük a munka legfőbb érdemének, hogy a mai családtagok kezdeményezésére és tollából egy olyan kötet született, amely a kutatási mód-

szertan és a hitelesség tekintetében is követendő példát nyújthat azok számára, akik – talán szintén a saját családtól nyert ösztönzésből merítve – színvonalas formában kívánják közzétenni a témában végzett kutatásaik eredményeit. Éppen ezért érdemes lenne akár továbbgondolni is a munkát, és – amennyiben a szerzők vagy a megkezdett utat folytatók tervezik – a következő lépésben a kutatási eredményeket szélesebb köz- és társadalomtörténeti kontextusba ágyazni. Más oldalról azonban a kötettel már enélkül sikerült bizonyítani, hogy akár egy-egy família történetének megírása mögött is állhat komoly és elmélyült kutatómunkával párosuló tudományos szintű igényesség.

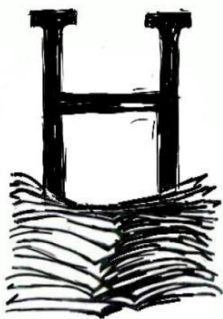
Csik Tamás

SZEMÉLYI VÁLTOZÁS A TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR ÉLÉN

Dr. Gyarmati György, aki 2003 óta töltötte be az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatói posztját, 2017. március 31-jei hatállyal nyugállományba vonult. Helyére *Dr. Kövér László*, az Országgyűlés elnöke, 2017. április 1-jével **Dr. Cseh Gergő Bendegúzt**, a Történeti Levéltár eddigi főosztályvezetőjét nevezte ki főigazgatónak.

Dr. Cseh Gergő Bendegúz

HÍREK

ÁTADTÁK AZ ÉV LEVÉLTÁRI KIADVÁNYA DÍJAKAT 2016

Idén ötödik alkalommal ítelték oda a Magyar Levéltárosok Egyesülete által alapított *Az Év Levéltári Kiadványa* díjat, amelynek ünnepélyes átadására 2017. február 28-án került sor Budapest Főváros Levéltárában. Az elmúlt évben kiírt pályázat elsődleges célja a levéltárak kultúra-megőrző és -teremtő szerepének, tudományos eredményeinek ismertetése és népszerűsítése volt a levéltári intézmények szellemi műhelyeiből kikerülő kiadványok középpontba állításával. A levéltárak évente több tucat kiadvánnyal gazdagítják a tudományos, ismeretterjesztő, forrásközlő és szakmai kiadványok sorát. Ez a bő termés méltó arra, hogy annak lejobbjai díjazásban részesüljenek.

Az eseményre a *Nyitott Levéltárak* programsorozat záró rendezvényeként került sor. A levéltár főigazgatója, egyben a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöke, *Kenyeres István* üdvözlő szavait követően *Fodor Pál*, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont igazgatója emelkedett szólásra. Köszöntőjében főként a levéltáraknak és a levéltárosoknak a kutató történészeket segítő munkáját, ennek jelentőségét hangsúlyozta. Utalt arra az újszerű felfogásra, amely a levéltári irategyütteseket, illetve az adott levéltári iratstruktúrát – mintegy zárójelbe téve a hagyományos proveniencia-elveket – egyfajta dekonstruáló megközelítés alapján kívánja újraértelmezni. Márpedig – érvelt az előadó – a hatalom logikájának az iratok révén való tükröződése éppenhogy a történész számára kínál használható fogódzót, igazodási lehetőséget a kutató számára. Fontos értelmezési támpont továbbá a források nyelve, eredeti fogalomkészlete, amelyet nem minden esetben értelmez megfelelően a korunk fogalmaival operáló kései interpretátor. Márpedig a történeti kontextust az egykorúak által keletkeztetett iratok tükrözik a legegységelműbben. Az előadó szerint az archívum, amely egyesek szerint „fogva tart” éppen ellenkezőleg: inspiráló módon vet fel addig nem is sejtett kérdéseket. Ennek folytán a levéltár nemhogy nem „zsarnok” – de éppen ellenkezőleg: „bőkezű adakozó”, amely nem gúzsba köt, hanem mozgásba hozza a fantáziát. Felidézte továbbá *Engel Pál* vélekedését, amely a levéltári anyagot használó, kutató történész, valamint a pusztán elméleti konstrukciókra hagyatkozó történészi szerep különbségére vonatkozott, az előbbinek tulajdonítva nagyobb jelentőséget.

Ezt követően *Szögi László*, a zsűri elnöke ismertette a művek értékelésének szempontjait, s osztotta meg gondolatait a résztvevőkkel. Szögi László is teljes mértékben egyet értve az előtte szólóval, a levéltáros forrásismeretének jelentőségét hangsúlyozta. Mint mondotta: a levéltárosok részéről hosszú évek óta rendszeresen megjelenő munkák is azt bizonyítják, hogy mindaz a történeti kutatások területén is jelentős hozzájá-

ulás. A bíráló bizottság – további tagjai: *Á. Varga László, Cseh-Gergő Bendegúz, Kollega-Tarsoly István és Szakály Sándor* – összesen tizenhét pályaművet tekintett át és bírált el. A beérkezett pályázatokat négy kategóriában értékelték, kategóriánként négy-hat kiadvány pályázott.

A *Forráskiadványok* kategóriájában az első díjat az „Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár által kiadott Erdélyi református zsinatok iratai (I–II.) 1591–1714, 1715–1770” című pályamű nyerte el. Tekintettel a vonatkozó történeti forrásanyag nagymértvű pusztulására, más levéltári őrzőhelyeken található források alapján összeállítani a zsinati testületi ülések iratait, – nem lebecsülendő teljesítmény. Egyrészt maga a forrásérték, másrészt a forrásgyűjtés speciális módja emelte ki a kiadványt a többiek köréből. *Sipos Gábor* a kötet bemutatása során is a sajátos „forrásrekonstrukció” jellegét, továbbá az intézménytörténet fontosságát hangsúlyozta. Hiszen a református zsinatok egyházi jogalkotó, egyben jogalkalmazó szerepet is betöltöttek, jelentőségük tehát számottevő. Ezen dokumentumok 1849-es pusztulása folytán a más forrásból való „pótlásra” nyílt csupán mód. Az eljárás előnyeként értékelhető, hogy az eredeti jegyzőkönyvekben rögzítetteknel viszont több adatot szerkeszthettek bele, számos, az eredeti forrásban található információ örökre elveszett.

E kategória második helyezését a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának „Forradalom! 24 megtalált történet” című kiadványa kapta. (Szerk. *Majtényi György–Mikó Zsuzsanna–Szabó Csaba*). Az összeállítás a forradalomról egyéni visszaemlékezések formájában szól, amely bizonyos értelemben már irodalom, egyszersmind az oral history egy leírt, rögzített változata.

Harmadik helyezésben az MNL Fejér Megyei Levéltára által kiadott *Bödő István–Czetx Balázs–Gulyás Anita–Kovács Attiláné: „Füstölgő romok közt» Fejér Megyei helyzetjelentések a második világháborút követően»* című kiadványa részesült, amely a háború által különösen súlyosan érintett területek helyzetét, a mindekre vonatkozó forrásokat mutatja be.

A *Monográfiák, tanulmánykötetek* díjazottjai körében az első helyezést a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára gondozásában kiadott mű, *Hegyi Ferencnek a „Szentől Tatáig. A piarista rend és a műszaki-gazdasági szakoktatás kezdetei Magyarországon»* című munkája kapta, amelyet *Koltai András* és *Szekér Barnabás* rendezett sajtó alá. A hazai kamerálisztikai képzés egyedülálló szenci Collegium Oeconomicumának történetét tárja elénk a kötet. A pályaművet bemutató *Ugrai János*, a Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetének főigazgatója utalt a kevesek által ismert szerző jelentőségére, akinek egyedüliek a szenci és a tatai oktatási intézmények történetére vonatkozó művei. Az előbbi intézmény a 18. század során alapított ismert, egyedi profilú szakoktatási létesítmények sorába illeszkedik. A két intézmény történetének együttes olvasása folytán egyfajta intézménytörténeti párhuzamos életrajz bontakozik ki az olvasó előtt. Az intézménytörténet ilyen módon való művelése pedig a további, posztmodern-irányú elemzések lehetséges ismeretbázisát képezi.

A második helyezést Budapest Főváros Levéltára által megjelentetett „Diescher József. Építészet és mesterség” című (szerk. *Hídvégi Violetta–Maróty Katalin*) tanulmánykötete kapta. A bírálós bizottság a mű megjelentetésének színvonala mellett az illusztrációk igényességét emelte ki. A harmadik helyezést a Győri Egyházmegyei Levéltár által kiadott „Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. év-

fordulójára” című munkája nyerte el (szerk. *Arató György–Nemes Gábor–Vajk Ádám*), amely a tanulmányok tematikájának sokrétősége folytán tarthat számot figyelemre.

A *Levéltári szakmai kiadványok* kategória díjazottjai körében *Géra Eleonóra Erzsébet* „Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708–1710” című kötete kapta az első helyezést – a forrásérték szempontjából aligha túlbecsülhető levéltári adatok közrebocsátása folytán. A Budapest Főváros Levéltára kiadásában napvilágot látott pályaművet bemutató *Fazekas István* (ELTE BTK Történeti Intézet) a korábbi évfolyamokról kiadott regesztakötetek esetében alkalmazott módszertan továbbvitelének helyes voltát említette. A kötetben forrásbázis sokrétű alkalmazását előmozdító tanulmányok, városi tisztviselők névsora, idegen szavak jegyzéke, valamint név-, hely- és tárgymutató is található. A szerzők az anyagfeldolgozás révén szerzett ismereteiket a közölt tanulmányokban is kamatoztathatták, szélesebb forrásbázisra támaszkodva, mint amit maga a regesztakötet kínál. A külön tanulmányban feldolgozott tárgyak (pestisjárvány, valamint a várparancsnok és a budai tanács vitája – *Géra Eleonóra*; városi országgyűlési követek 1708–1709. évi tevékenysége – *Nagy János*) a regesztákban sűrűn előforduló témák köréből merítettek. Külön kiemelte a kötet méltatója a létrehozott tárgymutató magas színvonalát, amely a források komoly mélységi ismeretéről tanúskodik. Utalt továbbá a városon belüli egykorú konfliktushelyzetekre, a vitákra, amelyek a tanácsülési bejegyzések révén részleteiben tanulmányozhatók. Külön bravúrként értékelhető, hogy a szerkesztőknek a német szöveg értelmezési nehézségein is sikerült úrrá lenniük. A kötet szervesen illeszkedik az 1980-as években útjára bocsátott vármegei közgyűlési jegyzőkönyvek kiadási programjához is. Öröndetes, hogy ez a kiadási törekvés a jelek szerint máig érvényben maradt.

A második helyezést az MNL Pest Megyei Levéltára által szerkesztett „Pest megye évszázadai – hivataltörténeti áttekintés” (főszerk. *Schramek László*) nyerte el, amely a megye teljeskörű és impozáns hivataltörténetének bemutatását teszi lehetővé.

Harmadik díjat pedig a *Szálkai Tamás* által szerkesztett „Címeres nemeslevelek Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában” című kiadvány kapta, amely főként gazdagon és színesen illusztrált volta folytán hívja fel magára figyelmünket.

Végezetül, a *Levéltári adatbázisok* kategóriában a *Szlovák Műszaki Múzeumban őrzött magyar vonatkozású tervek másolatainak gyűjteménye* (Budapest Főváros Levéltára) részesült elismerésben. A pályaművet bemutató *Rozsnyai József* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Művészettörténet Tanszék) a különféle forrásokból nyert töredékinformációk együttes értékelésének lehetőségét kiemelve az adatbázis kutatást megkönnyítő voltát hangsúlyozta. Impozáns építészeti illusztrációkat bemutatva érzékeltette a fennmaradt gyűjteményrészek forrásértékét. Az összeállítás nagy érdeme, hogy országos áttekintést nyújt az MNL tagintézményeiben őrzött különféle jellegű személyi iratok széleskörű felhasználásával.

Horváth J. András

A MAGYARORSZÁGI LEVÉLTÁRAK KIADVÁNYAINAK 2015. és 2016. ÉVI BIBLIOGRÁFIÁJA

2015. KÖNYVEK

1. *Az 1918–1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 11. Máramaros megye.* Összeáll. GUSETH, KLARA–BUCIUMAN, ANA-MARIA–VARGA ZSOLT. Magyar Nemzeti Levéltár–Archivde Nationale ale Romaniei, Budapest–Bucuresti, 2015. 489 p.
2. *Az Államvédelmi Osztály, 1946–1948.* Szerk. és a jegyzeteket írta KRAHULCSÁN ZSOLT, MÜLLER ROLF, a bevezetőt írta MÜLLER ROLF. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan, Budapest, 2015. 397 p. (Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2.)
3. *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 32., 1348.* Szerk. SEBŐK FERENC. Szegedi Középkorász Műhely, Budapest–Szeged, 2015. 629 p.
4. *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 33., 1349.* Szerk. SEBŐK FERENC. Szegedi Középkorász Műhely, Budapest–Szeged, 2015. 675 p.
5. APOR VILMOS: *Apor Vilmos gyulai beszédei.* Közread. LUKÁCSI ZOLTÁN. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2015. 429 p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 24.)
6. *Baja thj. város 1944–1949. évi története a polgármesteri jelentések tükrében. Forrásközlés. 1–2. köt.* Összeáll. jegyz. ellátta, a bev. tan. írta, a kötetet szerk. KEMÉNY JÁNOS. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2015. 767 p. (Forrásközlmények 13.)
7. BERNÁD RITA–BARABÁS KISANNA: *Plébániai levéltárak. 2. köt. A Marosvásárhelyi és a Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltárak repertórium.* Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség–ELTE Egyetemi Levéltár, Gyulafehérvár–Budapest, 2015. 335 p. (Erdélyi római katolikus levéltárak 5.)
8. *Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévei 1523–1526.* Feltárta NEMES GÁBOR. Gondolat–Győri Egyházmegyei Levéltár, Budapest–Győr–Róma, 2015. 246 p. (Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai 23.; Collectanea Vaticana Hungariae. Classis 1.)
9. *Előadások Vas megye történetéről 6.* Szerk. MAYER LÁSZLÓ, TILCSIK GYÖRGY. MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely, 2015. 493 p. (Archivum Comitatus Castriferrei. Előadások 7.)
10. EÖRSI LÁSZLÓ: *A pestérszébeti fegyveres ellenállás, 1956.* 1956-os Int. Alapítvány–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2015. 231 p.
11. FAZEKAS ISTVÁN: *A Hans-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai.* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2015. 605 p. (A Országos Levéltárának kiadványai. I., Levéltári leltárak 10.)

12. FELHÓSI NÓRA: *A Szent Anna Szeminárium iratai. Acta Seminarii Sanctae Annae, Rationes Seminarii Sanctae Annae*. RAJCSI PÁL kéziratot segédletének felhasználásával. Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprém, 2015. 163 p. (A Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár segédletei)
13. *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai*. Szt. Atanáz Görögkatolikus Hit tudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2015. 799 p. (Collectanea Athanasiana. II., Textus/Fontes 7.)
14. GECSÉNYI LAJOS: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái, 1676–1690*. 6. köt. MNL Győr-Sopron Megyei Levéltára Győri Levéltára, Győr, 2015. 305 p. 22.
15. GÉRA ELEONÓRA ERZSÉBET–OROSS ANDRÁS–SIMON KATALIN: *Buda város tanács ülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1699–1703*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2015. 483 p. (Budapest történetének forrásai 10.)
16. *Háborús békénapok hadszíntéren, hátszágban, 1939–1945*. Szerk. GYARMATI GYÖRGY, PIHURIK JUDIT. Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára–Kronosz, Budapest–Pécs 2015. 324 p.
17. HALMY KUND: *Beszéljenek az iratok. Betekintés az MSZMP tanácsadó testületeinek működésébe I. Szemelvények az MSZMP KB Kulturális és Művelődéspolitikai Munkaközösségének iratanyagából, 1976–1988*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015. 117 p. (NEB könyvtár)
18. HARMAT JÓZSEF: *Roma holokaust a Gräbler-tónál. A székesfehérvári és várpalotai cigányok tömeges kivégzése Várpalotán 1945-ben*. Várpalota Önkormányzata–MNL Veszprém Megyei Levéltára, Várpalota–Veszprém, 424 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványai 34.)
19. *Hat (bét) nemzedék, a Manno család története*. Szerk. F. TOMA KATALIN, HORVÁTH J. ANDRÁS, a bevezető tanulmányt írta BÁCSKAI VERA, görögre ford. THEODOROSZ SZKEVISZ. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2015. 197+218 p. (Budapest történetének forrásai 12.)
20. *Hátszágban. Kecskemét az I. világháború idején*. Szerk. GYENESEI JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2015. 550 p.
21. HERMANN ISTVÁN: *A Veszprémi Egyházmegye igazgatása a 18. században, 1700–1777*. MNL Veszprém Megyei Levéltára–Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2015. 355 p. (A Veszprémi egyházmegye múltjából 28.; Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37.)
22. HORVÁTH ISTVÁN: *Egri Főegyházmegyei Levéltár. Levéltárismerető*. Érseki Vagyongazdálkodó Központ, Eger, 2015. 48 p.
23. HORVÁTH LÁSZLÓ: *A modernitás szorításában. Ajka építéstörténete, 1940–1990*. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2015. 488 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 35.)
24. *Katolikusok Debrecenben 1715–2015*. Szerk. TAKÁCS JÓZSEF. Debrecen–Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár, Debrecen, 2015. 776 p. (Debrecen–Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár kiadványai)
25. KERESKÉNYI MIKLÓS: *A gabonafélék termelése és a kilenced szedése a gyulai uradalomban 1730–1737*. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2015. 144 p. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 12.)

26. *A kereszt erősíti a gyengét. Boldog Apor Vilmos tevékenysége az üldözöttek védelmében.* Közread. SOÓS VIKTOR ATTILA, szerk. CSILLAG DÓRA, NEMES GÁBOR. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2015. 234 p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 21.)
27. *Kiss Ernő I. világháborús visszaemlékezései.* Szerk. GOTTFRIED BARNA, HENZSEL ÁGOTA. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2015. 100 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai II., Közlemények 46.)
28. *Kor/társ panoráma. Tanulmányok a 70 éves Vonyó József tiszteletére.* Szerk. ERŐSS ZSOLT, GYARMATI GYÖRGY. Kronosz–Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Pécs–Budapest, 2015. 244 p.
29. KOSÁRY DOMOKOS–KULCSÁR KRISZTINA–SZAKÁLY ORSOLYA: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába.* 1/4/1–2. köt. Általános rész. Városi, mezővárosi és községi levéltárak és forrásjegyzékek. 3. Osiris–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2015. 1581 p.
30. *Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományos-vezető könyvtárigazgatója. Forráskiadvány a Magyar Agrártudományi Egyetemen, Kosáry Domokos alkalmazása alatt keletkezett, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban őrzött iratokból.* Szerk. KOÓS NÉ TÖRÖK ERZSÉBET, KISS NÉ BOGNÁR KRISZTINA. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2015. 247 p.
31. KÖBEL SZILVIA: *A politikai szabadságjogok korszakai Magyarországon 1945-től napjainkig.* Gondolat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest, 2015. 302 p.
32. LUKÁCS BENCE ÁKOS–SZABÓ PÉTER: *A somogi roszbadosztály a Don-kanyarban. Hadiokmányok, harctéri naplók, tábori levelezőlapok, visszaemlékezések és sajtóhíradások a Magyar Királyi 10. Honvéd Könnyű Hadosztály történetéhez, 1942–1943.* Zrínyi, Budapest, 2015. 550 p. + CD-ROM
33. *Magyarország Levéltárai 2014.* Szerk. HERMANN ISTVÁN. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 141.
34. *Márki Sándor naplói I. 1873–1892.* Szerk. és sajtó alá rend. ERDÉSZ ÁDÁM. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2015. 663 p.
35. *Második telekkönyv, 1554–1580.* Közread. és bev. DOMINKOVITS PÉTER, ford. DOMINKOVITS NÉ SZAKÁCS ANITA. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2015. Sopron, 177 p.
36. *Méltó módon kifejezésre juttatni. Katonai irattípusok az I. világháború időszakában.* Szerk. FARKAS GYÖNGYI, KISS GÁBOR, SZIJJ JOLÁN. Agroinform, Budapest, 2015. 180 p. (Hadtörténelmi levéltári kiadványok 62.)
37. MOLNÁR ANDRÁS–SZABÓ PÉTER: *Zalai honvédek Erdélyben. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár mozgósításáról és észak-erdélyi bevonulásáról, 1940.* Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2015. 192 p.
38. NAGY ISTVÁN: *A magyar kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mobács után, 1528–1686.* Szerk. KOVÁCS ZSUZSANNA. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2015. 168 p. (MNL Országos Levéltárának kiadványai III., Hatóság- és Hivaltörténet 11.)

39. *Narancsik Imre, a tudós lelkes, próféta és mártír.* FODOR GUSZTÁV, FODOR KRISZTINA, SZABADI ISTVÁN, SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY IBOLYA. Narancsik Imre Kutató Műhely–Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltár, Beregszász–Debrecen, 2015. 40 p.
40. „Nem szabad őket lenézni.” *A cigány népesség felmérései Szabolcs-Szatmár megyében az 1950-es években.* Vál. és a bevezetést írta NAGY PÁL, szerk. KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2015. 367 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai. II., Közlemények 45.)
41. *Nemzetiségi sorsok Köztes-Európában. A népiertás anatómiája a részországokban.* Szerk. BIERNACKI KAROL, ROTÁR KRISZTINA. Lengyel–Magyar Kulturális Egyesület, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2015. 272 p.
42. *A norwichi eretnekpercek, 1428–1431. A Westminsteri Érseki Levéltár (Westminster Archdiocesan Archives) AAW B.II/8 kézírata alapján).* Ford. és az előszót írta KARÁTH TAMÁS. Mondat, Vác, 2015. 196 p.
43. OLÁH-GÁL RÓBERT: *Források az erdélyi magyar matematikai élet 1785–1918 közötti történetéhez. A két Bolyai tanárai, kortársai, szellemi követői. Kézírtai és levéltári anyagok szűrgévi kiadvány.* Mai, Budapest, 2015. 196 p. (Magyar tudománytörténeti szemle könyvtára 108.)
44. PAKSY ZOLTÁN: *Politikai közelmek Zala megyében a két világháború között II. 1932–1945.* Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2015. 313 p. (Zalai gyűjtemény 78.)
45. *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században.* Szerk. KISS ANITA, összeáll. KISS ANITA, NAGY JÁNOS, KAPITÁNY ADRIENN. MNL Pest Megyei Levéltára, Budapest, 2015. 197 p. (Pest megyei levéltári füzetek 38.)
46. PIHURIK JUDIT: *Perben és haragban világháborús önmagunkkal. Tanulmányok.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2015. 252 p.
47. *Probászka-tanulmányok, 2012–2015.* Szerk. MÓZESSY GERGELY. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2015. 435 p.
48. *Ráckevei okmánytár. Oklevelek és iratok, 15–17. század.* Ford., jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta MISKEI ANTAL. Árpád Muzeális Gyűjtemény, Ráckeve, 2015. 160 p. (Ráckevei múzeumi füzetek 7.)
49. RAJCSI PÁL: *Az egyházmegye papságának személyi iratai, VÉL I.1.10, 1736–1837.* Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprém, 2015. 197 p. (A Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár segédletei 9.)
50. REISZ T. CSABA: *Róth Miksa címeres üvegablakai a Bécsi kapu téri levéltári palotában.* Magyar Levéltárosok Egyesülete–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. 80 p.
51. SÁRINGER JÁNOS: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1990. május–1990. december.* I. kötet. Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló, Budapest, 2015. 611 p. (Veritas könyvek 3.)
52. SEBŐK BALÁZS: *Szolnok megye szocialista iparosítása, 1950–1970.* Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2015. 306 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára közleményei 13.)

53. *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére.* Szerk. MAYER LÁSZLÓ, TILCSIK GYÖRGY. Magyar Levéltárosok Egyesülete–Megyei és Városi Levéltárak Vezetőinek Tanácsa, Budapest, 2015. 399 p. (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 14.)
54. SZÜTS ISTVÁN GERGELY: *Üzlet és diplomácia. A Gulden Gyula vezette Herendi Porcelánmanufaktúra.* Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt.–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2015. 175 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 36.)
55. *Tanulmányok Badacsonyból, III. A Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciája. Badacsonytomaj, 2013. július 10–12.* Szerk. KÁNTOR BALÁZS, MIHALIK BÉLA VILMOS, ZARNÓCZKI ÁRON. Fiatal Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 212 p. (A Fiatal Levéltárosok Egyesületének kiadványai 3.)
56. „Törvényes” megszállás. *Szonjett csapatok Magyarországon 1944–1947 között.* Szerk. és a bev. tanulmányt írta L. BALOGH BÉNI. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. 567 p.
57. *Választási küzdelmek a reformkori Zala megyében, 1834–1847. Válogatott dokumentumok.* Sajtó alá rendezte HERMANN RÓBERT, MOLNÁR ANDRÁS. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2015. 295 p. (Zalai gyűjtemény 79.)
58. VARGA JÓZSEF: *A győri tanítóképzés az első világháború árnyékában.* Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2015. 126 p. 40 t. (Győri tanulmányok füzetek, tudományos közlemények 2015/17.)
59. VÁZSONYI VILMOSNÉ: *Egyszer volt... Emlékirat 1947-ből.* Szerk., sajtó alá rend. és a magyarázó jegyzeteket írta SIPOS ANDRÁS, ZEKE GYULA. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2015. 238 p. (Budapest történetének forrásai 11.)
60. *Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban.* Szerk. DOMOKOS GYÖRGY, MÁTYUS NORBERT, ARMANDO NUZZO. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kara, Piliscsaba, 2015. 252 p.
61. *A vidéki Magyarország kisipara és kiskereskedelme az 1910-es években.* Szerk. SZÜTS ISTVÁN GERGELY. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2015. 127 [1] p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 38.)
62. VISKOLCZ NOÉMI: *Nádasdy Ferenc (1623–1671) nyomdái.* Argumentum, Budapest, 2015. 109 p. (A Magyar könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetek 7.)
63. *Zalaegerszegi végrendeletek, 1701–1826.* Sajtó alá rend., a bevezetőt és a jegyzeteket írta CSOMOR ERZSÉBET. 1–2. köt. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2015. 386+379 p. (Zalai gyűjtemény 77.)
64. *Zsigmond, I. Mátyás, II. Ulászló, II. Ferdinánd, III. Ferdinánd, I. Lipót magyar királyok kiváltáslevelei a jászok és a kunok részére. XV–XVII. század.* A tanulm. szerzője CSÁKY IMRE. Start Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2015. 55 p.

MAGYARORSZÁG LEVÉLTÁRAI

A MAGYAR LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK LEVÉLTÁRISMERTETŐ KIADVÁNYAI

A Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményei:

1. *A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára.* KULT LÁSZLÓ–ÓDOR IMRE. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
2. *A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára.* GYENESEI JÓZSEF. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
3. *A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.* ERDÉSZ ÁDÁM. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
4. *A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára.* JAKÓ MARIANN–G. KAPUSIKRISZTIÁN–OLÁH TAMÁS. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
5. *A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára.* BIERNACKI KAROL–VARSÁNYI ATTILA–ROTÁR KRISZTINA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
6. *A Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára.* CZETZ BALÁZS–GULYÁS ANITA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 13 p.
7. *A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára.* ÁLDOZÓ ISTVÁN–DANCSE CZ MÓNKA–LENGYEL ALFRÉD–NÉMA SÁNDOR. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
8. *A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára.* NÉMETH ILDIKÓ. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
9. *A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.* SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET–KOVÁCS ILONA–SZIKLA GERGŐ. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015.
10. *A Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára.* KOVÁCS MELINDA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 14 p.
11. *A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltára.* CZÉGÉNY ISTVÁNNÉ–CSEH GÉZA–CSÖNGE ATTILA–MÁKOS JUDIT–SZABÓNÉ MASLOWSKI MADLEN–SZIKSZAI MIHÁLY. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
12. *A Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára.* CSOMBOR ERZSÉBET–WENCZ BALÁZS–HORVÁTH ATTILA–ERDÉLYI SZABOLCS. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
13. *A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára.* TYEKVICSKA ÁRPÁD. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.
14. *A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.* ÓLMOSI ZOLTÁN. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.
15. *A Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára.* FODOR DOROTTYA–KISS ANITA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
16. *A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára.* BALOGH ESZTER. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p. (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai. Magyarország levéltárai)
17. *A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára.* KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.

18. *A Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára.* CSERNA ANNA–DOBOS GYULA–VÁRADY ZOLTÁN. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
19. *A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára.* BENCZIK GYULA–FEISZT GYÖRGY–MAYER LÁSZLÓ–MELEGA MIKLÓS–PUP CSILLA–SÖPTEI IMRE–TILCSIK GYÖRGY. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
20. *A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára.* JAKAB RÉKA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 14 p.
21. *A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára.* KÁLI CSABA. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
22. *Magyar Nemzeti Levéltár.* Sz. n. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.

Az MLE levéltárismertető sorozatának további kiadványai:

23. *Budapest Főváros Levéltára.* TOMA KATALIN. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 19 p.
24. *Győri Egyházmegyei Levéltár.* NEMES GÁBOR. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 14 p.
25. *Győr Megyei Jogú Város Levéltára.* LENGYEL ESZTER. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
26. *Hadtörténelmi Levéltár.* FARKAS GYÖNGYI. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
27. *Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.* GERECS KATALIN–KISS JÓZSEF MIHÁLY–KÖRÖSMEZEI ANDRÁS. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
28. *Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség.* VARGA TAMÁS. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.
29. *Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára.* Sz. n. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
30. *Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár.* SZABADI ISTVÁN. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 16 p.
31. *Vác Város Levéltára.* HORVÁTH M. FERENC. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.
32. *Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár.* KARLINSZKY BALÁZS. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2015. 15 p.

FOLYÓIRATOK, PERIODIKÁK

- *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve.* 34. Sorozatszerk. SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen, 2015. 354 p.
- *Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata.* Főszerk. HAUSER GÁBOR, szerk. SCHUBERT KATALIN. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 128. évf. 2015. 1282 p.

- *Levéltári Közlemények. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára közleményei.* Főszerk. MIKÓ ZSUZSANNA, fel. szerk. L. BALOGH BÉNI. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 86. évf. 2015. 392 p.
- *Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltársok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata.* Főszerk. HORVÁTH J. ANDRÁS, fel. szerk. BANA JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa, Budapest, 65. évf. 2015. 1–4. sz. 392 p.
- *Orvostörténeti Közlemények.* Főszerk. KAPRONCZAY Károly. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár–Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 61. évf. 2015. 211 p.
- *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv.* Szerk. RÉCSEI BALÁZS. 43–44. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2015. 345 p.
- *Turul. A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye.* 88. köt. Főszerk. RÁCZ GYÖRGY, fel. szerk. KOVÁCS ELEONÓRA. Magyar Történelmi Társulat–Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest, 2015. 160 p.
- *Zounuk. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára évkönyve 29.* Szerk. CSÖNGE ATTILA, CZÉGÉNY ISTVÁNNÉ, POZSGAI ERIKA. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2015. 439 p.

ELEKTRONIKUS KIADVÁNYOK

- *ArchívNet. XX. századi történeti források.* Főszerk. ÓLMOSI ZOLTÁN, szerk. FARKAS ANDREA, DÉKÁNY SZILVESZTER – Online. – 15. évf. 1–6. sz. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015.
<http://www.archivnet.hu>
- *Betekintő.* Főszerk. KRAHULCSÁN ZSOLT. 9. évf. 1–4. sz. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2015.
<http://www.betekinto.hu>
- *Budapesti bétköznapiak 1914. A nagy háború háttérjének életképei.* Multimédia. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2015. 1 DVD
- *Közös múltunk, közös jövőnk. Bemutatkozik a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.* Szerk. SZIKLA GERGŐ. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen, 2015. 1 DVD-ROM. (Régió kutatás 6.)
- *Magyar Levéltári Portál. Az online folyóirat.* Felelős főszerk. FAZEKASNÉ DR. TOMA KATALIN. Budapest Főváros Levéltára)
<http://archivportal.hu/hu/>

2016.

KÖNYVEK

1. VI. (III.) Károly német–római császár, magyar és cseh király adománylevele a szentgotthárdi ciszterci apátság visszaállításáról és a heiligenkreuzi ciszterci apátsággal történő egyesítéséről, 1734. Faksimile kiad. Önkormányzat, Szentgotthárd, 2016. 64 p. (A magyar királyság egyházi oklevelei a XVIII–XIX. században)
2. 60 éve őrzött forradalmi emlékek a Miskolci Egyetemen. Visszaemlékezések az 1956-os forradalomra és következményeire. Szerk. KÓMÍVES TIBOR. Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum, Miskolc, 2016. 127 p.
3. Az 1931. és 1942. évi egyházmegyei zsinatok. Összeáll., a bev. tanulmányt írta, és a forrásokat jegyzetelte TENGELY ADRIENN. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest, 2016. 525 p. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti források 3.)
4. Az 1949-es izraeli–transzjordániai fegyverszüneti tárgyalások dokumentumai. Ford. és sajtó alá rend. KÁDÁR JÓZSEF. JATEPress, Szeged, 2016. 101 p. (Documenta historica 97.)
5. Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása, 1753–1757. Bev. tanulmányt írta és a forrásokat közread. GÓZSY ZOLTÁN. Pécsi Püspöki Hittud. Főisk. Pécsi Egyháztört. Int., Pécs, 2016. 409 p. (Seria historiae dioecesis Quinqueecclesiensis 14.)
6. BALÁZS PÉTER: Egészségügyi szabályozás a XVIII. század végén, Magyar Királyság és Erdély. Rendeletek és tervezetek, 1770–1793. Mati, Budapest 2016. 539 p. (Magyar tudománytörténeti szemle könyvtára 112.)
7. BENKŐ LAJOS: Veszprémtől Pockingig. Napló, 1945. március 2. – október 2. Szerk. NAGY BALÁZS VINCE. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2016. - 208 p. (Veszprémből Veszprémbe 2.)
8. CSATÁRY GYÖRGY: Magyar katonai- és kémelhárítási iratok a Kárpátaljai Állami Levéltárban, 1938–1944. „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2016. 233 p.
9. CSEPELY-KNORR LUCA: Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig. Szerk., képanyag összeáll. közrem. CSÁKI TAMÁS. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 160 p.
10. A debreceni katolikus újjászületés emlékkönyve. Szerk. KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA, TAKÁCS JÓZSEF. Debrecen-Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye Levéltár és Könyvtár, Debrecen, 2016. 175 p.
11. DOROMBY JÓZSEF: A volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve. Zrínyi, Budapest, 2016. 400 p.
12. Diescher József. Építészet és mesterség. Szerk. HÍDVÉGI VIOLETTA, MARÓTZY KATALIN. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 200 p.
13. FANCSIK JÁNOS: Rokkantteleptől a Vásártérig. Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján, 2016. 342 p.
14. Forradalom! 24 megalált történet. Szerk., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta MAJTÉNYI GYÖRGY, MIKÓ ZSUZSANNA, SZABÓ CSABA. Magyar Nemzeti Levéltár–Libri, Budapest, 2016. 355 p.

15. *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegye parókiák összeírása 1774–1782 között 1. Szabolcs, Bereg, Szatmár és Ugocsa vármegyék és bajdúvárosok.* Közread. VÉGHSEŐ TAMÁS, TERDIK SZILVESZTER, MAJCHRICS TIBORNÉ, FÖLDVÁRI KATALIN, VARGA ANETT, LÁGLER ÉVA. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016. 583 p. (Collectanea Athanasiana. II., Textus/Fontes 8/1)
16. *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegye parókiák összeírása 1774–1782 között 2. Szepes, Abaúj, Zemplén és Máramaros vármegyék.* Közread. VÉGHSEŐ TAMÁS, TERDIK SZILVESZTER, MAJCHRICS TIBORNÉ, FÖLDVÁRI KATALIN, LÁGLER ÉVA. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016. 671 p. (Collectanea Athanasiana. II., Textus/Fontes 8/2)
17. *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegye parókiák összeírása 1774–1782 között 3. Nagyváradai Egyházmegye.* Közread. VÉGHSEŐ TAMÁS, TERDIK SZILVESZTER, MAJCHRICS TIBORNÉ, FÖLDVÁRI KATALIN, LÁGLER ÉVA. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016. 480 p. (Collectanea Athanasiana. II., Textus/Fontes 8/3)
18. „Füstölgő romok közt”. *Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően.* Bev. tanulm., összeáll. BÓDÓ ISTVÁN, CZETZ BALÁZS, GULYÁS ANITA, KOVÁCS ATTILÁNÉ. Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár, 2016. 407 p. (Fejér megyei történeti évkönyv 31.)
19. GÉRA ELEONÓRA ERZSÉBET: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1708–1710.* Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 336 p. (Budapest történetének forrásai 13.)
20. *Gutenberg és hivatásos firkészei digitalizálva. Beszámoló az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2015. évi működéséről.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest 2016. 43 p.
21. GYEKICZKY TAMÁS: *Befordítva. Levéltári iratok a jogpolitikáról, a bíróságokról és a bíráskodás lehetőségeiről a „Kádár” korszakban, 1958–1990.* Patrocinium, Budapest, 2016. 225 p. (Polgári eljárásjog 2.)
22. HANKISS ÁGNES: „Hazájának, Nemzetének bű fiaként”. *Mentesítési kérelmek 1944-ből.* Hamvas Béla Kultúrákutató Intézet, Budapest, 2016. 278 p. (Munkafüzetek / Hamvas Intézet)
23. „...házzam imádság házzának hivatik minden népek számára!” *A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében, 1837–1950.* Vál., szerk. és a bev. tanulmányt írta VÖRÖS ISTVÁN KÁROLY. Kronosz–Pécsi Zsidó Hitközség–Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2016. 463 p. (Pécsi mozaik 6.)
24. HEGEDÜS ZOLTÁN–SZABÓ ZOLTÁN: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. 7., 1691–1699.* Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron Megyei Levéltára Győri levéltár, Győr, 2016. 208 p.
25. HÉJJA JULIANNA ERIKA: *Szabó Ferenc írásainak bibliográfiája 1955-től 2014-ig.* Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára–Munkácsy Mihály Múzeum–Békés Megyei Könyvtár, Gyula–Békéscsaba, 2016. 122 p. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 13.) (Munkácsy Mihály Múzeum Közleményei 7.)

26. HÍDVÉGI VIOLETTA–SEBESTYÉN LÁSZLÓ: *Átballások. Ybl a Palotanegyedben. – Resonanz. Ybl im Palastviertel. – Allusions. Ybl in the Palace Quarter.* Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 336 p
27. *A Horthy-korszak Magyarországára jugoszláv szemmel. Délszláv levéltári források Magyarországról, 1919–1941.* Vál., ford., szerk. és a bev. tanulmányt írta HORNYÁK ÁRPÁD. Kronosz – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Pécs–Budapest, 2016. 322 p.
28. HUHÁK HELÉNA–SZÉCSÉNYI ANDRÁS: *Holokausz alulnézetből: a személyes emlékezet múzeumi forrásai.* Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány, Budapest, 2016. 251 p.
29. *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből, 1944–1990. 1. köt. 1944–1956. „Szolgálja a minisztérium a proletárdiktatúra fokozott védelmét és erősödését!”* Szerk. RÉVÉSZ BÉLA. Igazságügyi Minisztérium–Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 444 p.
30. *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből, 1944–1990. 2. köt. 1957–1977. „Az igazságügyben dolgozók marxista–leninista eszmei továbbképzése a minisztérium elengedhetetlen feladata.”* Szerk. RÉVÉSZ BÉLA. Igazságügyi Minisztérium–Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 567 p.
31. *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből, 1944–1990. 3. köt. 1978–1990. „Legyen a minisztérium kezdeményezője a szocialista törvényesség, jogpolitika, és jogalkotás korszerűsítésének!”* Szerk. RÉVÉSZ BÉLA. Igazságügyi Minisztérium–Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 427 p.
32. JAKÓ ZSIGMOND: *Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történetéhez.* Szerk. DÁNÉ VERONIKA, FEJÉR TAMÁS, JAKÓ KLÁRA. MTABölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. 901 p. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)
33. *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztény egyházak kapcsolatának forrásai, 1567–1953.* Bev. tanulmányt írta és a forrásgyűjteményt szerk. LANDAUER ATTILA. KRE–L'Harmattan, Budapest, 2016. 614 p. (Károli könyvek. Műfordítás, forrás)
34. *KFL levéltárismertető.* Szerk. LAKATOS ANDOR. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa, 2016. 40 p. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 12.)
35. KIS PÁL: *Csillaggal nem jó járni most. Kis Pál budapesti fényképész naplója, 1944. október–december.* Sajtó alá rend. és a bevezetőt írta SCHMAL ALEXANDRA. Magvető, Budapest, 2016. 125 p. (Tények és tanúk)
36. *Kossuth-címer és pufajka. Az 1956-os forradalom és szabadságharcához kötődő műtárgyak és dokumentumok a Laczkó Dezső Múzeumban.* Összeáll. RAINER PÁL. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2016. 265 p.
37. KÖBEL SZILVIA: *A repülő egyetem professzora. Szabó Miklós (1935–2000) portréja.* KuK K.–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2016. 180 p.
38. LABÁDI LAJOS: *A szentesi városháza építéstörténete.* Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának Szentesi Levéltára– Szentesi Városi Könyvtár, Szentes, 2016. 159 p. (Szentesi műhely füzetek 14.)
39. *Máig ható múlt. A Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatói az 1956-os forradalomban.* Szerk. HORVÁTH ERZSÉBET, KOMLÓSI PÉTER. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest, 2016. 168 p.

40. *Mária-enciklopédia. Kalocsa, 1950. Forráskiadvány és adattár.* Szerk. LAKATOS ANDOR. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa 2016. 455 p. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 11.)
41. *A másik Magyarország bangja. Dokumentumok az Írószövetség 1986-os közgyűléséről.* Vál. és összeáll. KISS GY. CSABA, SZILCZ ESZTER. Antológia, Lakitelek, 2016. 407 p. (Retörki könyvek 16.)
42. *Megújulás, visszarendeződés: dokumentumok a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában az 1956–1957-es esztendőek történetének kutatásához.* Szerk. HORVÁTH ERZSÉBET. Kálvin, Budapest, 2016. 279 p.
43. *Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (1867–1918). Analitikus levéltár. Ministarstvo vera i prosvet Kraljevine Ugarske (1867–1918). Analitički inventar.* Összeáll. MEZEI ZSUZSANNA. Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2016. 480 p. (Levéltári tudományos kiadvány, Naučoinformativna sredstva o arhivskoj građi, 19/1.)
44. MEZŐ GÁBOR: *Nyilasból kommunista besűgő. Egy „politikai prostituált” története.* Hamvas B. Kultúrakutató. Intézet, Budapest, 2016. 143 p. (Munkafüzetek / Hamvas Intézet)
45. MIKÓ ZSUZSANNA: *A terror békőnapjai. A kádári megtorlás, 1956–1963.* Libri–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2016. 286 p.
46. *„Mindenek jó rendel és ékesen légyenek tiközöttetek...” A békés-bánati, bihari, érmelléki és nagybányai református egyházmegyék vagyonösszeírási jegyzőkönyvei, 1809.* Szerk. SZABADI ISTVÁN. Tiszántúli Ref. Egyhker. és Kollégiumi Levéltár, Debrecen, 2016. 244 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani 19.)
47. MOLNÁR ANDRÁS–SZABÓ PÉTER: *Zalai honvédek Kárpátalján. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár kárpátaljai bevonulásáról és a szlovák–magyar fegyveres összecsúzásban való részvételről, 1939. március–április.* Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2016. 152 p.
48. MORDOVIN MAXIM: *Posztó Pápa piacán. Vándorkiállítás 2016.* Gróf Esterházy Károly Múzeum–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Pápa–Veszprém–Budapest, 2016. 96 p.
49. *Munkásörtség és rendszerváltás, 1988–1989.* Bevezetőt írta és a forrásokat vál. ÓLMOSI ZOLTÁN. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2016. 413 p.
50. ORBÁN-SCHWARCZKOPF BALÁZS: *Szürkekék és farkasok a vörös árnyékában. Szemelvények állambiztonsági iratokból.* Hamvas B. Kultúrakutató Intézet, Budapest 2016. 131 p. (Munkafüzetek / Hamvas Intézet)
51. *Pest megye évszázadai. Hivattörténeti áttekintés.* Főszerk. SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER, szerk. KISS ANITA. Pest Megye Önkormányzata–Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Budapest, 2016. 268 p.
52. *A Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. – Die Johann Gottlieb Petz zugeschriebene Ödenburger Chronik aus dem 17. Jahrhundert.* Közread. DOMINKOVITSNÉ SZAKÁCS ANITA. MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2016. 213 p. (Sopron város történeti forrásai. C sorozat 6.)
53. *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára.* Szerk. ARATÓ GYÖRGY, NEMES GÁBOR, VAJK ÁDÁM. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2016. 870 p. (Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 25)

54. Récsei Balázs: „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” *Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár 2016. 291 p. (Somogyi almanach 55.)
55. RÉDEI ILDIKÓ: *Historiae morborum. Kórtörténetek a 18–19. századból*. Semmelweis, Budapest, 2016. 144 p. (A Semmelweis Egyetem Levéltárának kiadványai 6.)
56. SARKADY SÁNDOR: *A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. A soproni főiskolások és egyetemisták szerepe a forradalomban*. NYME, Sopron, 2016. 202 p. (A Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Levéltárának kiadványai 1.)
57. SLACHTA KRISZTINA: *Megfigyelt szabadság. A keletnémet és a magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon, 1956–1990*. Kronosz–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs–Budapest, 2016. 349 p.
58. SERES ISTVÁN: *Békés két megszállása. Békés város és környéke a kuruc függetlenségi harcok idején*. Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum, Békés 2016. 284 p. (Békési téka 50.)
59. SÍPOS FERENC: *A Vállaji Sípos család irataiból*. Debrecen, 2016. 241–300 p. (Családtörténeti füzetek 10.)
60. *A Szabadkai Történelmi Levéltár levéltári kalauza*. 1. köt. Sajtó alá rend. APRÓ ERZSÉBET. Történelmi Levéltár, Szabadka 2016. 379 p.
61. SZAKOLCZAI ATTILA: *Gyilkosság különös kegyetlenséggel. A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 632. p. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 3.)
62. SZÁLKAI TAMÁS: *Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában*. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen, 2016. 121 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 33.)
63. *Szegedi boszorkányperek, 1726–1744*. Szerk. BRANDL GERGELY, TÓTH G. PÉTER. Balassi– Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Budapest–Szeged, 2016. 478 p. (A magyarországi boszorkányság forrásai. Várostörténeti források 5.)
64. SZITA SZABOLCS: *Gyógyíthatatlan sebek. Magyarok az auschwitz-birkenauai lágerbirodalomban*. Holokausz Emlékközpont, Budapest, 2016. 319 p.
65. UROSEVICS DANILO: *Szerbek a barcsi és sárvári internálótáborban. Srbi u logorima Mađarske. 1941–1945*. Ford. RUSZ BORISZLÁV. Szerb Fővárosi Önkormányzat–Vajdasági Levéltár–Zora Szerb Egyesület, Budapest–Újvidék, 2016. 84 p.
66. *Zalai évszázadok. Tanulmányok és dokumentumok Zala megye történetéhez, 2016*. Szerk. BILKEI IRÉN. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2016. 384 p. (Zalai gyűjtemény 80.)
67. *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból, 1945–1949*. 2. köt. Szerk. és vál. FARKAS ÁDÁM, KELEMEN ROLAND. Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2016. 211 p.
68. *A váradi egyház 1524. évi zsinati határozatai. Constitutiones synodales ecclesiae Waradiensis anni MDXXIV*. Közread. JACZKÓ SÁNDOR. Balassi, Budapest, 2016. 235 p.
69. VARGA LÁSZLÓ: *A csepeli csoda. Weiss Manfréd és vállalata a Monarchiában*. Képekét vál. Jalsovszky Katalin. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2016. 366 p. (Várostörténeti tanulmányok 15.)

70. VÖLGYESI ZOLTÁN: *Harctértől a bátorszáig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében.* L'Harmattan–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2016. 243 p.
71. *Wandel durch Migration.* Szerk. RADEK TÜNDE, SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2016. 264 p. (Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 39.)
72. WENCZ BALÁZS: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között.* Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom megyei Levéltára, Esztergom, 2016. 265 p. (Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára évkönyvei 23.)
73. ZSOLDOS ATTILA–THOROCZKAY GÁBOR–KISS GERGELY: *Székesfehérvár története az Árpád-korban.* Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2016. 365 p. (Székesfehérvár története. 1. köt.)

FOLYÓIRATOK, PERIODIKÁK

- *Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata.* Főszerk. KINCSES KATALIN MÁRIA Szerk. SOMOGYI GRÉTA. 129. évf. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2016. 1268 p.
- *Levéltári Közlemények. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára közleményei.* Főszerk. MIKÓ ZSUZSANNA, fel. szerk. L. BALOGH BÉNI. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 87. évf. 2016. 390 p.
- *Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata.* Főszerk. HORVÁTH J. ANDRÁS, fel. szerk. BANA JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa, Budapest, 66. évf. 2016. 1–4. sz. 408 p.
- *Orvostörténelmi Közlemények.* Főszerk. KAPRONCZAY KÁROLY. Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár–Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 62. évf. 2016. 206 p.
- *Zsemlék. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára évkönyve 30.* Szerkesztőbiz. CSÖNGE ATTILA, MÁKOS JUDIT, POZSGAI ERIKA. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2016. 378 p.

ELEKTRONIKUS KIADVÁNYOK

- *ArchívNet. XX. századi történelmi források.* Főszerk. ÓLMOSI ZOLTÁN (1–3 sz.), L. BALOGH BÉNI (4–6. sz.) Online. 16. évf. 1–6. sz. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2016.
<http://www.archivnet.hu>
- *Betekintő.* Főszerk. KRAHULCSÁN ZSOLT. 10. évf. 1–4. sz. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest, 2016.
<http://www.betekinto.hu>
- *Magyar Levéltári Portál. Az online folyóirat.* Felelős főszerk. FAZEKASNÉ DR. TOMA KATALIN. Budapest Főváros Levéltára)
<http://archivportal.hu/hu/>

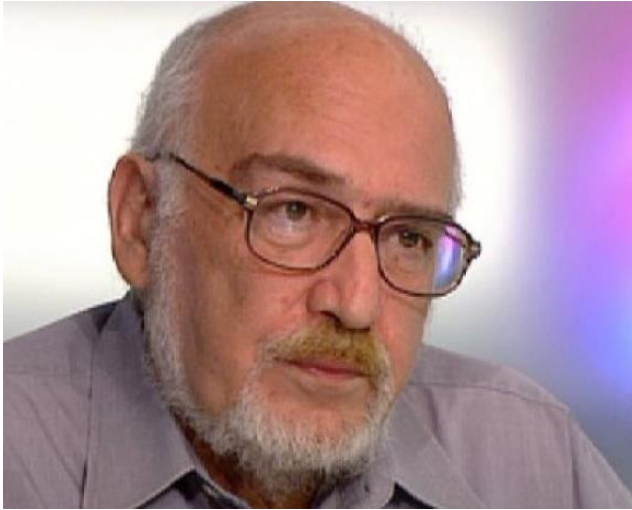
IN MEMORIAM

VARGA LÁSZLÓ

1948–2016

Varga László 1991-ben került Budapest Főváros Levéltára élére. Levéltárakban kutató történész volt, a rendszerváltásig valószínűleg soha meg sem fordult a fejében a levéltárosi pályafutás. A rendszerváltás idején a főváros levéltára méltatlan helyzetben volt elhelyezés, felszereltség, munkakörülmények, munkavégzés és megbecsültség szempontjából egyaránt. „Az úgysem tudunk semmit tenni” hozzáállás a mindennapok részévé vált. A tanácsrendszerrel az önkormányzati rendszerre való átmenet idején aktu-

álissá vált a levéltár további vezetésének, teljes újra pozicionálásának kérdése is, és a levéltár közössége keresett olyan főigazgatót, aki képes fellendíteni az intézményt, jelentőségéhez méltóan bekapcsolni a szellemi élet áramkörébe. Varga László érzett erőt és elszántságot ehhez a pályamódosításhoz, bár aligha gondolta, hogy ezzel végképp búcsút mond addigi életformájának.

Varga gyermekkorában az 1957–1962 közötti éveket

(Kelet-)Berlinben töltötte, későbbi pályája során is nagyban segítette az ekkor elsajátított kiváló német nyelvtudás. A berlini évek alatt különösen fogékony életkorban érték olyan tapasztalatok – a Fal megépítésétől az színházi élményekig –, amelyek az egész világlátását meghatározták.

Szíve szerint a színházi rendezői pályát választotta volna, de végül az ELTE Bölcsészettudományi Kar történelem–német szakán kötött ki, tanulmányait 1967–1972 között végezte. A „nagy generáció” jellegzetes értelmiségi képviselője volt, aki az forrongó bölcsészkarai közegben élte át a gazdasági reform, a prágai tavasz, az azt követő

intervenció és a további reformtörekvéseket elfojtó konzervatív fordulat időszakát. A diákság körében fellépő demokratikus reformtörekvések nem utolsó sorban a megmegevedő hatalom reakciói következtében kaptak egyre inkább ellenzéki ízt. E konfliktusok következtében a friss diplomás Varga László mindjárt peremre szorított helyzetbe került, úgy tűnt, hogy nem juthat igényeihez és képességeihez méltó értelmiségi munkakörhöz.

Szinte véletlen folytán került arra a helyre, ahol azután rátalált kutatói témájára: a Csepel Vas- és Fémművek, az ország első gyáróriása, amelyet a rendszer a szocialista nagyipar és a munkásosztály fellegvárának tekintett, egészen különleges intézményrendszerrel rendelkezett, saját Társadalomtudományi Osztálya is volt, ahol Vargát történészként alkalmazták. 1973-tól itt kezdte meg a gyáróriás kialakulásával és az alapító *Weiss Manfréd* pályaképével kapcsolatos kutatásait, amit 1975–1978 között az MTA Történettudományi Intézete aspiránsaként teljesített ki. Témavezetője *Hanák Péter* volt, akit élete végéig mesterének tekintett. 1980-ban védte meg „A csepeli Weiss Manfréd gyár története 1918-ig” című kandidátusi disszertációját, amelyben az akkor elterjedt „üzemtörténeti” műfajtól elszakadva, vállalat- és vállalkozástörténetként dolgozta fel témáját, egyben a hazai nagypolgárság társadalomtörténetét is újszerűen közelítette meg. A következő években elkészítette a kiadásra átdolgozott változatot, amelynek a „Csepeli csoda” címet adta, az Akadémiai Kiadó azonban indoklás nélkül felbontotta a kiadásra kötött szerződést.

1978–1980-ban Varga a Magyar Televízió társadalomtudományi szerkesztőségében dolgozott, majd 1980 és 1985 között az MSZMP Központi Bizottsága Társadalomtudományi Intézetének volt a munkatársa. A munkahelyváltás folytán is lassan elhagyta a dualizmus korát, mint kutatási témát, és a történészek közül elsőik között nyúlt az 1945 után korszak társadalomtörténetéhez. Ennek az időszaknak a terméke az 1984-ben megjelent „Pató Pálok vagy sztahanovisták?” című könyve, amely a gyáripari munkaszervezet egy kulcsfontosságú rétegét, a művezetőket vette górcső alá, akkor kifejezettén forró témát vállalva fel.

1985-ben innen távozni kényszerült, s 1986-ban visszakerülve a Történettudományi Intézetbe, *Ránki György* a munkásság 1945 utáni történetének kutatásával bízta meg. Varga ezt a feladatot úgy értelmezte, hogy rávetette magát a munkásság 1956-os szerepének, ezen belül is a munkástanácsoknak a kutatására. Később is szívesen emlegette, hogy gyakorlatilag az első volt – eltekintve néhány olyan történésztől, akik megbízhatóbbak számítottak, s ennek okán férhettek hozzá mások számára elzárt forrásokhoz –, aki „hivatalosan”, munkafeladatként foglalkozhatott az '56-os forradalom történetével, s a rendszerváltás idején a téma egyik legjobb szakértőjének számított, aktív résztvevője és szakértője Történelmi Igazságtétel Bizottságnak. A Nyilvánosság Klub 1989. májusi tanácskozásán javasolta az elmúlt 45 év történetével foglalkozó Nagy Imre Intézet megalakítását – ebből a kezdeményezésből nőtt ki később az 1956-os Intézet. A forradalom történetével foglalkozó kutatások nagyarányú felfutása közben érte a felkérés Budapest Főváros Levéltára főigazgatói posztjára. Ennek elvállalására elsősorban az ösztönözte, hogy a levéltáraknak kiemelten fontos szerepet tulajdonított a demokratikus átalakulásban. Azt az akkor újszerűnek ható felfogást képviselte, hogy a levéltár nem csak a múlt bűvárlatának – némileg áporodott légkörű, de elmélyülésre lehetőséget adó – helye, hanem a demokratikus társadalom egyik alapintézménye,

záloga a jogbiztosításnak, az intézmények átláthatóságának, a hatalmat gyakorlók elszámoltathatóságának. Ezen túlmenően úgy vélte, hogy a rendszerváltozás folyamatában különleges szerep illeti meg a levéltárakat, mivel demokratikus közszellem kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele a reális múltismeret. A levéltári anyagban rejlő információknak, az azokra épülő kutatásoknak ebben a sajátos helyzetben közvetlenül és meghatározó módon kell hatniuk a társadalom tudatára.

E cél szolgálatában számos rendezvényt, kiadványt kezdeményezett, melyek közül különösen maradandó értéket képvisel a *Párhuzamos Archívum* című könyvsorozat és a *Budapesti Negyed* című folyóirat. Olyan levéltárakat igyekezett szervezni, amelyben a tudományos tevékenység, legyen szó levéltár- vagy történettudományról, meghatározó szerepet kap. Minden itt dolgozót ösztönzött és támogatott ezen a területen.

Azt is azonnal felmérte, hogy a levéltár csak akkor tud ezen elvárásoknak megfelelni, ha minden összetevője – a felső vezetéstől a portaszolgálatig – egyaránt magas színvonalon teljesít, és igen nagy figyelmet fordított olyan eredeti szakmájától és addigi tapasztalataitól távolabb álló területekre is, mint az állományvédelem, a gazdálkodás, a műszaki ügyek.

Amikor átvette az intézmény vezetését, éppen folyt a Bazilika attemplomában még a II. világháború idején kialakított szükségraktár hosszúra nyúlt felszámolása, a VIII. kerületi Leonardo da Vinci utcai, régi gyárpületből átalakított levéltár birtokba vétele. Az új helyszín a korábbi viszonyokhoz képest hatalmas minőségi ugrást jelentett, szinte európai színvonalnak tűnt. Varga László rövid idő alatt felmérte, hogy a felfogása szerinti levéltári feladatrendszer magas színvonalú teljesítésének feltétele a szétosztott, a Leonardo utcain kívül jórészt alkalmatlan telephelyeken működő levéltár egységes, hosszú távú megoldást jelentő elhelyezése egy e célra épülő korszerű épületben, és energiáinak javát éveken át ennek szolgálatába állította. Tette ezt olyan körülmények között, amikor a levéltárügyben, magában a BFL-ben is sokan képtelenségnek vélték, hogy a közszférát akkor is jellemző forrásszűke és számos egyéb reális társadalmi igény szorításában a főváros ilyen tervekkel foglalkozzon. Neki lett igaza. Az ő levéltárfelfogásából egyenesen következett, hogy a levéltári anyag fennmaradásának és hozzáférhetőségének biztosítását a főváros és az állam legfontosabb feladatai közé sorolta, s ennek megfelelő elszántsággal lépett föl – e nélkül a már távozása után, 2004-ben átadott Teve utcai épület aligha valósult volna meg.

Meghatározó szerepet játszott a levéltáros szakma szélesebb összefogásában is. Egyik kezdeményezője volt az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa létrehozásának, melynek az első időszakban, 1993–1997 között elnöki tisztét is betöltötte, s melynek utódszervezete máig a szakma egyik fontos fóruma.

Vezetőként mindenkiel szemben kemény követelményeket támasztott, az „állóvizet” nem tűrte és nem viselte el. Saját magával szemben is következetes volt: addig töltötte be a főigazgatói tisztet, amíg annak az ügy szempontjából értelmét látta. 1999. évi lemondása után 2004-ig még főlevéltárosként a BFL állományában maradt, ahol elsősorban az Országos Levéltárból nem sokkal korábban átkerült budapesti MDP és MSZMP iratok rendezési tervének kidolgozásával, valamint a Párhuzamos Archívum könyvsorozat gondozásával foglalkozott. Ekkor készült el kései pályaszakaszának fő műve, a *Kádár János bírái előtt* c. több mint 700 oldalas forráskiadvány. A Kádár elleni 1951-es koncepció per és annak felülvizsgálata iratanyagának kiadására – amellet,

hogy egyetemista kora óta ambíciói közé tartozott a kommunista koncepciók perek feldolgozása – már nem utolsó sorban a levéltárosi érdeklődés ösztönözte: eredetileg azt kezdte el vizsgálni, milyen iratokból lehet rekonstruálni egy olyan pert, melynek alapanyagát megsemmisítették.

Mind főigazgatóként, mind azt követően egyik motorja volt a XX. századi diktatúrák irathagyatéka és jogsértései feltárására irányuló törekvéseknek. 1993-ban Budapesten ismerkedett meg *Joachim Gauck*kal, a közelmúlt német államfőjével, aki akkor az egykori NDK állambiztonsági iratait kezelő intézményt – a róla elnevezett „Gauck Hivatal” – vezette. Baráti kapcsolatuk mindvégig élő maradt, és Varga a Gauck segítségével személyesen is megismert németországi megoldást tekintette olyan mintának, melynek alapul vételével Magyarországon is rendezni kell az 1990 előtti állambiztonsági iratok sorsát, hozzáférhetőségét. 1995-ben ő vezette azt a belügyminisztériumi iratfeltáró bizottságot, amelynek munkája az első nagy lépést jelentette az állambiztonsági iratok feletti „civil” kontroll megszerzése, a fennmaradt iratanyag feletti áttekintés megszerzése és ezzel foglalkozó speciális szaklevéltár (a jelenlegi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára jogelődje) felállítása felé. A kialakult jogi és intézményi megoldásokat azonban úgy értékelte, hogy azok a szolgálatok és a politikai osztály érdekeit az érintettek, az egykori megfigyelték és az egész társadalom érdekei elé helyezik. A kérdésnek az iratok nyilvánosságának elvéből kiinduló rendezését nem csak azért tartotta fontosnak, mert ezekben az iratokban a diktatúra valódi természetének legfőbb bizonyítékait, a személyes és közösségi múlt megismerésének nélkülözhetetlen forrásait látta. Igen korán felismerte azt is, hogy e kérdés megnyugtató megoldása nélkül a tisztázatlan és tisztázhatatlan ügynökvádak, az ezekből eredő manipulációs lehetőségek keltette fortélyos félelem méregként járja át az egész közéletet. Az állambiztonsági iratok nyilvánosságáért folytatott küzdelem mindvégig tevékenységének tengelyében állt.

Kutatói pályáját végig kísérő téma volt a zsidóság és a holocaust történetének kutatása is. 2005-ben elvállalta a Holokauszt Emlékközpont tudományos igazgatói állását abban a reményben, hogy – az intézmény alaprendeltetését teljesítve – módjában lesz összeállítani a holocaust magyarországi áldozatainak a források adta lehetőségek szerinti teljes és tudományosan megalapozott névjegyzékét. Az intézményben és körülötte uralkodó viszonyok azonban nem kedveztek a hosszú távú igényes szakmai munkát előtérbe helyező törekvéseknek. 2007–2010 között, nyugdíjba vonulásáig *Demszky Gábor* főpolgármester kabinetjében kulturális ügyekben tanácsadóként tevékenykedett. Első felesége, *Barta Daisy* pszichológus 1997-ben hunyt el hosszas betegség után. Eből a házasságából két lánya, második házasságából egy fia született.

Élete utolsó éveiben keserűen élte meg, hogy szeme előtt nem azt a múltjával és jelenével őszintén szembenézni képes, demokratikus közszellemtől áthatott, nyugatos magyar társadalmat látta kibontakozni, melyet a rendszerváltás idején – sokakkal együtt – vizionált, és amelynek megszilárdulását kutatásaival, publikációival és levéltárszervező munkájával szolgálni remélte.

A számára fontos dolgokat hosszú ideig elsősorban a 20. századi elnyomó rendszerekről szóló írások révén igyekezett elmondani. A kiadatlanul maradt Weiss Manfréd monográfiát maga is végleg asztalfiókba süllyedtnek tekintette. Kollégáinak rábeszélésére fogott hozzá a kiadás előkészítéséhez, miután egykori munkahelye, Budapest Főváros

Levéltára felvállalta a budapesti és egyben a hazai ipar legnagyobb gyáróriásának kialakulását, egyúttal az alapító, az egyik legfényesebb pályát befutó budapesti nagyiparos pályafutását megvilágító munka közzétételét. Élete utolsó évében jórészt ezen dolgozva, maga is döbbenetesen fedezte fel a harminc év után elővett kézirat aktualitását. Megírása idején a gyáróriás még a „szocialista nehézipar” zászlóshajójának minősült. Mire megjelenik, régen megszűnt, ám a benne tárgyalt alapproblémák: a hazai iparfejlesztés ügye, ennek kapcsolata a polgárosodással, Magyarország helyzete egy tágabb gazdasági–politikai közösségen belül és ennek hatása a helyi társadalomra – nem kevésbé aktuálisak, mint Weiss Manfréd korában. A kötethez annak születését, személyes hátterét megvilágító szubjektív utószót írt, és ennek során arra a következtetésre jutott, hogy személyes emlékeinek egész életútján végigtekintő rögzítésével tudná legjobban átadni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a történelemtől, Magyarországról, erkölcsről, emberi magatartásformákról felhalmozott. Ilyen tervek foglalkoztatták, amikor a Weiss Manfréd-könyv nyomdába adása előtt néhány nappal, 2016. november 25-én váratlanul eltávozott közülünk.

Sipos András

INHALT

SOMORJAI, ÁDÁM OSB: Der archivarische Nachlass von Kardinal Agostino Casaroli	5
---	---

QUELLE UND WERT

LAKATOS, ANDOR: Erfahrungen und Möglichkeiten der Matrikel in den Kirchenarchiven.....	16
KUJBUSNÉ MECSEI, ÉVA: Aktengeschenke zwischen 1950 und 2016 im Komitatsarchiv Szabolcs-Szatmár-Bereg	23

AUSSICHT

MERGNAC, MARIE-ODILE: Die Entwicklung der populären Ahnenforschung in Frankreich. (Übersetzung: <i>Ildikó Szerényi</i>)	39
--	----

WERKSTATTARBEITEN

PÁL, ISTVÁN: Eine überflüssige Ehrenrunde. Die Zielperson des Spionagedienstes: der Karikaturist, Emery Kelen.....	47
SZÁLKAI, TAMÁS: Korruption im Komitat Bihar, oder die Aufhebung des Amtes des Steuerexekutors am Ende des 18. Jahrhunderts	64

BILANZ

BARACSKAI, ANDRÁS–SOMOGYI, MÁTYÁS–VARGA, ZSUZSANNA: Die Geschichte der Familie Derghi und Karcsai Somogyi (<i>Tamás Csik</i>).....	76
--	----

NACHRICHTEN

<i>Der Preis des archivarischen Verlagswerkes des Jahres 2016</i> wurde übergeben (<i>András Horváth J.</i>).....	79
---	----

*

Die Bibliographie der archivarischen Verlagswerke von 2015 und 2016 in Ungarn (<i>Aranka Konrád</i>)	82
--	----

IN MEMORIAM

Varga, László 1948–2016 (<i>András Sipos</i>).....	97
--	----

CONTENTS

SOMORJAI, ÁDÁM OSB: Cardinal Agostino Casaroli's Archival Bequest.....	5
--	---

SOURCES AND VALUES

LAKATOS, ANDOR: Research Experiences and Possibilities on Registries of Birth, Marriages and Deaths' in Ecclesiastical Archives	16
KUJBUSNÉ MECSEI, ÉVA: Gifts of Private Papers at the Szabolcs-Szatmár-Bereg County Archives of the NAH between 1950–2016	23

OUTLOOK

MARIE-ODILE, MERGNAC: The Development of Popular Family Search in France (Tr.: <i>Ildikó Szerényi</i>).....	39
--	----

WORKSHOPS

PÁL, ISTVÁN: An Unnecessary Lap of Honour. The Target Person of the Intelligence: the Cartoonist, Emery Kelen.....	47
SZÁLKAI, TAMÁS: „.... <i>thereafter, will not be existing executor commissaria anymore</i> ” Corruption in Bihar County, or the Abolished Function of the Tax Execution Commissariat	64

BALANCE

BARACSKAI, ANDRÁS–SOMOGYI, MÁTYÁS–VARGA, ZSUZSANNA: The History of Somogyi Family de Dergh and Karcsa (<i>Tamás Csik</i>)	76
---	----

NEWS

The Archival Publication Award of the Year (<i>András J. Horváth</i>)	79
---	----

*

The Bibliography of the Hungarian Archival Publication, 2015–2016 (<i>Aranka Konrád</i>)	82
--	----

IN MEMORIAM

Varga, László 1948–2016 (<i>András Sipos</i>).....	97
--	----

A szerkesztőség címe:

Budapest Főváros Levéltára
1139 Budapest, Teve u. 3-5,
E-mail: leveltar.sz@gmail.com

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A **KÉZIRATOT** kérjük, hogy e-mailben, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség vagy a szerkesztők egyikének címére.

A szerkesztőség másfél ívnél (60 000 „n”) nagyobb terjedelmű kéziratot **nem fogad el!** A szerkesztőség a tanulmányok esetében a 20–30 ezer, míg a recenziók esetében a 10–12 ezer „n” terjedelmű kéziratokat tekinti ideális hosszúságúaknak.

Szövegközi illusztrációként a kézirathoz fényképet, grafikont, ábrát stb. lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni.

A **kiemeléseket** a szerző a kéziratban kurziválva jelezze, a jegyzeteket lábjeget formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza.

A **jegyzetapparátusban** a szerző csak a hivatkozott mű szerzőjét KISKAPITÁLIS-sal, a kiadás évszámát, és a pontos oldalszámát adja meg. A tanulmányok végén kérjük megadni a források és a szakirodalom teljes bibliográfiai adatait. KISKAPITÁLIS-sal kérjük megadni a felhasznált mű szerzőjének teljes nevét, a mű címét (folyóirat, tanulmánykötet esetén annak a címét) kurziválva emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai és levéltári adatokat.

A **recenziók** fejszövegében pontosan kérjük megadni a címen kívül a többi bibliográfiai adatot is: a szerző(k), a szerkesztő, a kiadó nevét, a megjelenés helyét és évét, továbbá a terjedelmet (oldalszámban).